ט 7 אַתֶּם נִצָּבִים הַיּוֹם כֻּלְּכֶם לִפְנֵי
יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם רָאשֵׁיכֶם שִׁבְטֵיכֶם

ט אַתּוּן קָיְמִין יוֹמָא דֵּין כֻּלְּכוֹן
קֳדָם יְיָ אֱלָהֲכוֹן רֵישֵׁיכוֹן

לקט בהיר

ד) הנה מה שהיו כולם מכונסים אנשים נשים וטף על זה אין צריך לימוד, שהכתוב מודה בפירוש מן הגדולים שבהם ועד הקטנים, אשר מן הסתם לא היה כן עד עתה משך הימים שחזר להם משה משנה תורה רק האנשים הגדולים בני לומדי תורה, וזה מגלה שאומרו (לעיל פסוק ח') ויקרא משה לכל ישראל פירושו ממש כל ישראל אנשים נשים וטף (רשב"ם), וגם שהיה זאת כדי להכניסם בברית אמר הכתוב בפירוש לעברך בברית ה' וגו', ומה דקא קשיא ליה לרבינו ב' מינות „נצבים היום", שמינה נצבים בדגוש תוך הלד"י משקלו נפעל שקבל פעולת ההצבה מאחר, והמגלות היא זאת ממשה כאילו אמר להם למה אתם נצבים על ידי כולכם, מה כל הרעש הזה להציב לפני את הנשיאים ואת הטף ואת שואבי מים ומה נשתנה יום זה, כדי להכניסכם בברית, ומה שאמר ביום מותו יצא לו מתינת היום, ודאי היום בשעה שדיבר עמהם, ועוד באמת למה דוקא היום, ודאי שהיה זאת יום אחרון שלו שהיה עמהם ואם לא עכשיו אימתי, וכל זאת לפי פשוטו, אבל מדרשו בין מינה נצבים בין מינה היום יצא להלן בפסוק י"ב: ה) ההכרח פשוט, שאם הם ב' מינות מופרדות הלא נכלל א"כ כל ישראל באומרו שבטיכם ולמה עוד כל איש ישראל, והוא כאילו אמר ראשיכם לראשי שבטיכם, כמו (בראש' כ"ד ס"ז) האהלה שרה אמו, שהוא כמו האהלה אהל שרה וכדומה להם (רא"ם), וכן פירשו האבן עזרא ז"ל, ומה שלא הספיק להכתוב לומר ראשיכם, לפי שאינו מצורר פירושו מי הוא הראשים שלכם אם הכהנים אם הסנהדרין, לזה אמר שבטיכם אם הנשיאים, ומה שלא אמר ראשי שבטיכם, משום שרוצה להדגיש שמדבר מן העליונים שלהם שהנשיאים הם נמעלה מכל מי שהוא, כלומר התחיל בעליון והולך ממדריגה למדריגה עד התחתון שהם חוטבי עצים שהם עבדים זכרים ועוד למטה מהם שואבי מים שהן השפחות (רב"ח), כי עתה כנסם משה בברית הערבות (ואמר להם שיקבלו כל זאת עליהם בהר גרזים שיהיו ערבים זה לזה, ומפני זה הולך לפרש לפי מדרגתם שכל אחד נתפס בעד אחריהם לפי מה שהוא הגדול לפי גדלו

אור החיים

ט. אתם נצבים. צריך לדעת כוונת מאמר זה"), עוד למה הולך לפרט ראשיכם וגו' עפכם וגו' ולא הספיק לומר בדרך כלל כלכם"). עוד צריך לדעת טעם הברית הזה הלא בסמוך (סוף תבא) אמר אלה דברי הבריתי), ואם רצה לכלול גם האמור בפרשה זו בכלל הברית היה לו להקדים הדברים ויאמר על הכל אלה דברי הברית, ונראה כי כוונת משה בברית זה הוא להכניסם בערבות זה על זה כדי שישחדל כל אחד בעד חבירו לבל יעבור פי ה' ויהיו נתפסים זה בעד זה, והבעד הנאמן מה שנמר אומר הנסתרות לה' אלהינו והנגלות לנו וגו' הרי שעל הערבות מדבר הכתוב, ואין זה הברית שאמר בסוף פרשת תבוא כי אותו הברית הוא על עצמן, וזה שיתחייב כל אחד על אחיהם העברי כפי היכולת שביד כל אחד, ומעתה באנו להבין מאמר אתם נצבים שהכוונה הוא על דרך אומרו (רות ב') הנצב על הקוצרים לשון מינוי, ואומרו כלכם פירוש כולם יש עליהם עול זה") כל אחד לפי מה שהוא, על דרך אומרם ז"ל במסכת שבת (נ"ד:) כל מי שיש בידו למחות בכל העולם נתפס על כל וכו' וכל מי שיש בידו למחות באנשי עירו נתפס על אנשי עירו וכל מי שיש בידו למחות בבני ביתו נתפס על וכו', והוא מה שפרט הכתוב כאן ואמר ראשיכם וגו' שכל אחד יתחייב כפי מה שיש בידו, ראשיכם הם הגדולים שבכולן שיכולין למחות בכל ישראל אלו יתחייבו על הכל, שבטיכם

אור בהיר

א) מאתם נצבים עד שואב מימיך מיותר, מה מידע להם בזה שהם כולם נצבים שם, גם מינה נצבים, ולא אמר נקהלים או עומדים. ב) פירוש הגם שהולך לומר אתם נצבים מאיזה טעם שיהיה, על כל פנים די לומר אתם נצבים היום כלכם לפני ה' אלקיכם לעברך. ג) הרי שכבר כרת עמהם ברית בברכות וקללות. ד) פי' נוהג שבטולם על עשרה פועלים יש ניצב אחד, אבל

R. Simon

(1)

שִׁבְטֵיכֶם סָבֵיכֶם וְסָרְכֵיכֶם כָּל
אִישׁ יִשְׂרָאֵל׃ י טַפְּכֶם נְשֵׁיכֶם
וְגֵרְךָ אֲשֶׁר בְּקֶרֶב
מַחֲנֶיךָ מֵחֹטֵב עֵצֶיךָ עַד שֹׁאֵב מֵימֶיךָ׃
יא לְעָבְרְךָ בִּבְרִית יְהוָה אֱלֹהֶיךָ

זְקָנֵיכֶם וְשִׁטְרֵיכֶם כָּל אֵישׁ יִשְׂרָאֵל׃
טַפְּכֶם נְשֵׁיכֶם וְגֵרְךָ אֲשֶׁר בְּקֶרֶב
מַחֲנֶיךָ מֵחֹטֵב עֵצֶיךָ עַד שֹׁאֵב מֵימֶיךָ׃
יא לְעָבְרְךָ בִּבְרִית יְהוָה אֱלֹהֶיךָ

רש"י

זקניכם ושטריכם. כתשוב חשוב קודם") ואחר כך כל (איש) ישראל: (י) **מחוטב עציך.** מלמד") שבאו כנעניים להתגייר") בימי משה כדרך שבאו גבעונים בימי יהושע, חכו האמור בגבעונים (יהושע ט' ד') ויעשו גם המה") בערמה, ונתנם משה חוטבי עצים ושואבי מים (תנחומא): (יא) **(לעברך.** להיותך עובר") בברית, ולא יחכן לפרשו כמו להעבירך אלא כמו (ד' י"ד) לעשותכם לותם:) **לעברך בברית.** דרך

לקט בהיר

(אוה"ח - כ"י), לזה לא די ראשי שבטיכם אלא ראשיכם, עוד אפשר בכינוי זה שהם ראשיכם שאתם בירתם אותם והם ראשי שבטיכם (ד"ד): ו) שאין פי' זקיכם זקנים באים בשנים אלא השופטים הסנהדרין, וכן בפסוק הסמוך טפכם זכרים ואת"כ נשי ישראל ואת"כ הגר לדק ואת"כ חוטב עצים ושואב מימיך (ראב"ע): ז) כי ודאי שאינם מכלל ישראל, כי לענין ברית ולימוד תורה ולענין חשיבות אין שום נפ"מ בינה מתפרנס ואדרבה יגיע כפיך כי תאכל אשריך וטוב לך, אלא הם למטה מגרים גבי חוטב שומרי מצות בני נח, שאם השלימו בני מלחמה וקבלו עליהם ז' המצות מוחר לקיימן ולא שייך בהם לא מחיה כל נשמה כמו שבילרנו זאת בבר, והכרח זה שאמרנו מכריח לרבינו להביא התנחומא (הגם שברלה שהוא דרוש) שפירוש חינה גם הם שבספר יהושע כנעניים שבימי משה וגם הם הגבעונים, אבל שם ביהושע פירש"י (ונראה שהוא פשוטו) שכמו שבני יעקב עשו בשכם החוי בערמה כמו כן יושבי גבעון החוי עשו בערמה: ח) הם באו להתגייר להיות גרי לדק ומשה רבינו לא קבלם, אפשר שהכיר בהם שבאו רק מפחד ומורא (מ"ל): ט) גם המה שייך על העשייה שעשו הכנעניים בימי משה לבא בערמה וגם הגבעונים עשו בימי יהושע ובאו בערמה, אבל אינו דומה שיהושע לא הכיר בהם מיד וקבלם רק אח"כ כשנודע לו עשאם חוטבי עצים ושואבי מים אבל משה לא קבלם והכיר ערמתם מיד (רמב"ן), ומה שהיו צריכים לערמה, משום שלא ידעו שבהם לא שייך לא תחי' כל נשמה (בד"א): י) זה פי' המינה, שאין עובר כמו העביר, שהוא פועל עומד ואינו פועל

אור החיים

כל שבט ושבט") יתחייב על שבטו, זקניכם ושוטריכם כל זקן יתחייב על משפחתו, כל איש ישראל הם ההמון כל אחד יתחייב על בני ביתו, לזה הפסיק הכתוב כאן וסדר טפכם וגו' בפני עצמן") כי אלו אחרים נתפסים עליהם שהם הרשומים בפסוק שלפניו כל אחד כפי מה שהוא, ואין הם נתפסים על אחרים, שהעף אינם בני דעה, והנשים כמו כן, הגרים גם כן אין לכם להשתדר על ישראל, וכמו שדרשו ז"ל (יבמות מ"ה:) בפסוק (לעיל י"ז ט"ו) שום תשים עליך וגו' כל משימות שתתה שם עליך לא יהיה אלא מקרב אחיך ולא גרים, אבל ישראל חייבין עליהם כאומרם ז"ל (נדה י"ג) קשים גרים לישראל כספחת ופירשוהו לפי שאינם מלמדים אותם ככל הצורך") הא למדת שנתפסים עליהם, עוד רמז באומרו אתם נצבים וגו' לפני ה'") לפי שכל שהוא מרוחק מהקדושה קומתו נמוכה ורחשו שפלה (צ"ר פי"ב ו'), לזה אמר כי להיותם לפני ה' נצבו ינשאו ראשם:

יא. לעברך בברית וגו' ובאלתו. טעם אומרו ובאלתו ולא הספיק בבריתי),

אור בהיר

כאן אתם נצבים כולכם, כל אחד ואחד יש לו מינוי וברה על אחרים. ה) פי' נשיא כל שבט. ו) פי' בפסוק בפ"ש. ז) רש"ל שם בנדה מביא דעה זו, והגם ברש"י בשלמו סומרו בטעמה דאמרינן בסוטה ל"ז שכל ל' מישראל קבל עליו מרי"ג ומק"ן בריתות שכולם נתערבו זה בזה, הרי מזה שלא נתערבו על הגרים שהיו שם, אבל המופס' מישבו שלא מנה הגרים לפי שלא ידע משבוטם, או אפשר שפירוש דברי רבינו לאו משום ערבות אלא משום פרנסת אלא מפני איזה טעמי האמורים שם פי"ש. ח) ולא אמר לשון אחר, וגם לפני ה', והיכן הוא שלא לפני ה'. ט) כי פירוש ברית הוא, כשב' לדדים מתפשרים זה לזה ומבטיחים זה לזה מנאים, ולזה הקשה למה היו

וַיֵּלְכוּ אֲחֲרֵיו זְקֵנֵי יִשְׂרָאֵל: כו וַיְדַבֵּר
אֶל־הָעֵדָה לֵאמֹר סוּרוּ נָא מֵעַל אָהֳלֵי
הָאֲנָשִׁים הָרְשָׁעִים הָאֵלֶּה וְאַל־תִּגְּעוּ
בְּכָל־אֲשֶׁר לָהֶם פֶּן־תִּסָּפּוּ בְּכָל־
חַטֹּאתָם: כז וַיַּעֲלוּ מֵעַל מִשְׁכַּן־קֹרַח
דָּתָן וַאֲבִירָם מִסָּבִיב וְדָתָן וַאֲבִירָם
יָצְאוּ נִצָּבִים פֶּתַח אָהֳלֵיהֶם וּנְשֵׁיהֶם
וּבְנֵיהֶם וְטַפָּם: כח וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה

אונקלום

וַאֲבִירָם וַאֲזָלוּ בַּתְרוֹהִי סָבֵי
יִשְׂרָאֵל: כו וּמַלֵּיל עִם כְּנִשְׁתָּא
לְמֵימַר זוּרוּ כְּעַן מֵעַלְוֵי מִשְׁכְּנֵי
גְּבַרְיָא חַיָּבַיָּא הָאִלֵּין וְלָא תִקְרְבוּן
בְּכָל דִּי לְהוֹן דִּלְמָא תִלְקוּן בְּכָל
חוֹבֵיהוֹן: כז וְאִסְתַּלְקוּ מֵעַלְוֵי
מִשְׁכְּנָא דְקֹרַח דָּתָן וַאֲבִירָם
מִסְחוֹר סְחוֹר וְדָתָן וַאֲבִירָם
נְפָקוּ קָיְמִין בְּתָרַע מִשְׁכְּנֵיהוֹן
וּנְשֵׁיהוֹן וּבְנֵיהוֹן וְטַפְּלְהוֹן:
כח וַאֲמַר מֹשֶׁה בְּדָא תִדְעוּן אֲרֵי

לקט בהיר

זה לא היה חסר כלום, ועוד שהכתוב אומר וילך אל דתן ואבירם ולא אל האנשים שסביבות האהל (סה"ז): סט) לשון המנחומא: יצאו נצבים וכי יושבין או כורעין או נופלין יוצאין בני אדם, אלא מלמד שיצאו כשהן מחרפין ומגדפין שנאמר כאן יציאה והצבה ונאמר בגלית הפלשתי יציאה והצבה שנאמר (ש"א י"ז) ויצא איש הבינים ויגש הפלשתי השכם והערב ויתיצב מה יציאה והצבה המס בחרופין וגידופין (שנאמר אני חרפתי את מערכות ישראל) אף כאן בחרופין וגידופין עכ"ל: ע) אע"פ שפסוק זה לא מיירי בחדון אלא שיצאו נצבים, אבל בהכרח שבא לספר שנחדו, שאל"כ למה השמיענו שיצאו נצבים הלא קטנים אין בהם דעת

אור החיים

כבוד עצום:

כו. וידבר אל העדה לאמר. פירוש לאמר שיאמר להם שכן נאמר לו מפי הקדוש ברוך הוא לומר להם:

סורו נא מעל אהלי האנשים הרשעים.[סח] נתחכם עליו השלום לזכותם בטעם דבריו באמצעות שיעריכום בערך רשעים, והוא אומרו האנשים הרשעים פירוש שיהיו בעיניהם ערך רשעים ויסורו מעליהם כי יאמינו בכליונם ויירא פן תדבקם הרעה ובשכר זה יחוננם ה', והגם שכבר נתרצה ה' לומר להם הטעם, עם כל זה הקדיקים חפצים לְגַדֵּל בני דורם לאכול מפרי דרכם[סט]:

כז. ויעלו מעל וגו' ודתן ואבירם יצאו וגו'.[ע]

יודיע הכתוב עוצם רשע הקליפות שאפילו אחר שראו שישראל ירחו לנפשם פן תדבקם הרעה אשר תמצא את דתן ואבירם אף על פי כן יצאו נצבים, ומזה נתרגש משה ואמר בזאת תדעון וגו'[עא] פירוש כיון שראה שלא הרגישו דתן ואבירם מהכרגש שעשו ישראל שעלו מסביב ואדרבא יצאו בקומה זקופה רן משה בדעתו בודאי כי הרשעים חושבים בדעתם כי משה עושה דברים אלו מדעתו בתחבולות וערמות לומר להם להתרחק כדי שיראו ויחתו ולא מדברי ה', לזה אמר בזאת תדעון כי ה' שלחני לעשות את כל המעשים האלה[עב] פירוש

אור בהיר

סח) הגם שאמרנו בפירוש מינת לאמר שיכול היה משה לשנות, עכ"ז טעמא בעי למה שינה ע"ה. סט) ולא מחנת חנם. ע) ומה יצא לנו אם יצאו אם לא יצאו, וכי לא די מה שפיסר הכתוב מרשעתם עד עתה. עא) ומה שפק רצה מרע"ה אצל ישראל שצריך להתגלל שה' שלחו. עב) מינת כל למה.

יי שְׁלַחֲנִי לְמֶעְבַּד יָת כָּל עוֹבְדַיָּא
הָאִלֵּין אֲרֵי לָא מֵרְעוּתִי: כט אִם
כְּמוֹתָא דְכָל אֱנָשָׁא יְמוּתוּן אִלֵּין

בְּזֹאת תֵּדְעוּן כִּי־יְהוָה שְׁלָחַנִי לַעֲשׂוֹת
אֵת כָּל־הַמַּעֲשִׂים הָאֵלֶּה כִּי־לֹא־מִלִּבִּי:
כט אִם־כְּמוֹת כָּל־הָאָדָם יְמֻתוּן אֵלֶּה

רש"י

יוצקי שדים (פס - פס): (כח) **לעשות את כל המעשים האלה.** שעשיתי על פי הדבור לתת לאהרן כהונה גדולה[עג] ובניו סגני כהונה ולליצפן

לקט בהיר

ואין כאן שום גנאי וזיון במה שיצאו, אלא ודאי לומר שהיה להם טף וממילא נשמע שמה שאמר הכתוב לקמן בפסוק ל"ג וירדו הם וכל אשר להם חיים שאולה גם הטף בכלל (ג"א), ובספ' נחלת יעקב כתב שמה שנאבדו יוצקי שדים אין בו חידוש כל עיקר, שהרי בכל מקום הוא כן שהתינוקות נתפסים בעון אבותיהם רמ"ל, ובעון הדור נפרעים מהם קודם אלא החידוש הוא מה שנאבדו בעון עצמם מה שלא נמצא בשום מקום, ולדעת זאת מספר הכתוב שהם בעצמם יצאו נצבים חה טעם מיוחדים, וכון: עא) לא כמו שנראה מפשטיות הכתוב שמוסב על המעשים אשר אני עושה עתה או אשר אני עתיד לעשות, אלא מעשים אשר כבר עשיתי, ותיבת "האלה" מראה באצבע לא על המעשים שהם עתה לפניו אלא על המעשים אשר המדובר והמריבה מהם (במ"ח), והוסיף ובניו סגני כהונה וכו' לפרש את "כל" המעשים, שהלא על כהונת

אור החיים

אפילו פרטי דברים אלו, וכתבה כי מלבד שימותו עוד להם שימותו מיתה משונה מכל המיתות וכסמוך יתבאר עוד:

כח. בזאת תדעון וגו' כי לא מלבי. צריך לדעת איך יתשוב משה לעם ה' שעדיין לא האמינו בו לגביא אמת[עג], עוד למה כפל לומר לא מלבי, ואולי כי לד החשד היה על זה הדרך כי לגד שמצא משה חן בעיני ה' כשהיה משה חפץ לתת גדולה לאחד מקרוביו כגון הכהונה לאהרן והנשיאות לאליצפן וכדומה היה עושה ונמלך בה' והיה ה' מסכים על ידו, או היה חפץ ותושק בלבו לתת לאחיו וכדומה וה' נתן לו תאות לבו, אבל לא לגד שיש עיכוב בדבר כי הוא זה הראוי לכהונה, לזה אמר בזאת תדעון כי ה' שלחני לעשות את וגו'

לא שהייתי עושה והוא מסכים על ידי למה שהייתי חפץ בדעתי, וכנגד חשש הב' שהיה חושק בלבו על הדבר אמר כי לא מלבי פירוש לא הייתי אני חפץ בדבר וה' מסכים על מה שבלבי, ושיעור תיבת כי"י) הוא על זה הדרך עטם עָלַיְנִי צריך להוכיח שה' שלחני לשלול שלא מלבי היו הדברים"[עד] כנזכר והבן:

כט. אם כמות כל האדם.[עה] פירוש על דרך אומרם בפסוק אשר יעשה אותם האדם אפילו גוי, (ב"ק ל"ח.) וכאן נתכוון לומר שאפילו במיתת האומות שהיא מיתה מצוולת[עו] זה בערך המיתה עצמה וכנגד הגוף אמר ופקודת כל האדם וגו' על דרך אומרו (מ"ב ט') פקדו את הארורה

אור בהיר

עג) פי' הגם שאמרנו טעם להתגלותו מכח קומה זקופה של דתן ואבירם, אבל ההתגלות היה לעם ה'. עד) ולפי דבריו הוא דבר טפל, והיל"ל ולא מלבי. עה) והוא כמו מירך על קושית, שמאחר שאמר ה' שלחני בשל הקושית היאך אתה משה רבינו מושב אומנו שלט מושבים שאתה עושה דבר מה בלא שליחות והסכמה, וע"ז מירץ "כי" פי' בשביל זה אמרתי זאת לא מלבי לשלול לכם שבא מלבי, וכוונתי כמה שאמרתי ה' שלחני לומר שמה' יצא תחילת השליחות. וכזה מתורץ קושית עצומה שהקשו המפרשים שאם האמת והצדק עם קרח למה ימותו בכלל אפי' כמות כל האדם, ולדרכינו נכון, כי לו היה שמשה משב והקב"ה הסכים ג"כ מרד הוא בלאת כנגדו. ומה שהשמעתי מקשים מה רא' יש מבליעת הארץ הלא אפשר שגם זאת היא הסכמה מן השמים לבלון משה, אין קושית, שאם משה תלה ההסכמה בדבר זה אין לתלות שעשו נסים מן השמים להעיד שקר מו"ש. עו) למה צריך מגאי כפול, ובפרט להתרץ כל כך. עז) פי' לא מבעיא אם ימותו כמיתת ישראל בהשתרת הנשם, זה ודאי קיימן שהם נדקו ואני לא ה' שלחני, אלא אפי' ימותו כמיתת האומות דהייט שיאבדו מן העוה"ב, רק דבר אחד יפאר להם שיהיו נקברים כדרך כל הארץ, גם זאת קיימן שלא ה'

פָּרָשַׁת אַתֶּם נִצָּבִים

7 ← **א** אַתֶּם נִצָּבִים הַיּוֹם. זֶה שֶׁאָמַר הַכָּתוּב, הָפוֹךְ רְשָׁעִים וְאֵינָם, וּבֵית צַדִּיקִים יַעֲמֹד (משלי יב ז). כָּל זְמַן שֶׁהַקָּדוֹשׁ־בָּרוּךְ־הוּא מִסְתַּכֵּל בְּמַעֲשֵׂיהֶם שֶׁל רְשָׁעִים וּמְהַפֵּךְ בָּהֶם, אֵין לָהֶם תְּקוּמָה. הֹפֵךְ בְּמַעֲשֵׂיהֶם שֶׁל דּוֹר הַמַּבּוּל, לֹא הָיְתָה לָהֶם תְּקוּמָה, שֶׁנֶּאֱמַר, וַיִּמַּח אֶת־כָּל־הַיְקוּם (בראשית ז כג). הֹפֵךְ בְּמַעֲשֵׂיהֶם שֶׁל אַנְשֵׁי סְדוֹם, וְלֹא הָיְתָה בָהֶן תְּקוּמָה, שֶׁנֶּאֱמַר, וַיַּהֲפֹךְ אֶת־הֶעָרִים הָאֵל (שם יט כה). הֹפֵךְ בְּמַעֲשֵׂיהֶם שֶׁל מִצְרַיִם, וְלֹא הָיְתָה בָהֶן תְּקוּמָה, שֶׁנֶּאֱמַר, (ו)לֹא נִשְׁאַר בָּהֶם עַד־אֶחָד (שמות יד כח). הֹפֵךְ בַּמַּעֲשֶׂה שֶׁל בָּבֶל וְלֹא הָיְתָה לָהּ תְּקוּמָה, שֶׁנֶּאֱמַר, וְהִכְרַתִּי לְבָבֶל שֵׁם וּשְׁאָר וְנִין וְנֶכֶד (ישעיה יד כב). וְעַל כֻּלָּם אָמַר דָּוִד, שָׁם נָפְלוּ פֹּעֲלֵי אָוֶן וגו׳ (תהלים לו יג). אֲבָל יִשְׂרָאֵל, נוֹפְלִין וְעוֹמְדִין. וְכֵן הוּא אוֹמֵר, אַל־תִּשְׂמְחִי אֹיַבְתִּי לִי כִּי נָפַלְתִּי קָמְתִּי וגו׳ (מיכה ז ח). כִּי אֲנִי ה׳ לֹא שָׁנִיתִי וגו׳ (מלאכי ג ו), אָמַר רַבִּי חֲנִינָא בַּר פַּפָּא, אָמַר הַקָּדוֹשׁ־בָּרוּךְ־הוּא, מֵעוֹלָם לֹא הִכִּיתִי אֻמָּה וְשָׁנִיתִי לָהּ. אֲבָל אַתֶּם בְּנֵי־יַעֲקֹב לֹא כְלִיתֶם (מלאכי ג ו), שֶׁנֶּאֱמַר, חֲצִי אֲבַלֶּה־בָּם (דברים ל כג), חֲצִי כְּלִים וְהֵן אֵינָן כְּלִים. וְכָךְ אָמְרָה כְּנֶסֶת יִשְׂרָאֵל, דֶּרֶךְ קַשְׁתּוֹ וַיַּצִּיבֵנִי וגו׳ (איכה ג יב). מָשָׁל לְמָה הַדָּבָר דּוֹמֶה, לְגִבּוֹר שֶׁהֶעֱמִיד אֶת הַקּוֹרָה וְהָיָה זוֹרֵק בּוֹ אֶת הַחִצִּים. חִצָּיו כָּלִין וְהַקּוֹרָה בִּמְקוֹמָהּ עוֹמֶדֶת. וְאַף יִשְׂרָאֵל כָּל זְמַן שֶׁהַיִּסּוּרִין בָּאִין עֲלֵיהֶן, הַיִּסּוּרִין כָּלִין וְהֵם בִּמְקוֹמָן עוֹמְדִין וְאֵינָן כָּלִין. לְכָךְ נֶאֱמַר, הָפוֹךְ רְשָׁעִים וְאֵינָם[1]. אָמַר חִזְקִיָּה בְּנוֹ שֶׁל רַבִּי חִיָּא, לָמָּה נִסְמְכָה פָּרָשָׁה זוֹ לְפָרָשַׁת קְלָלוֹת. לְפִי שֶׁשָּׁמְעוּ יִשְׂרָאֵל מֵאָה קְלָלוֹת חָסֵר (אַחַת אוֹ) שְׁתַּיִם שֶׁנֶּאֱמְרוּ בְּפָרָשָׁה זוֹ חוּץ מֵאַרְבָּעִים וְתֵשַׁע שֶׁנֶּאֱמְרוּ בְּתוֹרַת כֹּהֲנִים, מִיָּד הוֹרִיקוּ פְנֵיהֶם וְאָמְרוּ, מִי יוּכַל לַעֲמוֹד בְּאֵלּוּ. מִיָּד קָרָא אוֹתָן מֹשֶׁה וְהָיָה מְפַיְּסָן. מַה כְּתִיב לְמַעְלָה מִן הָעִנְיָן, וַיִּקְרָא מֹשֶׁה אֶל־כָּל־(זִקְנֵי) יִשְׂרָאֵל וגו׳, הַמַּסּוֹת הַגְּדֹלֹת וגו׳, וַתָּבֹאוּ

1 דוחו ולא יכלו קום. 2 כמטרה לחץ. **עץ יוסף** 3 כ״ל בהם. תולם כ״ל בה. 4 ובית צדיקים יעמוד.

א אתם נצבים היום זש״ה הפוך רשעים ואינם כו׳ כל זמן שהקב״ה מסתכל במעשיהם של הרשעים ומהפך בהם אין להם תקומה, ינותב כי דיכו על הקב״ה שטון כלתנון הצא לחם בכף מחזיקים מעגיבו ושומטו ואינו מגיחו בכף מחזיקים וממיגה בשכות מחנה מל מחנה כיון שחקר כלתנון יכיגיו הזכיות. ומי׳ נמנ׳ כ״ב דף ר״ז ע״ח נמד״ב מעגיב לתנון כו׳ ואמר בצא ושון עגמו אינו נמחק דאי איכא כובא עוונות מחשב בהדייהו ומעמיה לפי זה אם כאדם לגיק שבונו זכיות אז אשיט גינוני הכי עוונותיו המונחים בכף מחזיקים מונחים בקודקן רק שבכתנון נתקר לגמרי ונא מגה בכף וכחמיגו לבגיה בכף מעון בשני וכנאה על קדר שני ומגיו בני כי׳, ואם בם בשאיגים בקדר ודאי אינו מבני מבונם עוונות. שאם כיה מבני שבונם עוונות אם כן היו בנקוף מגיחים גם שון בכתנון בכף והיה בכתנון עונת על כאתכון והוא בהיפך הקדר. וז״ש המדרש כל זמן שבקב״ה מתכבל בגמעשיהם של בשעים ומבאן בהם ר״ל שבאבן בגמעשיהם שטון כלתנון בגיחו בכף מחזיקים אתכון ות״ל מבלל דבונן עוונות. אין להם תקומה. משא״כ בשאינו מבאן אז היה מבכיגים בף זכות. ואף שבעגיגם אותם בשוה״ז על מיעוט עוונותיהם כדי שיגיעו גם לעוה״ב מ״מ הם עונמים תיבף אח״ז (לגי״ת בגבכות פ״ם). וזהו כוונת הגמרא שגת דף פ״ם, אם יהיו חטאיהם כשגים הלא שקולות ונאות מעשה ומי נבלתים הרי.

*יגי״ת צ״ת, ולג״ג חסר אחת או שתים.

(3)

אֶל־הַמָּקוֹם הַזֶּה וגו׳. וְאַתֶּם לֹא שְׁמַעְתֶּם בְּקוֹלִי וַאֲמַרְתֶּם לְפָנַי דְּבָרִים שֶׁאַתֶּם חַיָּבִים עֲלֵיהֶם כְּלִיָּה וְלֹא עָשִׂיתִי אִתְּכֶם כְּלִיָּה, שֶׁנֶּאֱמַר, אֲבוֹתֵינוּ בְּמִצְרַיִם לֹא־הִשְׂכִּילוּ נִפְלְאוֹתֶיךָ וגו׳ (תהלים קו ז), וְלֹא עוֹד אֶלָּא שֶׁאֲמַרְתֶּם לָעֵגֶל, אֵלֶּה אֱלֹהֶיךָ יִשְׂרָאֵל (שמות לב ד). וְאִם תֹּאמַר מִפְּנֵי מָה הַגּוֹיִם נִתְחַיְּבוּ כְּלִיָּה וְאָנוּ עוֹמְדִין קַיָּמִין. לְפִי שֶׁבְּשָׁעָה שֶׁבָּאִין עֲלֵיהֶן יִסּוּרִין, מְבַעֲטִין בָּהֶן וְאֵינָם מַזְכִּירִין שְׁמוֹ שֶׁל הַקָּדוֹשׁ־בָּרוּךְ־הוּא, שֶׁנֶּאֱמַר, שְׁפֹךְ חֲמָתְךָ אֶל־הַגּוֹיִם אֲשֶׁר לֹא־יְדָעוּךָ וגו׳[2] (תהלים עט ו). אֲבָל יִשְׂרָאֵל, כְּשֶׁהַיִּסּוּרִין בָּאִין עֲלֵיהֶן, הֵן נִכְנָעִין וּמִתְפַּלְּלִין, שֶׁנֶּאֱמַר (כּוֹס יְשׁוּעוֹת אֶשָּׂא וגו׳), צָרָה וְיָגוֹן אֶמְצָא וגו׳ (שם קטז ג–ד). לְפִיכָךְ אָמַר לָהֶם הַקָּדוֹשׁ־בָּרוּךְ־הוּא, אַף־עַל־פִּי שֶׁקְּלָלוֹת הַלָּלוּ בָּאוֹת עֲלֵיכֶם, הֵן הֵן מְעֻמָּדוֹת אִתְּכֶם. וְכֵן הוּא אוֹמֵר, לְמַעַן צַנֹּתְךָ וּלְמַעַן נַסֹּתְךָ וגו׳ (דברים ח טז). וְכָךְ אָמַר לָהֶם מֹשֶׁה לְיִשְׂרָאֵל, אַף־עַל־פִּי שֶׁהַיִּסּוּרִין הַלָּלוּ בָּאִין עֲלֵיכֶם, יֵשׁ לָכֶם עֲמִידָה. לָכֵן נֶאֱמַר, אַתֶּם נִצָּבִים הַיּוֹם כֻּלְּכֶם. דָּבָר אַחֵר, מִפְּנֵי מָה עָשָׂאן מֹשֶׁה מִצְבָה. מִפְּנֵי שֶׁמִּשְׁתַּמְּשִׁין מִדַּעַת לְדַעַת. מִדַּעַת מֹשֶׁה לְדַעַת יְהוֹשֻׁעַ. מִדַّעַת יְהוֹשֻׁעַ לְדַעַת הַזְּקֵנִים. וְאַף יְהוֹשֻׁעַ עָשָׂאן מִצְבָה, שֶׁנֶּאֱמַר, וַיֶּאֱסֹף יְהוֹשֻׁעַ אֶת־כָּל־[5]זִקְנֵי יִשְׂרָאֵל שְׁכֶמָה וגו׳ (יהושע כד א). וְאַף שְׁמוּאֵל שֶׁמִּשְׁתַּמְּשִׁין מִדַּעְתּוֹ לְדַעַת מְלָכִים, עָשָׂאן מִצְבָה, שֶׁנֶּאֱמַר, וְעַתָּה הִתְיַצְּבוּ וְאֶשְׁפְּטָה אִתְּכֶם (ש״א יב ז). דָּבָר אַחֵר, אַתֶּם נִצָּבִים הַיּוֹם, מָה הַיּוֹם מֵאִיר פְּעָמִים וּמַאֲפִיל פְּעָמִים, אַף אַתֶּם כְּשֶׁאַפְלָה לָכֶם, עָתִיד לְהָאִיר לָכֶם אוֹר עוֹלָם, שֶׁנֶּאֱמַר, וְהָיָה־לְךָ ה׳ לְאוֹר עוֹלָם (ישעיה ס יט). אֵימָתַי. בִּזְמַן שֶׁתִּהְיוּ כֻּלְּכֶם אֲגֻדָּה אַחַת, שֶׁנֶּאֱמַר, חַיִּים כֻּלְּכֶם הַיּוֹם (דברים ד ד). כְּנַהַג שֶׁבָּעוֹלָם, אִם נוֹטֵל אָדָם אֲגֻדָּה שֶׁל קָנִים, שֶׁמָּא יָכוֹל לְשָׁבְרָם בְּבַת־אַחַת. וְאִלּוּ נוֹטְלָן אַחַת אַחַת, אֲפִלּוּ תִּינוֹק מְשַׁבְּרָן. וְכֵן אַתָּה מוֹצֵא שֶׁאֵין יִשְׂרָאֵל נִגְאָלִין עַד שֶׁיִּהְיוּ כֻּלָּן אֲגֻדָּה אַחַת, שֶׁנֶּאֱמַר, בַּיָּמִים הָהֵמָּה וּבָעֵת הַהִיא נְאֻם־ה׳ יָבֹאוּ בְנֵי־יִשְׂרָאֵל הֵמָּה וּבְנֵי־יְהוּדָה יַחְדָּו וגו׳ (ירמיה ג ד). כְּשֶׁהֵן אֲגוּדִין, מְקַבְּלִין פְּנֵי שְׁכִינָה.

ב רָאשֵׁיכֶם שִׁבְטֵיכֶם. אַף־עַל־פִּי שֶׁמִּנִּיתִי לָכֶם רָאשִׁים זְקֵנִים וְשׁוֹטְרִים, כֻּלְּכֶם שָׁוִין לְפָנַי, שֶׁנֶּאֱמַר, כֹּל אִישׁ יִשְׂרָאֵל. דָּבָר אַחֵר, כֻּלְּכֶם עֲרֻבִּים זֶה בָּזֶה. אֲפִלּוּ צַדִּיק אֶחָד בֵּינֵיכֶם, כֻּלְּכֶם עוֹמְדִים בִּזְכוּתוֹ. וְלֹא אַתֶּם בִּלְבַד, אֶלָּא אֲפִלּוּ צַדִּיק אֶחָד בֵּינֵיכֶם, כָּל הָעוֹלָם כֻּלּוֹ בִּזְכוּתוֹ עוֹמֵד, שֶׁנֶּאֱמַר,

1 כ״ל מכירין. 2 בשמך לא קראו. 3 ובשם ה׳ אקרא. **עץ יוסף** 4 להיטיבך באחריתך. 5 נקבלא: שבטי. וחכו עי׳ בכמוג מכה טון מל מוגגם ומל יגאתו בגדיחך: **ב** ד״א כולכם ערבים זה בזה, כ״ל שכל ישכלא נמסקים בטון תים מ׳ וכזמסקיג כמדכש לכן נאמר כל תים ישכלא כלומר כל ישכלא נמסקים בטון תים מ׳:

מסורת השס

מתני' בארבעה פרקים. כשנה העולם נידון כו': כבני מרון. מפרש בגמ' (יח.): שנאמר היוצר יחד לבם וגו'. בגמ' [שם] מפרש ליה: **גמ'** אילימא הא תבואה דקיימא. השתא נמסורר ומוכנת נקטול: הרפתקי. מקרות: דעדו עלה. שעברו עליה: דמזדרעא. לזרע נמרסון הכא: דחד דינא. פעם אחת: קרי. כגון כרל מו שדפון(ג): נידונית לשעבר. קודם שמרעה דהייט פעם של אחתק: נידונת להבא. נפסק שאחר זריעתה: נידון לשעבר. כיוה"ל של אחתק עגל עליו: להבא. כיוה"ל שעבר עכשיו בקרוב. וכן לשון משנה נמסכת מדרים (דף ס.) קונם יין שאני טועם מהם זה אסור כל המדם סלו ור"מ להכא הוא ר"מ שעבר עתה בקרוב. ומשום דקרי לההוא אחתק שעבר קרי להאי דלקמיה להכא: (ז)תורי דיני מיתדנא. קודם זריעתה ומעוך לקליר: כי חדי אינש דמצלה זרעא אפלא. מטה וכוסמת שמרעין נמרסון שלין ממהרין להתנבל: ליקדים וליזרע חרפא. הקטורה ממהרת להתנבל חורעים אותה בשבט ומדל דכין דאפלה מגלה שמע מינה לטוחה נידון נפסק שעבר לפיכך ימהר לזרוע (ח)מריעה שמיה: דעד דמטי למדייניה. בפסק הכא: קדים סליק. וגדל קלת ומיט ממהר שוב להתקלקל: וכי קתני מתניתין. מרכעה פרקים אגוד דין(ט): קשיא אדם. דמי מתני' בר"ה ורבי יהודה ביה"כ אמר: וכי קתני מתניתין. מרכעה פרקים: אתחילת דין. אכל אגוד' דין דאדם ביה"כ: אנן הכי קאמרינן. הכי קשיא לן: כרבי נתן מ"ט לא אמר. משום דקסבר כמיה אין זה דין אלא נחלק כמעשיו הלכך בדיה נמי מיקמי לן פקידה עיוני בעלמא הוא: אקצירי ואמריעי. מפרש נמסכת מדרים (דף מט:) קצירי מולים מריעי מ"ש שהן משוטי כח: בר' יוסי. דאמר אדם נידון בכל יום ויפפלג שידון אותו לזכות ולא יקנטוהו מיתה דאי כרבנן דאמרי אין נידון אלא בר"ה הרי כבר נקנסה עליו: שהפסח זמן תבואה הוא. זמן שהתבואה נידונת בו: שתי הלחם. ילמו על פירות הארץ שהן מתירין להביא נכורים שאין מביאין נכורים קודם לעצרת דכתיב (שמות לד) בכורי קציר חטים. ואי שמעת דרבי יהודה לעמיה דהא אלא כמאן דאמר נמהדרין (דף ס:) עד שאכל אדם הראשון חטה היתה: 1 מפ"י: נמ.

מלכים ח מ

[נמ' ת: ע"ז ב]

מלכים מב: [שם לאחא רבא]

[שבת פ"ט פ"ט ושבת פ"ב פפ"ג]

מתני' בארבעה פרקים העולם נידון בפסח על התבואה *בעצרת על פירות האילן *בר"ה כל באי עולם עוברין לפניו כבני מרון שנאמר *היוצר יחד לבם המבין אל כל מעשיהם *ובחג נידונין על המים: **גמ'** הי תבואה אילימא הא תבואה דקיימא כל הני הרפתקי דעדו עלה אימת איתדון אלא תבואה דמזדרעא למימרא דחד דינא מתדנא והתניא תבואה שאירע בה *קרי או אונס קודם הפסח נידונית לשעבר לאחר הפסח נידונית להבא אדם שאירע בו קרי או אונס קודם יוה"כ נידון לשעבר לאחר יוה"כ נידון להבא אמר רבא ש"מ תרי דיני מתדנא(ח) אמר אביי הלכך כי חזי אינש דמצלה זרעא אפלא ליקדים וליזרע חרפא דעד דמטי למדייניה קדים סליק מני מתני' לא ר"מ ולא ר' יהודה ולא ר' יוסי ולא ר' נתן דתניא *הכל נידונים בר"ה וגזר דין שלהם נחתם ביה"כדברי ר"מ ר' יהודה אומר הכל נידונין בר"ה וגזר דין שלהם נחתם כל אחד ואחד בזמנו בפסח על התבואה בעצרת על פירות האילן בחג נידונין על המים ואדם נידון בר"ה וגזר דין שלו נחתם ביה"כ ר' יוסי אומר אדם נידון בכל יום שנאמר °ותפקדנו לבקרים רבי נתן אומר אדם נידון בכל שעה שנא' °לרגעים תבחננו וכי תימא לעולם ר' יהודה היא וכי קתני מתניתין אגוד דין אי הכי קשיא אדם אמר רבא האי תנא דבי ר' ישמעאל היא דתנא דבי ר' ישמעאל בארבעה פרקים העולם נידון בפסח על התבואה בעצרת על פירות האילן בחג נידונין על המים ואדם נידון בר"ה וגזר דין שלו נחתם ביה"כ וכי קתני מתני' אתחלת דין אמר רב יוסף כמאן דסלקין האידנא אקצירי ומריעי כל יומא כר' יוסי דאמר אדם נידון בכל יום איבעית אימא לעולם כרבנן וכו' יצחק דאמר יפה צעקה לאדם בין קודם לגזר דין בין לאחר גזר דין: ירושלמי מלחא דרב אמר הכל נידונין בר"ה תנור דין הכל נחתם בר"ח * דתני בתקיעתא דבי רב זה היום תחלת מעשיך וכו' והלא כר' יוסי דאמר אדם נידון בכל שעה שנאמר [והפקדנו לבקרים] לרגעים תבחננו והפקדנו לבקרים זו פרנסה לרגעים תבחננו זו אכילה (גזר דין בין לאחר גזר דין) תניא ר' יצחק אומר משום ר' עקיבא אמר הקב"ה הפסח הוא זמן תבואה הביאו לפני השופר כדי שתתברך לכם תבואה שבשדות וכן שתי הלחם בעצרת שהוא זמן פירות האילן וכן ניסוך המים בחג כדי שיתברכו נשמי תשנה * וכן ר"ח אמרי מלכיות שזכרנו מלכותי

בפסח על התבואה. כפי' מי שמעו (ברכות דף יח:) נבי חסיד שהקיימתו לאשתו מרב ר"ה משמע דבר"ה שמע שמי רחוות שמספרין זו לא זו שמעתו מלאורי הפרגוד שכל הזורע ברביעה דלאשורה כרב מלקה אותו ומשא בשמיה בר"ה הוי מזכירים דין הגזר בפסח לי ממי כר' יהודה דאמר הכל נידונים בר"ה וגזר דין בפסח מל התבואה: **שאירע** בה קרי. מקרה לשון אולי יקרה (במדבר כג) לי ממי לשון קושי כמו אם אלהי עמי בקרי (ויקרא ט):

כמאן מצלינן האידנא אקצירי ומריעי כרבי יוסי. ואי"מ לרבנן ממי מי לא מצלינן דפלטו וברכת הנביים ושוד (ז) רבי יהודה דאמר הכא אדם נידון בר"ה וגזר דין אלו נחתם ביה"כ הא דאמר" בפ"ק דשבת (דף יב:) הנכנס לבקר המלה אומר המקום ירחם עליך ועל אולי עמו ישראל ואומר ר"מ דאלה אלה אלה לר' יוסי אבל ודאי לא מצלינן אלא לר' יוסי אבל שיתרפא מצלינן אליבא דהוי עלמא דמאי יחלו עזר מאי יתרפאו לא עזר ואמר בר"ש הגולד מן המבושל (מדרים דף מט:) אלך דרב יוסף קצירי קצירי ממש מריעי דבנן והשתא מצלינן אלקצירי שיתרפאו (ח) ומריעי הייט רבנן אלא יחלו (ט) ומה שמתפללין ברכת הנביים הייט כדלקמן בפרקין (דף יז:) שאם פסקו נשמים מועטין שיורידם המקום בזמנן ושוד' ר"ל דתפלה דרביים שאני לגזר דינם נקרע כדלקמן (שם) וההיא דשבת דר' יהודה נמי יש ליגב כהאי גוונא דדמיא לרביים דהוה מצלי בהדיה על כל חולים:

בשופר של אילי. בפרק ראוהו אכל קיימא לן כרבי יהודה דתוקעין בכל חולים כפופים כדפסקינן התם בגמרא (דף סו:): ותוקעים

מלכים ח מ

[נמ' ת: ע"ז ב]

מלכים מב: [שם לאחא רבא]

[שבת פ"ט פ"ט ושבת פ"ב פפ"ג]

[לקמן לז:]

[ר"ה אמר]

ח) [נ"י ר"ה ולא"ם מפני שתרוב זמן נשמי שנה הוא אמר וכו'] . ג) מי' ר"ה ולא"ם שכו לפניה נרסאות לאיכות .

עליכם זכרונות כדי שיעלה זכרונכם לפני בשובה * ובמה בשופר וא"ר אבהו בשופר שאזכור לכם עקידת יצחק מעלה עליכם כאלו עקדתם עצמכם לפני א"ר יצחק למה תוקעין בשופר של איל אמר הקדוש ברוך הוא תקעו לפני בשופר של איל כדי שאזכור לכם עקידת יצחק בן אברהם ומעלה אני עליכם כאילו עקדתם עצמכם לפני (*ואמר) רבי יצחק ג)למה תוקעין בר"ה למה תוקעין דחמנא אמר תקעו אלא למה מריעין דחמנא אמר זכרון תרועה יאלא למה תוקעין ומריעין כשהן יושבין ותוקעין

הגהות הב"ח

(ח) נמ' מתדנא שפא לאמר : (ז) שם עכרו וכדר ומשמס : (ג) רש"י ד"ה קרי וכו' שדמון לא לאנס ע"ש לדם כגון מיילות סס"ד : (ד) ר"ח לכנה ס' לכנה סס"ד ולא"ל סס"ד ומתכן כנה ע"ש מני דיני מיתדנא שפא לאמרי קלי קודם זריעתה : (ס) ר"ח ליחדים וכו' יעבר לגזרם בהכיפס שניה סס"ד : (ו) ר"ח קדים וכו' לכנה מיילות סס"ד : (ל) בא"ר שלא יחלו • ג"ב פי' לרבי סכל : (מ) בא"ר שלא יחלו • ג"ב פי' לרבי יוסי :

עין משפט נר מצוה

פה א מיי' פ"ג מהל' מעשה הל' ג:

אי [מיי' פ"ח פיקון מרמה פמיף ל]:

פו ב סמג עשין מב טוש"ע סי' תקפו:

פז ג סמג שם טוש"ע סי' תקפה:

רבינו חננאל

מתני' בר' פרקים העולם נידון בפסח על התבואה • פי' הרפתקי כגון דוחות ברקים תעשטן וכוחנא כגון שעברו עליהן מתי אתרון. למימר' התבואה הוי דינא מתדנא • האתנ"א תבואה שאירע בה קרי או אונס קודם הפסח נידונית לשעבר • אמר רבא ש"מ תרי דיני מתדנא • מני מתניתין • ואיקשמנא כתנא דבי שמואל דתני בר' פרקים העולם נידון בפסח על התבואה בעצרת על פירות האילן בחג על המים • ואדם בר"ה וגזר דינו נחתם ביה"כ • וכי קתני מתני' אתחלת דין • אמר רב יוסף כמאן מצלינן האידנא אקצירי ומריעי כל יומא בר' יוסי דאמר אדם נידון בכל יום איבעית אימא לעולם כרבנן וכו' יצחק דאמר יפה צעקה לאדם בין קודם לגזר דין בין לאחר גזר דין :

ירושלמי מלחא דרב אמר הכל נידונין בר"ה תנור דין הכל נחתם בר"ח • דתני בתקיעתא דבי רב זה היום תחלת מעשיך וכו' והלא בר' יוסי דאמר אדם נידון בכל שעה שנאמר [והפקדנו לבקרים] לרגעים תבחננו והפקדנו לבקרים זו פרנסה לרגעים תבחננו זו אכילה (גזר דין בין לאחר גזר דין) תניא ר' יצחק אומר משום ר' עקיבא אמר הקב"ה הפסח הוא זמן תבואה הביאו לפני השופר כדי שתתברך לכם תבואה שבשדות שתי הלחם בעצרת שהוא זמן פירות האילן וכן ניסוך המים בחג כדי שיתברכו נשמי תשנה • וכן ר"ח אמרי מלכיות שזכרנו נשמי

תוקעים ומריעין כשהן שומדין • פירמה הא קעבר משום בל תוסיף וכי פירמה כיון דכבר יצא הוה ליה עלא דומיא דלא עבר הא אמרינן בסוף דאמר מנחות (דף מה: ומה) נבי ברכת כהנים דאין תוסיף ברכה אחת מעבר אחת אור באשר הוא שם. ומליצ בברכות (דף ה:) אמרו מלאכי השרת לפני הקב"ה רבש"ע מי שעמידין בני לתמיד אם בגיך בגמא אמה מעגה ל בגר שגמ' (ישעיה מ:) משל בגרב וגר' לקרמא גמא המיו מים שהיו מלילין לקרמא הגולים מיי מלטים ומדום נפומים וכו' כדאיתא התם) אמר להם השעה לדיק הוא לו רשע אמרו ל לדיק אמר להם בלבד הוא אם אינו בן אם הטולם אלא בשבתו: קיד נטור. ומכר מפסיד מזכיר עונותיו שאומר כלום לאור זה ליעשות ל גם ומתוך כך הוא נבדק: ועיין תפלה. פומך על מפלגו (ה) שהקב"ה נשמעת ומתמלא לכון לנו: מוסר דין. כמו יפשוט ה' מיי וכיוצ' (מלאכי מ) מומרים כלום לאור הוא שיעבוד מכיון על יהו: ויבא אברהם וגו'. הוא קבר אותה: שיבוי מעשה. שב מרעתו: ובנבלתם לא תגעו. וכנגל משמני קרא כדמפרש ומאל לקמיה בגמרא: שלשה ספרים. מספרי זכרון של מעשה הברית: ליום הדין. כדאיתא המתים: רשעים גמורים. רוכם עוטה: בינונים. מחלה על מחלה: ומלפלפים

[מלכים יב]

מלכים ב ד

ויקרא יט

שם כא

גליון השים

גמ' ד' דברים שקבעון וכו'. בתוס' כרלים סוף כלל יז כלילת כוטמי ג' דברים שנעלין כגוזרה וכו' לף שיטי כסם: תוס ד"ה ליום הדין כו' לחיי כעולם כבא שאוקיים לעולם. עי' מורים חיים רים ס' יא דסנהדרין:

מסורת השים

מוסף רש"י

ג' דברים מזכירין עונותיו של אדם. שנל ידיעון מעמשמין לעגלה מעמשין לעמר כמעמ זה מכיתיו, נלמה מם סם (נרכות עה.). קיד נטור. מקום סמנה (שם). מורר דין. כמעמ כמו מכיתיו שמכנו יסיה מעגנ על ידו (שם). מודע את הולכת אליו. נעגלה של שומרים אמר לה כשאמרה ל אלמה ומרוה עד שיש ספלגים ומכוכה (שם ה:).

[מלכים עה:]

[ל"ק נ. מ"ש]

הגהות הב"ח

(ה) רש"י ד"ה ויעיון תפלה וכו' שמלמו וכמות שמכה: (ב) תוס' ד"ה ובהמנין וכו' מעמע דמיקים נמוריס קרי נמי וכו' ולחיים כלל ומינה נמוריס נמוחק:

[ל"ק נ. מ"ש]

[מלכים ב ד]

[ל"ק ד]

[וכן פי' מנחון מ' קר מ']

רבינו חננאל

ותוקעין ומריעין כשהן שומדין כדי לערבב השטן. יואא"ר יצחק כל שנה שאין תוקעין לה בתחלתה מריעין לה בסופה מ"ט דלא איערבב שטן וא"ר יצחק כל שנה שרשה בתחלתה מתעשרת בסופה שנא' "מראשית השנה מרשית כתיב ועד אחרית *סופה שיש לה אחרית וא"ר יצחק אין דנין את האדם אלא לפי מעשיו של אותה שעה שנאמר "כי שמע אלהים אל קול הנער באשר הוא שם וא"ר יצחק "ג' דברים מזכירין עונותיו של אדם אלו הן קדר נטוי ועין תפלה ומוסר דין על חבירו דא"ר (*אבין) *כל המוסר דין על חבירו הוא נענש תחלה שנאמר "ותאמר שרי אל אברם חמסי עליך וכתיב "ויבא אברהם לספוד לשרה ולבכותה "וא"ר יצחק ד' דברים מקרעין גזר דינו של אדם אלו הן יצדקה "יצעקה שינוי השם ושינוי מעשה צדקה דכתיב "וצדקה תציל ממות צעקה דכתיב "ויצעקו אל ה' בצר להם וממצוקותיהם יוציאם שינוי השם דכתיב "שרי אשתך לא תקרא את שמה שרי כי שרה שמה *וכתיב וברכתי אותה וגם נתתי ממנה לך בן שינוי מעשה דכתיב "וירא האלהים את מעשיהם וכתיב "וינחם האלהים על הרעה אשר דבר לעשות להם ולא עשה וי"א אף שינוי מקום דכתיב "ויאמר ה' אל אברם לך מארצך והדר ואעשך לגוי גדול ואיך ההוא זכותא דא"י הוא דאגיא *ליה "וא"ר יצחק יחייב אדם להקביל פני רבו ברגל שנאמר "מודע את הולכת אליו היום לא חדש ולא שבת מכלל דבחדש ושבת איבעי לה למיזל וא"ר יצחק יחייב אדם לטהר את עצמו ברגל שנאמר "ובנבלתם לא תגעו תניא נמי דבי ובנבלתם לא תגעו יכול יהו ישראל מוזהרין על מגע נבילה תלמוד לומר "אמור אל הכהנים בני אהרן מוזהרין בני ישראל אין מוזהרין והלא דברים קל וחומר ומה טומאה חמורה כהנים מוזהרין ישראלים אינן מוזהרין טומאה קלה לא כל שכן אלא מה ת"ל ובנבלתם לא תגעו ברגל א"ר כרוספדאי א"ר יוחנן ישלשה ספרים נפתחין בר"ה אחד של רשעים גמורין ואחד של צדיקים גמורין ואחד של בינונים צדיקים גמורין נכתבין ונחתמין לאלתר לחיים רשעים גמורין נכתבין ונחתמין לאלתר למיתה בינוניים תלוין ועומדין מר"ה ועד יוה"כ זכו נכתבין לחיים לא זכו נכתבין למיתה א"ר אבין מאי קרא "מחו מספר חיים ועם צדיקים אל יכתבו ימחו מספר זה ספר של רשעים גמורין חיים זה ספר של צדיקים ועם צדיקים אל יכתבו זה ספר של בינוניים ר"נ בר יצחק אמר מהכא "ואם אין מחני נא מספרך אשר כתבת מחני נא זה ספר של רשעים מספרך זה ספר של צדיקים אשר כתבת זה ספר של בינוניים *) תניא ב"ש אומרים תנ' כתות הן ליום הדין אחת של צדיקים גמורין ואחת של רשעים גמורין ואחת של בינוניים צדיקים גמורין נכתבין ונחתמין לאלתר לחיי עולם רשעים גמורין נכתבין ונחתמין לאלתר לגיהנם שנאמר "ורבים מישני אדמת עפר יקיצו אלה לחיי עולם ואלה לחרפות לדראון עולם בינוניים יורדין לגיהנם ומצפצפין

*) [ושם בסנהדרין פ"ש]

ומעמיד כיון דאיתא הכי לא מעבר ל"ד (נקמן דף מה: ומה) נבי ברכת כהנים דאין תוסיף ברכה אחת מעבר אחת אור באשר הוא שם. ומליצ בברכות (דף ה:) אמרו מלאכי השרת לפני הקב"ה רבש"ע מי שעמידין בני לתמיד אם בגיך בגמא אמה מעגה ל בגר שגמ' (ישעיה מ:) משל בגרב וגר' לקרמא גמא המיו מים שהיו מלילין לקרמא הגולים מיי מלטים ומדום נפומים וכו' כדאיתא התם) אמר להם השעה לדיק הוא לו רשע אמרו ל לדיק אמר להם בלבד הוא אם אינו בן אם הטולם אלא בשבתו: קיד נטור. ומכר מפסיד מזכיר עונותיו שאומר כלום לאור זה ליעשות ל גם ומתוך כך הוא נבדק: ועיין תפלה. פומך על מפלגו (ה) שהקב"ה נשמעת ומתמלא לכון לנו: מוסר דין. כמו יפשוט ה' מיי וכיוצ' (מלאכי מ) מומרים כלום לאור הוא שיבוי מעשה הכרית: לדום הדין. כדאיתא המתים: רשעים גמורים. רוכם עוטה: בינוניים. מחלה על מחלה: ומלפלפים

[מלכים יב]

מלכים ב ד

ויקרא יט

שם כא

גליון השים

גמ' ד' דברים שקבעון וכו'. בתוס' כרלים סוף כלל יז כלילת כוטמי ג' דברים שנעלין כגוזרה וכו' לף שיטי כסם: תוס ד"ה ליום הדין כו' לחיי כעולם כבא שאוקיים לעולם. עי' מורים חיים רים ס' יא דסנהדרין:

מסורת השים

מוסף רש"י

ג' דברים מזכירין עונותיו של אדם. שנל ידיעון מעמשמין לעגלה מעמשין לעמר כמעמ זה מכיתיו, נלמה מם סם (נרכות עה.). קיד נטור. מקום סמנה (שם). מורר דין. כמעמ כמו מכיתיו שמכנו יסיה מעגנ על ידו (שם). מודע את הולכת אליו. נעגלה של שומרים אמר לה כשאמרה ל אלמה ומרוה עד שיש ספלגים ומכוכה (שם ה:).

[מלכים עה:]

[ל"ק נ. מ"ש]

הגהות הב"ח

(ה) רש"י ד"ה ויעיון תפלה וכו' שמלמו וכמות שמכה: (ב) תוס' ד"ה ובהמנין וכו' מעמע דמיקים נמוריס קרי נמי וכו' ולחיים כלל ומינה נמוריס נמוחק:

[ל"ק נ. מ"ש]

[מלכים ב ד]

[ל"ק ד]

[וכן פי' מנחון מ' קר מ']

רבינו חננאל

ותוקעין ומריעין כשהן שומדין כדי לערבב השטן. יואא"ר יצחק כל שנה שאין תוקעין לה בתחלתה מריעין לה בסופה מ"ט דלא איערבב שטן וא"ר יצחק כל שנה שרשה בתחלתה מתעשרת בסופה שנא' "מראשית השנה מרשית כתיב ועד אחרית *סופה שיש לה אחרית וא"ר יצחק אין דנין את האדם אלא לפי מעשיו של אותה שעה שנאמר "כי שמע אלהים אל קול הנער באשר הוא שם וא"ר יצחק "ג' דברים מזכירין עונותיו של אדם אלו הן קדר נטוי ועין תפלה ומוסר דין על חבירו דא"ר (*אבין) *כל המוסר דין על חבירו הוא נענש תחלה שנאמר "ותאמר שרי אל אברם חמסי עליך וכתיב "ויבא אברהם לספוד לשרה ולבכותה "וא"ר יצחק ד' דברים מקרעין גזר דינו של אדם אלו הן יצדקה "יצעקה שינוי השם ושינוי מעשה צדקה דכתיב "וצדקה תציל ממות צעקה דכתיב "ויצעקו אל ה' בצר להם וממצוקותיהם יוציאם שינוי השם דכתיב "שרי אשתך לא תקרא את שמה שרי כי שרה שמה *וכתיב וברכתי אותה וגם נתתי ממנה לך בן שינוי מעשה דכתיב "וירא האלהים את מעשיהם וכתיב "וינחם האלהים על הרעה אשר דבר לעשות להם ולא עשה וי"א אף שינוי מקום דכתיב "ויאמר ה' אל אברם לך מארצך והדר ואעשך לגוי גדול ואיך ההוא זכותא דא"י הוא דאגיא *ליה "וא"ר יצחק יחייב אדם להקביל פני רבו ברגל שנאמר "מודע את הולכת אליו היום לא חדש ולא שבת מכלל דבחדש ושבת איבעי לה למיזל וא"ר יצחק יחייב אדם לטהר את עצמו ברגל שנאמר "ובנבלתם לא תגעו תניא נמי דבי ובנבלתם לא תגעו יכול יהו ישראל מוזהרין על מגע נבילה תלמוד לומר "אמור אל הכהנים בני אהרן מוזהרין בני ישראל אין מוזהרין והלא דברים קל וחומר ומה טומאה חמורה כהנים מוזהרין ישראלים אינן מוזהרין טומאה קלה לא כל שכן אלא מה ת"ל ובנבלתם לא תגעו ברגל א"ר כרוספדאי א"ר יוחנן ישלשה ספרים נפתחין בר"ה אחד של רשעים גמורין ואחד של בינוניים צדיקים גמורין נכתבין ונחתמין לאלתר לחיים רשעים גמורין נכתבין ונחתמין לאלתר למיתה בינוניים תלוין ועומדין מר"ה ועד יוה"כ זכו נכתבין לחיים לא זכו נכתבין למיתה א"ר אבין מאי קרא "מחו מספר חיים ועם צדיקים אל יכתבו ימחו מספר זה ספר של רשעים גמורין חיים זה ספר של צדיקים ועם צדיקים אל יכתבו זה ספר של בינוניים ר"נ בר יצחק אמר מהכא "ואם אין מחני נא מספרך אשר כתבת מחני נא זה ספר של רשעים מספרך זה ספר של צדיקים אשר כתבת זה ספר של בינוניים *) תניא ב"ש אומרים תנ' כתות הן ליום הדין אחת של צדיקים גמורין ואחת של רשעים גמורין ואחת של בינוניים צדיקים גמורין נכתבין ונחתמין לאלתר לחיי עולם רשעים גמורין נכתבין ונחתמין לאלתר לגיהנם שנאמר "ורבים מישני אדמת עפר יקיצו אלה לחיי עולם ואלה לחרפות לדראון עולם בינוניים יורדין לגיהנם ומצפצפין

*) [ושם בסנהדרין פ"ש]

[ופ"ע פוסי נרכות נב: ד"ה כל ומי: שבת קיח: וכ"ש קמ:]

ומעמיד כיון דאיתא הכי לא מעבר ל"ד (נקמן דף מה: ומה) נבי ברכת כהנים דאין תוסיף ברכה אחת מעבר אחת אור באשר הוא שם. ומליצ בברכות (דף ה:) אמרו מלאכי השרת לפני הקב"ה רבש"ע מי שעמידין בני לתמיד אם בגיך בגמא אמה מעגה ל בגר שגמ' (ישעיה מ:) משל בגרב וגר' לקרמא גמא המיו מים שהיו מלילין לקרמא הגולים מיי מלטים ומדום נפומים וכו' כדאיתא התם) אמר להם השעה לדיק הוא לו רשע אמרו ל לדיק אמר להם בלבד הוא אם אינו בן אם הטולם אלא בשבתו: קיד נטור. ומכר מפסיד מזכיר עונותיו שאומר כלום לאור זה ליעשות ל גם ומתוך כך הוא נבדק: ועיין תפלה. פומך על מפלגו (ה) שהקב"ה נשמעת ומתמלא לכון לנו: מוסר דין. כמו יפשוט ה' מיי וכיוצ' (מלאכי מ) מומרים כלום לאור הוא שיבוי מעשה הכרית: לדום הדין. כדאיתא המתים: רשעים גמורים. רוכם עוטה: בינוניים. מחלה על מחלה: ומלפלפים

[מלכים יב]

מלכים ב ד

ויקרא יט

שם כא

גליון השים

גמ' ד' דברים שקבעון וכו'. בתוס' כרלים סוף כלל יז כלילת כוטמי ג' דברים שנעלין כגוזרה וכו' לף שיטי כסם: תוס ד"ה ליום הדין כו' לחיי כעולם כבא שאוקיים לעולם. עי' מורים חיים רים ס' יא דסנהדרין:

ומצפצפין

ז טוֹב יֶלֶד מִסְכֵּן וְחָכָם מִמֶּלֶךְ זָקֵן וּכְסִיל דְּלָא בְּבַהִילוּ אִיתְנַתַּק:
ז טָב הוּא אַבְרָהָם דִּי הוּא רָבְיָא מִסְכֵּן, וַהֲוָת בֵּיהּ רוּחַ נְבוּאָה מִן קֳדָם יְיָ, וְאִשְׁתְּמוֹדַע לֵיהּ מָרֵיהּ בְּמַהְוֵיהּ בַּר תְּלָת שְׁנִין, וְלָא צָבֵי לְמִפְלַח לְטָעֲוָתָא, יַתִּיר מִן נִמְרוֹד רַשִׁיעָא, דַּהֲוָה מַלְכָּא סִיב טִיפֵּשׁ, וּמִן בְּגָלֵל דְּלָא צָבֵי אַבְרָהָם לְמִפְלַח לְטָעֲוָתָא רְמָאהִי לְגוֹ אַתּוּן נוּרָא יָקִידְתָּא, וְאִתְרְחִישׁ לֵיהּ נִסָּא מִן רְבוֹנֵי עָלְמָא, וְשֵׁיזְבֵיהּ מִתַּמָּן, וַאֲפִילוּ מִן בָּתַר הַכֵּי לָא הֲוָה מִנְדְּעָא בְּנִמְרוֹד

רש"י

המשולש גם במהרה ינתק. דבר אחר, מי שהוא מלמיד חכם ומנו וכן בנו, שוב אין תורה פוקקת מזרעו, וכן הוא אומר (ישעיה נט כא) גם ימושו מפיך ומפי זרעך ומפי זרע זרעך י. דבר אחר, טוב המשולש במקרא ובמשנה ובדרך ארץ, גם במהרה הוא מוטל. בפיס אחריס נדרש במדרש יש אחד ואין שני לו, אבל אין אדר כל המקראות הללו מתייצב עליהם: (יג) טוב ילד מסכן וחכם. זה יצר טוב. ולמה נקרא שמו ילד, שאינו בא אחר עד י"ג שנה: מסכן. שאין האיברים שומעים לו כמו ליצר הרע: וחכם. שמשכיל את האדם לדרך טובה: ממלך זקן וכסיל. זה יצר הרע שהוא שליט על כל האיברים: זקן. שמשנה שנולד הוולד הוא גמון ט, שנאמר (בראשית ד ז) לפתח חטאת רובץ: וכסיל. שמתעהו בדרך רעה.

מצודת דוד

נקרא. ולמשל נאמר, ורוצה לומר אם שלשה הם שנשתתפו יחד אין למעלה מהם: (יג) טוב ילד וגו'. יותר טוב אדם חכם אף אם הוא עדיין ילד ואף אם דל הוא, והמה סיבות שאין דבריו נשמעים כל כך, עם כל זה הוא יותר טוב מאדם כסיל אף אם הוא מלך חקן בשנים, והמה סבות שיהיו דבריו נשמעים. אשר לא ידע להזהר עוד. סרס המקרא אשר עוד לא ידע להזהר, ורוצה לומר זהו בעבור כי גם עוד זאת בו אשר לא ידע להזהר במעשיו כי יחשוב עצמו לחכם, כי אם היה מכיר ערכו והיה נזהר לא היה אם כן הדבר רע כל כך:

מצודת ציון

יג) מסכן. עני ורש. כמו וחכמת המסכן בזויה (לקמן ט טז):

אבן עזרא

אויבים בשער: (יג) טוב. כאשר השלים לבאר כי ענין הכסיל ואפילו שיש לו עושר רב הבל הוא, הזכיר כי הטוב הוא החכם ואפילו יהיה עני. כי מסכן כמו דל, כמו אשר לא במסכנות, וילד כנגד זקן. ומסכן כנגד מלך. וחכם כנגד כסיל. וענין ילד שכל יום יוסיף חכמה, והזקן לא ידע להזהר עוד בעבור שזקן בכסילות:

ספורנו

יג) טוב ילד מסכן וחכם. והטעם ששבחתי את העיון ההוה בחברת המעיינים, הוא כי אמנם טוב ילד שאין בידו רב נסיון: מסכן. שלא הרבה לקבל מרבותיו לקוצר הזמן: וחכם. בעל סברא נכונה שקנה בריכח עם חבריו, ובזה נעשה כמעיין המתגבר: ממלך. שהיה בידו חבילות של משנה ושל דעות חכמי הדור: זקן. שראה מעשים רבים שיוכל לקנות בהם נסיון: וכסיל. בלתי בעל סברא נכונה:

מדרשי חז"ל

משפחת סופרים מעמדת סופרים, משפחת בני תורה מעמדת בני תורה, משפחת עשירים מעמדת עשירים, אמרו ליה, והא משפחת פלוני נפסקה עשרה, אמר להו, מי כתיב לא לעולם יתק, לא במהרה יתק כתיב, זה הואיל ונתגאה נפסק מעשירותיה. (קה"ר).

יג-יד) טוב ילד מסכן וגו'. טוב ילד מסכן וחכם זה יצר טוב, ולמה נקרא שמו ילד, לפי שאין מודיע לאדם אלא מבן י"ג שנה ולמעלה, ולמה נקרא שמו מסכן, לפי שאין הכל שומעין לו. ולמה נקרא שמו חכם, שהוא מלמד את הבריות לדרך ישרה, ממלך זקן וכסיל זה יצר הרע, ולמה קורא אותו מלך, מפני שהכל שומעין לו, ולמה קורא אותו זקן, מפני שהוא מהדוג לו לאדם מילדותו עד זקנותו, ולמה קורא אותו כסיל, מפני שהוא מלמד לאדם דרך רעה, אשר לא ידע להזהר עוד שאינו יודע האדם כמה צער וכמה יסורין באין עליו ממנו והוא אינו נזהר ממנו, כי מבית הסורים יצא למלוך, דהוא מכשכש לבריות כמו מבין הסירים, כי גם במלכותו נולד רש, במלכות יצר טוב נולדה רשותו של יצר הרע. (שם).

שוב ילד מסכן וגו'. זה אברהם, ממלך זקן וכסיל זה נמרוד כי גם במלכותו נולד רש, במלכותו של אברהם נולד רשותו של נמרוד. ד"א טוב ילד מסכן זה יוסף, וחכם שבחכמתו החיה כל העולם כולו ברעב, ממלך זקן

אֲשֶׁר לֹא־יָדַע לְהִזָּהֵר עוֹד: יד כִּי־מִבֵּית הַסּוּרִים יָצָא לִמְלֹךְ כִּי גַּם בְּמַלְכוּתוֹ נוֹלַד רָשׁ: טו רָאִיתִי אֶת־כָּל־הַחַיִּים הַמְּהַלְּכִים

לְאוֹדְעָא עוֹד, בְּדִיל דְּלָא לְמִפְלַח לְטָעֲוָתָא: יד דַּהֲוָה פָּלַח מִן לְקַדְמִין: דְּאָרוּם מִן גֵּיסַת פְּלְחֵי טָעֲוָתָא נְפַק אַבְרָהָם, דְּהַלֵּךְ עַל אַרְעָא דִּכְנַעֲנָאי, אָרוּם אַף בְּיוֹמֵי מַלְכוּתֵיהּ דְּאַבְרָהָם אִתְעֲבִיד נִמְרוֹד מִסְכֵּינָא בְּעָלְמָא: טו אֲמַר שְׁלֹמֹה מַלְכָּא בְּרוּחַ נְבוּאָה מִן קֳדָם יְיָ, חֲזֵיתִי יָת כָּל חַיֵּיא דְּאִזְלִין

רש"י

ק מדרש במדרש: אשר לא ידע להזהר עוד. שהרי הזקין ומינו מקבל עוכמה: (יד) כי מבית הסורים יצא למלוך. ממקום סטוטפת וסרמון, כדמתרגמינן ובגלל (שמות ז כא) וקרי: כי גם במלכותו. משמלך בחדש נולד הרע המסכן הטוב ממנו, וכל מתון מהרה וגם מתון מטופש הרשע, כך דרשוהו במדרש. דבר אחר שוב ילד מסכן וגו'. כמשמעו: אשר לא ידע להזהר עוד. מכבר הזקין ברשעו וכסילותו: כי מבית הסורים יצא למלוך. כי הילד המסכן קופו שיאמרו עליו שיגע למלוך מתוך עוניו ומבית אמוריו, שהרי אמ"ך של הסורים נקוד רפי, והרי הוא כמו האמורים (מ"א כמו וגם יהל שם ערבי (ישעיה יג כ) כמו יאהל). שכן מצינו ביוסף שמלך מתוך יציאת בית האסורים, וכן דוד אבי נקמתיך מן הנוה מאחר שנאן (ש"א ז ח): כי גם במלכותו נולד רש. כי בשר והגון הוא שימלוך, כי גם במלכותו הוא נהפך ממנהג הארץ ומקניין עצמו אצל הבכמים כמידת הרשעים. וכן ועיר פרא אדם יולד (איוב יא יב), שיהפך ויאמנה לו ממה שהיה כעיר פרא ויעשה אדם: נולד. נעשה, ולשון הוה הוא: (טו) ראיתי את כל החיים וגו'. מצאתי במדרש הספר הזה (ד טו), זה דור המבול שנאמר בהם (בראשית ו יט) ומכל חי:

מצודת דוד

(יד) כי מבית הסורים. כי זה הילד המסכן מלט עצמו בחכמתו מבית האסורים אשר היה כלוא שם ויצא למלוך במדינה, וכאשר קרה ליוסף במצרים: כי גם במלכותו נולד רש. רוצה לומר הגון היה למלוכה, כי גם אמרו עליו הנה זה הרש נולד במלכות, כלומר ראוי הוא למלוכה כאלו נולד מלך: (טו) ראיתי. בעיני ראיתי את כל האנשים החרוצים והזריזים המטיילים בעולם:

מצודת ציון

להזהר. ענינו כמו זריזות ושמירה מן הנזק: יד) הסורים. חסר האל"ף והראוי האסורים: רש. עני ודל: טו) כל החיים. אדם חדרך חוריז יקרא בפי הבריות אדם חי: המהלכים. ענין טיול:

ספורנו

אשר לא ידע להזהר עוד. באופן שלא ידע להשיג יותר ממה שבידו. וטעם סכלות זה הזקן הוא: יד) כי מבית הסורים יצא. יצא להורות מבית מדרש אנשים סרים מחברת המתוכחים יחד: נולד רש. ואמרתי שהילד מסכן וחכם טוב מזה הזקן, כי אמנם זה הזקן גם ברבוי חבילות המשניות והדעות אשר בידו נולד רש, שלא יבינם אל נכון, ובלי שבוש מבלי אין אצלו דרכי ריכוח להשמר מן הטעות בהם: טו) ראיתי את כל החיים. זה בעצמו יקרה בעסקי הנפסדות אשר תחת השמש, כי אמנם ראיתי את החיים המהלכים ומשתדלים בענייני תבל, נמשכים אחר עצת ילד חכם בעל סברא נכונה:

אבן עזרא

(יד) כי יתכן שיהיה הילד שהוא חכם מלך ואפילו שיהיה בבית הסורים. והמלה חסרת אל"ף כמו מלפנו מבהמות ארץ (איוב לא יא) שהוא מן ואאלפך חכמה (שם לג לג), וזה הילד כמו יוסף, שחכמתו שמתהו לאדון. ואמר שלמה אל תתמה איך יצא החכם מדבר להפך, כי גם הזקן שהוא מלך נולד רש, כענין ערום יצאתי מבטן אמי (שם א כא): (טו) ראיתי. עם הילד

מדרשי חז"ל

וכסיל, זה פוטיפר, שכמה נסים ראה על ידו ולא נזהר, כי מבית הסורים יצא למלוך, מבית האסורים של פרעה יצא למלוך, כי גם במלכותו נולד רש, במלכותו של יוסף נולדה רשותו של פוטיפר. (שם).

טו) החיים המהלכים וגו'. אלו מעשיהם של צדיקים, מה גרם להם להיות חיים תחת השמש שמהלכים עם הילד השני זה יצר טוב. (שם).

מסורת המדרש

א. מלך זקן שמזדווג לו מילדותו ראה: סנהדרין צא: אדר״נ פט״ז ב, ג. ירושלמי ברכות פ״ג ה״ה. ב״ר לד. י. עיין זוהר: ח״א עח. (ס״ח). קי: (מרהנ״ע), קסה: ח״ב צח. קא. קיג. רסז: רמח: **מלך זקן זה** יצה״ר ראה להלן פ״ט (טו) ו, ח. **טוב ילד מסכן וחכם זה יצר טוב** שו״ט ט (כה״ע). יל״ש כאן תקצא. **אלא מבן** י״ב שנה ראה ב״ר נג, י ובנ״ש. יל״ש וירא צד.

א. (יג־יד) **׳טוֹב יֶלֶד מִסְכֵּן וְחָכָם מִמֶּלֶךְ זָקֵן וּכְסִיל׳ ׳טוֹב יֶלֶד מִסְכֵּן וְחָכָם׳ זֶה יֵצֶר טוֹב וְלָמָּה נִקְרָא שְׁמוֹ יֶלֶד כִּי אֵין מִזְדַּוֵּג לָאָדָם אֶלָּא מִבֶּן שְׁלֹשׁ עֶשְׂרֵה שָׁנָה וּלְמַעְלָה וְלָמָּה נִקְרָא שְׁמוֹ מִסְכֵּן שֶׁאֵין הַכֹּל שׁוֹמְעִין לוֹ וְלָמָּה נִקְרָא שְׁמוֹ חָכָם שֶׁהוּא מְלַמֵּד אֶת הַבְּרִיּוֹת לְדֶרֶךְ יְשָׁרָה ׳מִמֶּלֶךְ זָקֵן וּכְסִיל׳ זֶה יֵצֶר הָרָע וְלָמָּה קוֹרֵא אוֹתוֹ מֶלֶךְ שֶׁהַכֹּל שׁוֹמְעִין לוֹ וְלָמָּה קוֹרֵא אוֹתוֹ זָקֵן שֶׁהוּא מִזְדַּוֵּג לוֹ מִיַּלְדוּתוֹ וְעַד זִקְנָתוֹ וְלָמָּה קוֹרֵא אוֹתוֹ כְּסִיל שֶׁהוּא מְלַמֵּד לָאָדָם לְדֶרֶךְ רָעָה ׳אֲשֶׁר לֹא יָדַע לְהִזָּהֵר עוֹד׳ שֶׁאֵינוֹ יוֹדֵעַ כַּמָּה צַעַר וְכַמָּה יִסּוּרִין בָּאִין עָלָיו וְהוּא אֵינוֹ נִזְהָר מֵהֶם ׳כִּי מִבֵּית הָסוּרִים יָצָא לִמְלֹךְ׳ דְּהוּא מְכַשְּׁכֵשׁ לִבְרִיָּאתָה**

א. "טוב ילד מסכן וחכם ממלך זקן וכסיל אשר לא ידע להזהר עוד, כי מבית הסורים יצא למלוך, כי גם במלכותו נולד רש", ודרשהו: "טוב ילד מסכן וחכם" — זה יצר טוב, וזהו שהכתוב קורא לו כאן "טוב", **ולמה נקרא שמו "ילד", כי אין** — הוא — **מזדווג** — מתחבר ומחלוה — **לאדם אלא מבן שלש עשרה שנה ולמעלה,** כהעשותו גדול ובן דעת, והוא מאז בעל "יצר טוב" (עי׳ ב״ר נג, ח), בעל דוח יתירה בבינה והשכל לעשות מצוות ולסור מדרך רעה (ע״פ הזוה״ק), שלא כיצרו הרע של האדם הנמצא בו מעת היולדו, והרי שהיצר הטוב "צעיר" בלב האדם מן היצר הרע בשלש עשרה שנה, ובשנות נערותו הוא בו "ילד" לגבי זה הראשון: **ולמה נקרא שמו "מסכן",** "עני ודל" (כבדברים ח, ט. עי״ש), מפני — **שאין הכל שומעין לו,** אלא מעט אנשים בלבד (כבשו״ט, ט. ועי׳ ברש״י כאן), והרי הוא דל במספר בני אדם הנשמעים לו ומתחברים אליו: **ולמה נקרא שמו "חכם",** מפני — **שהוא מלמד את הבריות** — ללכת בחכמה — **לדרך ישרה,** דרך חכמה ומוסר, והרי הוא מלמדו של כל חכם: **"ממלך זקן וכסיל"** — **זה יצר הרע, ולמה** — הכתוב — **קורא אותו "מלך",** מפני — **שהכל** — כל **״תאיבים״** (שו״ט, שם), שבאדם חוטא (אם לא כל בני האדם בולם) — **שומעין לו,** שבתחילת שנות חיי כל אדם הוא המלך היחיד והשליט בכולו; **"ולמה קורא אותו "זקן",** מפני — **שהוא מזדווג** — מתחבר ומחלוה — **לו** — לאדם — **מילדותו ועד זקנתו",** כמו שנאמר (בראשית ח, כא.): **״כי יצר לב האדם רע מנעוריו״,** ולא כתוב "מנעוריו" מלא אלא "מנעריו" חסר, לדורשו כמלשון "נער", דבלומר, **"משנגער לצאת ממעי אמו"** (שו״ט, שם. וכבב״ר לד, ז), מאז בבר יצרו הרע בלבו, והרי הוא "זקן" בקרב האדם מן היצר הטוב בשלש עשרה שנה; **ולמה קורא אותו "כסיל",** מפני — **שהוא מלמד לאדם** — לסור בכסלות — **לדרך רעה,** דרך אולות וכסלות, והרי הוא מלמדו של כל בסיל: **"אשר לא ידע להזהר עוד", שאינו יודע** — האדם שהוא מתפתה לו — **כמה צער וכמה יסורין באין עליו** — בדרך רעה זו — **והוא אינו נזהר מהם** — לסור ממנו לדרך טובה.

"כי מבית הסורים יצא למלוך", קריאתו "בית הָסורים" וכמו "בית הָאֵסורים", ודרוש אותו כפי שהוא כתוב בכתיב חסר א׳ וכמלשון "סורים" — "קרצים", כמו **"הסירים"** (קהלת ז, ט.), וכלומר,

מסורת המדרש

עמק שוה ששם השוו ב״ר מב, ה. מג, ה. נה, ו. נח, ו. במ״ר טו, יד. דב״ר, ז. לג, תנחומא בהעלותך ט. תנ״י יז. יל״ש משלי תקסא. תקו״ז קמד: ראה תדא״ז סוף פכ״ה.

כְּמִן בֵּינֵי סְרִיאָתָה ׳כִּי גַּם בְּמַלְכוּתוֹ נוֹלַד רָשׁ׳ בְּמַלְכוּת יֵצֶר טוֹב נוֹלַד רְשׁוּתוֹ שֶׁל יֵצֶר הָרָע.

דָּבָר אַחֵר ׳טוֹב יֶלֶד מִסְכֵּן׳ זֶה אַבְרָהָם ׳מִמֶּלֶךְ זָקֵן וּכְסִיל׳ זֶה נִמְרוֹד מַה הוּא (בראשית יד, יג) **׳אֶל עֵמֶק שָׁוֵה׳ שֶׁשָּׁם הֵשְׁווּ וְקִצְצוּ אֲרָזִים וְעָשׂוּ לוֹ בִּימָה גְּדוֹלָה וְהוֹשִׁיבוּהוּ עָלֶיהָ לְמַעְלָה וְהָיוּ מְקַלְסִין לְפָנָיו וְאוֹמְרִים** (בראשית כג, ו) **׳שְׁמָעֵנוּ אֲדֹנִי נְשִׂיא אֱלֹהִים אַתָּה בְּתוֹכֵנוּ׳ ׳כִּי גַּם בְּמַלְכוּתוֹ נוֹלַד רָשׁ׳ בְּמַלְכוּתוֹ שֶׁל אַבְרָהָם נוֹלַד רְשׁוּתוֹ שֶׁל נִמְרוֹד.**

דהוא מכשכש לברייאתה כמן ביני סריאתה — שהוא מניע ומצלצל אל הבריות לשמוע אליו כמבין הקוצים, ללכת אחריו בין הקוצים, או: "סורים" — "סרחונות", שבלשון ארמי "הבאיש" — "סרי", שהוא בא אל הבריות מיד כשהם נולדים ויוצאים מן המים הסרוחים, וכקורא להם ללכת אחריו בדרכים הסרוחים (עי׳ רש״י כאן); **"כי גם במלכותו נולד רש", במלכות יצר־טוב** — מעת שהוא בא ומולך באדם, כשהוא בן י״ג שנה, כאמור, מאז — **נולד רשותו** — עניו — **של יצר־הרע,** שמאז נכנע יצר הרע, תחת שעד עתה היה הכל למלכותו מעתה יכול האיש להכניע בעזרת יצרו הטוב ולהמליך יצר הטוב בו (ועי׳ שו״ט, שם).

דבר אחר: "טוב ילד מסכן וחכם" — **זה אברהם,** שמילדותו החכים והלך בדרך טובה לפני הקב״ה והיה אז מסכן ונרדף מפני נמרוד הרשע מלך בבל (כבב״ר לח, יג); **"ממלך זקן וכסיל"** — **זה נמרוד,** שמלך בעולם, וגם בזקנותו היה כסיל לדרוף אחרי אברהם (כדלעיל ג, טו, עי״ש), במלחמת המלכים אשר אתו, כשהיה כבר אברהם בארץ ישראל; **"אשר לא ידע להזהר עוד",** שבשניה לא השכיל במלחמתו ונפל תחת אברהם, שרדפו עם המלכים אשר אתו והכהו והוציא בלעו מפיו, שהשיב את כל השבי והשלל מידו: **"אשר מבית הסורים יצא למלוך",** אשר מאחר שהיה אברהם נרדף מפניו רדפו אברהם ונצחו ויצא אברהם מאותה מלחמה למלוך בעולם, כמו שנאמר בסוף אותה מלחמה (בראשית יד, יז): **"ויצא מלך סדום לקראתו אחרי שובו מהכות את כדרלעומר ואת המלכים אשר אתו אל עמק שוה הוא עמק המלך",** וכמו שדרשוהו חכמים: **מה הוא** — **"שוה עמק המלך"** (במ״ר טו, יד), **ששם השוו** — **"כל אומות העולם"** (יל״ש לך לך, ע״ב.), בעצה עמוקה אחת (עפ״י במ״ר שם) — **וקצצו ארזים ועשו לו** — לאברהם — **בימה גדולה, שעשו כסא"** (יל״ש שם) — **והושיבוהו עליה למעלה** — ממנה לעשותו **"מלך עליהם"** (במ״ר שם), **והיו מקלסין לפניו** — בשבחים ושירים, **ואומרים** — לפניו את השבח הזה שאמרו לו בני הארץ אחר כך: **"שמענו אדוני, נשיא אלהים אתה בתוכנו",** ושלשה תוארי כבוד מוזכרים כאן: "אדוני", "נשיא", "אלהים", שכך **"אמרו לו:** "אדוני" — **מלך אותה עלינו,** בעלי ואדוני הארץ, "נשיא" — **נשיא אתה עלינו,** מושל ומצוה ושליט, "אלהים" — **אלוה אתה עלינו"** (ב״ר מב, ה), שרצו לעשותו עליהם לאליל, והוא לא קבל שלשתם (עי״ש); **"כי גם במלכותו נולד רש", במלכותו של אברהם** — מעת שהמליכוהו עמי העולם, מאז — **נולד רשותו** — עניו — **של נמרוד,** שמאז נכנע נמרוד והתדלדלה מלכותו מן העולם, שהרגו אברהם (רז״ו).

אמור להכמה אחותי את. שמסתם נקי מה כמאמר שמסורה לך. לי נמי מגיסא דקנא שמסורה ידוע לך: כחצים ביד גבור. שנלמס כסס עם פיגיה: כן בני הנעורים. מלמדיו של מדס הקדמיים נמי כמו שלמסר יסוריקיהו (ר"ה ג מס) כי מגר מגר אל מקלו ומאמר הסה מגרי וסילגים מגר נגן לי ונו' (משלי ה:) אשר מלא את אשפתו מהם. מעשה דדמיטה לפיס נקנו לגון מילוי לפסקה: את ארבעים בשעה. מיסל דלפסיי מגבר הלם: נעשה ארבעים. מסוך ממקנים מה לה ולמן זה מקבל דברי זה: את הבב בסוטה.

הורה אור

אם כרגל מה מסמנן · פיגה הכל קנא מגמה מסמנים מסוקן מגם ומקבלו וקן קנה נמנין דיר מעמנה (מסמנין דף ל.) דקמלה מה מגים מחמלן לגמה מגמים הם גרים רגלים מחלן ולגי מחמלן הן מגרים מגן לם כרגל הגל מסמנים חלם מגם מה מסוקן מגמה מגלה מה דברי מגם ומגים ומגים מגלן הם הכגל ומלן ומגים ומגים מגלן מגמה מגלה מגמה מגלה מגמה מגלה

מסורת המדרש

הקב"ה... ועד זקנה ראה קה"ר פ"ז"ז. הבן יקיר ויק"ר פ"ב"כ.

בֶּן יוֹחַאי בַּנֹּהַג שֶׁבָּעוֹלָם אָדָם אִם יֵשׁ לוֹ בֵּן נוֹתְנוֹ לְשִׁפְחָה שֶׁתְּנִיקֵהוּ וְאִם אֵין לוֹ שִׁפְחָה נוֹתְנוֹ לְמֵנִיקָה וְכַמָּה הִיא מְנִיקָה אוֹתוֹ ב׳ וְג׳ שָׁנִים כְּבִיכּוֹל הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא אֵינוֹ בֵּן אֶלָּא (ישעיה מו, ד) ׳וְעַד זִקְנָה אֲנִי הוּא וְעַד שֵׂיבָה אֲנִי אֶסְבֹּל וְגו׳׳ אָמַר לָהֶם הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא בָּנַי חַיֵּיכֶם כְּשֵׁם שֶׁגִּדַּלְתִּי אֶתְכֶם בָּעוֹלָם הַזֶּה כָּךְ אֲנִי מְגַדֵּל וּמְיַקֵּר אֶתְכֶם לֶעָתִיד לָבוֹא מִנַּיִן שֶׁנֶּאֱמַר (ירמיה לא, יט) ׳הֲבֵן יַקִּיר לִי אֶפְרַיִם וְגו׳׳.

ד"א — "אשר נשאך ה' אלהיך כאשר ישא איש את בנו, בכל הדרך" וגו' אמר רשב"י: בנוהג שבעולם: אדם, אם — אין אשתו נמצאת, והוא — יש לו בן, נותנו לשפחה שתניקהו, ואם אין לו שפחה — משלו, נותנו למניקה — שהוא שוכר לו, וכמה היא מניקה אותו? שתים ושלש שנים — ואח"כ נותנים לו אוכל בידו, שיאכל לבדו, כביכול — כאילו אפשר לומר כן, שהרי אין מהוה ומחיה את העולם אלא הוא — הקב"ה אינו כן, אלא, כמו שאמר להם לישראל: "שמעו אלי בית־יעקב, וכל שארית בית־ישראל, העמוסים מני בטן הנשואים מני רחם" — "אתם אינכם "נושאים", רק "נשואים" מן אלהיכם, ומדמה נשיאת ה' אותם כאשה הנושאת את פרי בטנה, שתחילה נושאת אותו בבטן בתשעה־ירחי־העיבור, ואח"כ בצאתו מרחם אחרי שנולד, נושאת אותו על ידיה, אבל נשיאת ה' את בניו — לה יתר־שאת מנשיאת החורים את ילדיהם, כי הם לא ישאו את בניהם רק עד אשר יגדלו, אבל אני" (מלבי"ם שם) — "ועד זקנה אני הוא ועד שיבה אני אסבול, אני עשיתי ואני אשא, אני אסבול ואמלט" — לעולם "אני הוא הנושא ולא אתם, אני סובל אתכם, ואתם לא תסבלו אותי, אני עשיתי אתכם, ולכן אני אשא את מעשה ידי, ואני אסבול כל צרכיהם, ואמלט אותם מכל פגע, ואם כן" (שם) — "למי תדמיוני ותשוו, ותמשלוני ונדמה" — "אל מי תדמו אותי ותאמרו שאני שוה לו, ואל מי תמשילו אותי ונהיה דומים אני והוא"!! (מצו"ד שם), וזהו: "אשר ראית אשר נשאך ה' אלהיך" וגו', "בכל הדרך" — בלי הפסק והגבלה. א"ל הקב"ה — לישראל: בני, חייכם — נשבע ומבטיח אני לכם! כשם שגידלתי אתכם בעוה"ז — במדבר, כאמור — כך אני מגדיל ומייקר אתכם — ומרומם כבודכם ויקרכם — לעתיד לבא, מנין? שנא': "הבן יקיר לי אפרים, אם ילד שעשועים" — "הבן יקיר לי אפרים" — ביוקר — בחשיבות ובכבוד — ישראל עומדים לי" (ויק"ר ב, א), "לי" — בכל מקום שנא' "לי" אינו זז — ובטל — לעולם, לא בעוה"ז ולא בעוה"ב" (שם סי' ב') — תמיד ירומם ויגדל את ישראל כאיש את בנו, ילד שעשועיו, "איזהו "ילד שעשועים"! בן שתים בן שלש שנים... בן ארבע בן חמש שנים" (שם סי' ג) — "שהוא מתחיל לחשיח ומשתעשע לאביו" (תנחו' תצוה, א) — שלא תפוג חיבתם לפני הקב"ה לעולם.

מסורת המדרש

א. תפלת השחר ברכות כו.. תוספתא ברכות פ"ג"א. תנחומא תשא־כג. שכח ברכת כו.. כח.. ירושלמי שם פ"ד ה"א.

סֶדֶר נִצָּבִים

פָּרָשָׁה ח

ל

א. הַלָּכָה אָדָם מִיִּשְׂרָאֵל שֶׁלֹּא הִתְפַּלֵּל תְּפִלַּת הַשַּׁחַר אוֹ תְּפִלַּת מוּסָף אוֹ תְּפִלַּת הַמִּנְחָה הִרְבֵּה פְּעָמִים שֶׁלֹּא פָּנָה לְהִתְפַּלֵּל אוֹ מִקֹּצֶר שֶׁהָיָה עוֹשֶׂה צָרְכָּיו אוֹ שֶׁהָיָה מְהַלֵּךְ בַּדֶּרֶךְ וְשָׁכַח לְהִתְפַּלֵּל אֵי זוֹ שָׁעָה מֻתָּר לוֹ לְהִתְפַּלֵּל וְיֵצֵא בָּהּ יְדֵי חוֹבָתוֹ כֵּיצַד הוּא צָרִיךְ לַעֲשׂוֹת כָּךְ שָׁנוּ חֲכָמִים תְּפִלַּת הַשַּׁחַר עַד חֲצוֹת תְּפִלַּת הַמִּנְחָה עַד הָעֶרֶב תְּפִלַּת הָעֶרֶב אֵין לָהּ קֶבַע אֲבָל שֶׁל מוּסָפִין כָּל הַיּוֹם אָמַר רַ׳ אֶלְעָזָר שָׁכַח וְלֹא הִתְפַּלֵּל תְּפִלַּת הַמּוּסָף וּבָא לְהִתְפַּלֵּל תְּפִלַּת הַמִּנְחָה מִתְפַּלֵּל תְּפִלַּת הַמִּנְחָה וְאַחַר כָּךְ תְּפִלַּת הַמּוּסָף לָמָּה הַכֹּל בְּעִתָּהּ מִתְבָּרֵאת וּתְפִלַּת הָעֶרֶב אֵין לָהּ קֶבַע עַד שֶׁיַּעֲלֶה עַמּוּד

א. "כי תשוב אל ה' אלהיך בכל לבבך ובכל נפשך, כי המצוה הזאת אשר אנכי מצוך היום לא נפלאת היא ולא רחוקה היא" וגו' "כי קרוב אליך הדבר מאד בפיך ובלבבך לעשותו" — ועל ענין התפילה, דורשהו המדרש, שקרוב ה' לשמוע תפילה, ולכן סמך הלכה זו לכאן, הלכה: אדם מישראל, שלא התפלל תפלת־השחר או תפלת־מוסף, או תפלת־המנחה — מפני שנאנס ולא התפלל בהגיע זמן התפילה או שעבר הזמן לגמרי, וכפי שמצוי — הרבה פעמים שלא פנה — מהתעסקותו, למצוא לו פנאי — להתפלל, או מקוצר — פנאי, מפני — שהיה עושה צרכיו — לפנות נקביו, או שהיה טורוד בשאר צרכיו שיש בהם הפסד, או שהיה מהלך בדרך ושכח — מפני טרדת טורח הדרך — להתפלל, עד — אי זו שעה מותר לו להתפלל ויצא ידי חובתו — של "תפילה בזמנה"? ואם עבר זמנה — כיצד הוא צריך לעשות — כשבא להשלים תפילה שעבר זמנה, בזמנה של תפילה הבאה לאחריה? כך שנו חכמים (ברכות כו.): תפלת השחר עד חצות, תפלת המנחה עד הערב תפלת הערב — ערבית — אין לה קבע — בזמן, "כל חלילה זמנה" (רש"י), אבל — תפילה — של מוספין — כל היום — זמנה, מהבוקר עד הערב, ובתוך זמנה של כל תפילה יכול המאחר להתפלל, ויצא ידי חובתו של תפילה בזמנה. ואם בא להשלים תפילה אחר שעבר זמנה — א"ר אלעזר: שכח ולא התפלל תפלת המוסף — עד שהגיע זמן המנחה, ובא להתפלל תפלת המנחה — והרי "לפניו שתי תפילות, אחת של מנחה ואחת של מוסף" (שם, כח.) — מתפלל תפלת המנחה, ואח"כ תפלת המוסף, למה? "הכל בעתה מתבראת" — במעשי ה', כמו שנא' (קהלת ג, יא): "את הכל עשה יפה בעתו" — כן צריך אדם לעשות דבר בזמנו, ומנחה, שכעת זמנה — היא קודמת, וכדברי התנא שאומר כן (שם): "שזו תדירה — מנחה, וזו אינה תדירה" — מוסף. (ועי"ש תוד"ה "הלכה"). ותפלת הערב — שאמרנו — אין לה קבע — בזמן, זמנה — עד שיעלה עמוד השחר —

הַשָּׁחַר לָמָּה שֶׁכֵּן כְּתִיב (משלי ח, יז) 'אֲנִי אֹהֲבַי אֹהֵב וּמְשַׁחֲרַי יִמְצָאֻנְנִי' וְכָל מִי שֶׁמִּתְפַּלֵּל וּמְכַוֵּן אֶת לִבּוֹ לַתְּפִלָּה סִמָּן טוֹב לוֹ שֶׁתְּפִלָּתוֹ נִתְקַבֶּלָה שֶׁנֶּאֱמַר (תהלים י, יז) 'תַּאֲוַת עֲנָוִים שָׁמַעְתָּ ה'' גְּדוֹלָה הִיא הַתְּפִלָּה לִפְנֵי הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא אָמַר רַ' אֶלְעָזָר רְצוֹנְךָ לֵידַע כֹּחָהּ שֶׁל תְּפִלָּה אִם אֵינָהּ עוֹשָׂה כַּלָּה חֲצִיָּהּ הִיא עוֹשָׂה קַיִן עָמַד עַל הֶבֶל אָחִיו וַהֲרָגוֹ יָצְאָה גְזֵרָה (בראשית ד, יב) 'נָע וָנָד תִּהְיֶה בָאָרֶץ' מִיָּד עָמַד וְנִתְנַדָּה לִפְנֵי הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא שֶׁנֶּאֱמַר (שם שם, יג) 'גָּדוֹל עֲוֹנִי מִנְּשׂוֹא' אָמַר לְפָנָיו רִבּוֹנוֹ שֶׁל עוֹלָם כָּל הָעוֹלָם אַתָּה סוֹבֵל וְלַעֲוֹנִי אֵי אַתָּה סוֹבֵל כְּתַבְתָּ (מיכה ז, יח) 'נֹשֵׂא עָוֹן וְעֹבֵר עַל פֶּשַׁע' סְלַח לַעֲוֹנִי שֶׁהוּא גָדוֹל מִיָּד מָצָא חֵסֶד לִפְנֵי הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא וְנִמְנַע מִמֶּנּוּ 'נָע' חֲצִי הַגְּזֵרָה שֶׁכֵּן כָּתוּב (בראשית שם, טז) 'וַיֵּשֶׁב בְּאֶרֶץ נוֹד' מִכָּאן אַתָּה לָמֵד שֶׁגְּדוֹלָה הַתְּפִלָּה לִפְנֵי

מסורת המדרש

מי שמכוון לעיל פ"כ' א, וש"נ תפלה עושה חציה ריק"ר פ"י"ה, פסדר"כ פכ"ה קס., פסי"ר פפ"ה (אחרי"א, ילקו"ש צו תקיב. וראה: תנחומא אחרי"ח. תנ"י שס"יב. ילקו"ש בראשית לח אתה סובל כ"ר פכ"ב"יא, תנחומא בראשית"ס תנ"י שס"כה. ילקו"ש בראשית לח. וראה: סנהדרין קא.: פדר"א פכ"א (עי' רד"ל). ילקו"ש: תולדות קטו, מלכים רנו. נמנע ממנו נע סנהדרין לז.: ריק"ר תנ"י, פסדר"כ, פסי"ר, שם, זוהר ח"א נד.: ילקו"ש ויחי קנט, צו תקיב, ירמיה שב.

ריגיע זמן תפילת השחר, **למה? שכן כתיב: "אני אוהבי אהב, ומשחרי ימצאנני"** — הקב"ה אוהב את אוהביו, ודורשיו מקדמי פניו מובטחים למצאו — על כן נמשך זמן כל תפילה עד זמן תפילה הבאה אחריה, שיהא תמיד זמן של איזו תפילה, שכל דורש ה' בכל עת ימצאנו, (עי' רד"ל, רש"ש, וע"ל). **וכל מי שמתפלל ומכוון את לבו לתפלה** — לדרוש את ה' בכל לב — **סימן טוב לו שתפלתו נתקבלה** — **שנא': "תאות ענוים שמעת ה'**, — וסיפא דקרא — **תכין לבם תקשיב אזנך"** — הרי שאם כיוון לבו תפלתו מתקבלת. (ועיין לעיל פ"ב סי' א', ביאור חפסי').

גדולה היא התפלה לפני הקב"ה, א"ר אלעזר: רצונך לידע כחה של תפלה? אם אינה עושה כולה — כל בקשת המתפלל. **חציה** — של בקשתו — **היא עושה, שהרי** — **קין עמד על הבל אחיו והרגו. ועל זה** — **יצאה גזירה** — עליו, מפי ה': **"נע ונד תהיה בארץ"** — שינוע תמיד ממקום למקום, וינוד ויגלה ממולדתו (עפ"י ת"א), **מיד עמד ונתודה לפני הקב"ה** — ועשה תשובה, **שנאמר: "גדול עוני מנשא"**, דברי דידי וסניגוריה אמר קין כאן, דאם לא תאמר כן, קשה האיך אפשר שיקטרג על עצמו, וערך למה הוסיף לומר: "מנשא"? ומפרש: **אמר לפניו** — קין להקב"ה: **רבש"ע?! כל העולם** — "עליונים ותחתונים" (ב"ר כ"ב יא) — **אתה סובל** — נושא — **ולעוני אי אתה סובל?!** (וראה בליקוטים בסוף) ועוד התפלל קין ואמר: **כתבת: "נושא עון ועובר על פשע"** — **סלח לעוני** — אף — **שהוא גדול. שהרי אתה גדול וסובל כל העולמות**, וחהו "גדול עוני מנשא". **מיד** — שעשה תשובה והתודה, והתפלל ובקש מחילה — **מצא חסד לפני הקב"ה** — ונתקבלה חצי בקשתו בתפילתו — **ונמנע ממנו "נע"** — שלא יהא נע תמיד ומסלטל ממקום למקום, וזוהי — **חצי הגזירה, שכן כתיב: "וישב בארץ נוד"** — שגלה למקום אחד בלבד. "נע ונד" אין כתיב, אלא "בארץ נוד קדמת עדן" (ויק"ר י, ח), **מכאן אתה למד שגדולה התפלה לפני הקב"ה** — שעי"ז הוסרה ממנו חצי הגזירה, (וכדברי האמר כן בויק"ר י, ה, ועי' בסנהדרין לז: יש

הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא וְכֵן חִזְקִיָּהוּ הַנָּבִיא בְּשָׁעָה שֶׁאָמַר לוֹ (ישעיה לח, א) 'צַו לְבֵיתֶךָ כִּי מֵת אַתָּה' מִיָּד (שם שם, ב) 'וַיַּסֵּב חִזְקִיָּהוּ פָּנָיו אֶל הַקִּיר' אָמַר לוֹ הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא (שם שם, ה—ו) שָׁמַעְתִּי אֶת תְּפִלָּתְךָ וְגוֹ' הִנְנִי יוֹסִף עַל יָמֶיךָ חָמֵשׁ עֶשְׂרֵה שָׁנָה' שֶׁכֵּן כְּתִיב (תהלים קמה, יט) 'רְצוֹן יְרֵאָיו יַעֲשֶׂה וְאֶת שַׁוְעָתָם יִשְׁמַע וְיוֹשִׁיעֵם'.

ב. (ל, יא) כִּי הַמִּצְוָה הַזֹּאת הֲלָכָה אָדָם מִיִּשְׂרָאֵל שֶׁעוֹמֵד לִקְרוֹת בַּתּוֹרָה כֵּיצַד מְבָרֵךְ בָּךְ שָׁנוּ חֲכָמִים הַפּוֹתֵחַ וְהַחוֹתֵם בַּתּוֹרָה מְבָרֵךְ לְפָנֶיהָ וּלְאַחֲרֶיהָ וּמִנַּיִן שֶׁטְּעוּנָה בְּרָכָה לְפָנֶיהָ שֶׁכָּתוּב (תהלים קיט, יב) 'בָּרוּךְ אַתָּה ה' לַמְּדֵנִי חֻקֶּיךָ' הֲרֵי בְּרָכָה לְפָנֶיהָ וּמִנַּיִן שֶׁטְּעוּנָה בְּרָכָה לְאַחֲרֶיהָ אָמַר

מסורת המדרש

חזקיה ראה ברכות י.: ריק"ר שם תנחומא מקץ"ס, ילקו"ש צו שם. מלכים רמב.

ב. הפותח והחותם מברך מגילה כא.. ראה: מכילתא בא פט"ז, ברכות יא.: כא.. מח.: ירושלמי: ברכות פ"ז ה"א, מגילה פ"ד ה"א ילקו"ש בא ריט. ומנין שטעונה ילקו"ש תתעו, ראה להלן פי"א-ו.

מי שאומר שם שאף גלות בלבד עושה מחצה עי"ש). **וכן חזקיהו** — המלך, שישעיה — **הנביא, בשעה שאמר לו: "צו לביתך כי מת אתה"** מיד — התפלל, שנא': **"ויסב חזקיהו פניו אל הקיר ויתפלל אל ה'"**, **אמר לו הקב"ה** (שם): **"שמעתי את תפלתך, ראיתי את דמעתך, והוספתי על ימיך חמש־עשרה שנה"** — נתקבלה תפילתו, ונעשה כל מבוקשו, ועוד יותר ממנו, שהרי **"עיקר מלכותו** — היתה אז — **ארבע עשרה שנה**, ה"ה דכתיב (ישעי' ל"ח): "ויהי בארבע־עשרה שנה למלך חזקיהו" — ואז היה המעשה, **וכיון שהתפלל, הוסיפו לו חמש־עשרה"** (ויק"ר שם), וחוא **"יותר מן העיקר"** (לעיל א, ג) **ונעשה כל רצונו בתפילתו** — **שכן כתיב: "רצון יראיו יעשה, ואת שועתם ישמע וישיעם".**

ב. כי המצוה הזאת אשר אנכי מצוך היום, לא נפלאת היא ממך ולא רחוקה היא. בלימוד התורה וקיומה מדבר הכתוב, וחביבותם של תורה וישראל למדים אנו מכאן, שניתנה להם התורה שנתאוו לה מלאכי מעלה בשמים (כמבואר בסוף הפיסקא), ומבואר בגמ' (נדרים פא. — ועי' טור או"ח סי' מז) שחביבותה של תורה בפי ישראל ניכרת ע"י הברכות שמברכין עליה, ולכן סמיך לכאן הלכה זו. **הלכה: אדם מישראל, שעומד לקרות בתורה** — בציבור, **כיצד מברך? כך שנו חכמים** (מגילה כא.): **הפותח, והחותם בתורה** — **מברך לפניה, ולאחריה** — "המתחיל לקרות בתורה — העולה — ראשון מברך למניה, והאחרון — מהעולים — החותם, שהוא "המשלים" — מברך לאחריה, וכל שאר הקורין בתורה אין מברכין, לא לפניה ולא לאחריה" (רע"ב), "משום שקריאת־התורה נחשבת למצוה אחת, וכל העולים כאיש אחד" (עפ"י חר"ן). וזהו מדין המשנה, אבל אמרו בגמרא (שם:) שנהגו היום שכולם מברכים לפניה ולאחריה, מטעם שתקנו חכמים "גזירה משום הנכנסים והיוצאים" — "שאם יכנס אדם לביהכנ"ס אחר שבירך הראשון, ואם לא ישמע את האחרים מברכין יאמר: אין ברכה בתורה לפניה", וכן "יאמרו היוצאים — באמצע: אין ברכה בתורה לאחריה" (רש"ל), **ומנין שטעונה** — בכלל, הקריאה בתורה — **ברכה לפניה ולאחריה? שכתוב: "ברוך אתה ה'** — **ואחר כך** — **למדני חוקיך"** — **הרי ברכה לפניה**, על החוקים שלמד אותנו ה', **ומנין שטעונה ברכה לאחריה?**

לכנס״י דיגא דמלכותא, וכאשר התאחדו באין אח״כ לתקיעות דמעומד שאז הוא דין הכלל כולו, וע״כ תקיעות שבסדר ברכות הן רק בחבר עיר, וכלל ישראל נכתבין לחיים;

וקצת דוגמא לזה יש לומר נמי בשבת, אך לא ע״י קבלת דין ח״ו, דבשבת צוחין אף עקתין בטלין ושביתין, אלא הכל אהבה רצון ותשוקה, וזה בהכנסת שבת שמשליכין מעליהם כל טרדת מלאכה ומקבלין שבת באהבה בשירות ותשבחות ודביקות בזה עצמו מתאחדין בכנס״י, וזה שמור, ושוב עולין כל ישראל כלל אחד, וזה זכור;

במדרש (שמו״ר פ׳ ט״ו, ו׳) שדימה הקב״ה את ישראל למלאכים, במלאכים נאמר שרפים עומדים ממעל לו, ובישראל נאמר אתם נצבים, ואיננו מובן הדמיון. ונראה, דהנה יש לדקדק במה שכתוב אתם נצבים היום דלכאורה תיבת היום מיותרת. ונראה דהנה במדרש תנחומא (פ׳ זו סי׳ א׳) זש״ה הפוך רשעים ואינם ובית צדיקים יעמוד וגו׳, כל זמן שהקב״ה מסתכל במעשיהם של רשעים ומהפך בהם אין להם תקומה וכו׳ ועל כולם אמר דוד שם נפלו פועלי און וגו׳, אבל ישראל נופלין ועומדין זכן הוא אומר (מיכה ז׳ ח׳) אל תשמחי אויבתי לי כי נפלתי קמתי. והגיד כ״ק אבי אדומו״ר זצללה״ה שאין הפירוש שהקב״ה מסתכל במעשיהם הרעים ומהפך בהם, כי העבירות שלהם אינן צריכות להסתכלות ולהפוך בהן שבראי׳ בעלמא ניכרות הן, אלא הפירוש במעשים הטובים שלהם שבחיצוניות נראים טובים אבל בהסתכלות בפנימיותן יתראה שאין בהן ממש, והסימן לזה אם יהפך עליהם הגלגל כיצד יהיו המעש״ט שלהם הלוא אז יפלו ולא יקומו, וזש״ה שם נפלו פועלי און, אבל ישראל נופלין ועומדין שאפי׳ כשהם נופלין ודוויין סחופין ומטורפין והצרות באות עליהם עומדים באמונתם ובמעלתם וזש״ה אל תשמחי אויבתי לי כי נפלתי קמתי היינו שאפי׳ בשעת נפילה הנני קם, עכ״ד;

ונראה שהתנחומא דורש נצבים מלשון קיום. ויש לומר דה״ט משום דקיומו של דבר הוא כאשר יש לו התחדשות מחליף כח, דבלתי התחדשות וכאתמול כן היום נתישן הדבר ונוטה לחסרון יום אחר יום, שהרי נתישן בכל יום יותר ונפחתת החיות עד שנכבה זיק החיות לגמרי ונופל ולא יכול קום, אבל כשנתחדש בכל יום וחביב כל שעה ושעה כשעה ראשונה זה יש לו קיום. וזה שדייק התנחומא מלשון נצבים שפירושו עמידה היא מלשון התעוררות חדשה והיא מלשון הרגיל בדברי הש״ס עמדה ונתקדשה עמדה ונשאת שפירושו התעוררות וזהו קיומו;

ונראה דהנה כתיב המחדש בכל יום תמיד מעשה בראשית וע״כ ניתן מהשמים כח החידוש בכל דבר, והמשכילים יבינו ליקח את כח החידוש להחליף כח בעבודת הש״י ושתהי׳ חביבה בעיניו כשעה ראשונה. ובזה יש לפרש הלשון נצבים היום עפי״מ דאיתא בספרי הרבי הקדוש זצללה״ה מלובלין בפסוק וידעת היום והשבות אל לבבך דבכל יום ויום ניתנת מן השמים ללב בני ישראל ידיעה חדשה וזהו וידעת היום, עכ״ד. ובסגנון זה יש לומר בפירוש נצבים היום שכח הקיום שהוא מחמת כח החידוש ניתן בכל יום ויום חילוף כח חדש עם חידוש מע״ב שהוא בכל יום;

ולפי האמור יש לפרש דברי המדרש דפתח פיתחא להאי פרשתא מהא דשנו חכמים תפילת השחר עד חצות תפילת המנחה עד הערב תפילת הערב אין לה קבע היינו כל הלילה. ואינו מובן מה שייכות זה לעניני הפרשה. ויש לומר דהנה בש״ס ברכות (כ״ט;) בחא דהעושה תפילתו קבע אין תפילתו תחנונים, מאי קבע רבה וד׳ יוסף דאמרי תרוויהו כל שאין יכול לחדש בה דבר וברש״י בבקשתו היינו לשון קבע כהיום כן אתמול כן מחר, והנה כל שעות היום הן עת תפילה, ועם סיום זמן תפילת השחר מתחיל זמן תפילת המנחה, ועם סיום מנחה מתחיל זמן תפילת הערב, וזמן תפילת הערב נסמך לתפילת השחר, וכל התפילות הן

בנוסחא אחת, קשה להבין איך יהי׳ ביכולת האדם לחדש בה תמיד, ונראה דזה נמשך נמי מפאת חידוש כל יום מעשה בראשית, והוא ממש ענין נצבים היום כנ״ל;

ונראה עוד לומר דבאשר ניתן לעולם כח החידוש בכל יום, והמשכילים נוטלין זה הכח לעבודת ה׳ ולחידוש דבר בתפילה, ובאם לאו ח״ו נוטלין הסט״א את כח זה, וע״כ יצה״ר הוא נקרא מלך זקן וכסיל, ועם זה אמרו ז״ל (קידושין ל׳;) יצרו של אדם מתחדש עליו, או מתגבר עליו בכל יום, ולכאורה בלתי מובן שזה היפוך זקן שמשמעו נתישן בלתי חידוש, אך הוא הדבר שמעצמו הוא בלתי שום התחדשות אך כאשר בא לעולם בכל יום כח התחדשות אם אינם נוטלין החידוש לטוב נוטל הוא כח החידוש, ועיין בזוה״ק (ח״א קע״ט;) דיצ״ט קרי ילד מסכן ואיקרי נער בגין דאית לי׳ חדתו דסיהרא דמתחדשא תדיר, עכ״ל, וממילא יצה״ר איהו להיפוך, וע״כ כל כח החידוש והתגברות שבו הוא רק מפאת שאין נוטלין החידוש לקדושה נוטל הוא כח החידוש, ואולי הוא בכלל הא דבזוה״ק (ח״א ר״א.) דהא לא אשתלים מנוולא דא אלא בחטאין דבני נשא;

ולפי האמור מובן הא דתוקעין ומריעין כשהם יושבין ותוקעין ומריעין כשהם עומדים כדי לערבב את השטן, וברש״י כשרואה שמחבבין את המצוות, והיינו כי חיבוב מצוה הוא בכח החיות וההתחדשות, ובזה נוטלין את כחו ממנו ונשאר זקן וכסיל, ובראי כשתיפסק חיותו, היינו כשישראל יעשו בהתחדשות ובחיות, יטלו ממנו חיות, ומטא זמני׳ למתבלע;

ועם זה יתישב לנו מ״ש בדתן ואבירם (במדבר ט״ז כ״ז) יצאו נצבים. דהנה ידוע בספה״ק דדתן ואבירם בחיצוניות לעומת משה ואהרן בקדושה, והנה ידוע מדרגת משה שלא הי׳ צריך לחכנה והי׳ תמיד מוכן כמ״ש (דברים ה׳ כ״ח) ואתה פה עמוד עמדי והי׳ עומד תמיד בלי נפילה ושינוי, ולפי דברינו הנ״ל מחמת שהי׳ בכל פעם בהתחדשות החיות. ומובן שלעומתו דתן ואבירם בחיצוניות היו בכל פעם בהתחדשות הרשעות וע״כ לא נשתנו ולא נכנעו מפני משה, וע״כ כמו בקדושה כתיב אתם נצבים היום כן לעומתם דתן ואבירם כתיב בהו נמי לשון נצבים;

ולפי האמור יש לפרש דברי המדרש הנצבים פתח דברינו שדימה הקב״ה את ישראל למלאכים במלאכים כתיב שרפים עומדים ממעל לו ובישראל כתיב אתם נצבים, דהנה שרפים עומדים ממעל לו פירש״י (בישעי׳ ו׳ ב׳) לו לשמשו [דח״ו לומר לעילא מיני׳, וכן הוא בנגינות הטעמים דתיבת ממעל מוטעמת במפסיק ודו״ק] והפירוש עומדים כפי דברינו הנ״ל הוא לשון התעוררות כמו עמדה ונתקדשה, והיינו שהם מתעוררים תמיד בחיות חדשה ובחיבת הקודש לשמשו וכל שעה ושעה דומה להם כאילו לא שמשו מימיהם. וכן בדין כי המלאך איננו בעל שינוי ובהכרח לומר דבאותה בחינת עצמה שהי׳ בשעה שנברא כן הוא תמיד, ואם הי׳ בו קצת התישנות והתקררות, הרי הוא שינוי מכמות שהי׳ ובהכרח לומר שחביבה עליו עבודתו כל שעה ושעה כשעה ראשונה בלי שינוי, וא״כ הא דשרפים עומדים ממעל לו והא דאתם נצבים היום הוא ענין אחד;

שנת תרע״ו

ברש״י בשם מדרש אגדה למה נסמכה פרשת אתם נצבים לקללות, לפי ששמעו ישראל מאה קללות חסר שתים חוץ ממ״ט שבת״כ הוריקו פניהם ואמרו מי יוכל לעמוד באלו, התחיל משה לפייסם אתם נצבים היום הרבה הכעסתם למקום ולא עשה אתכם כלי׳ והרי אתם קיימים לפניו, היום היום הזה שהוא קיים והוא מאפיל ומאיר כן האיר לכם וכך עתיד להאיר לכם, והקללות והיסורין מקיימים אתכם ומציבין אתכם לפניו, עכ״ל. ובכלי יקר הקשה א״כ משה כתב להם שטר ושובו עמו ובחנם יעד להם כל אותן התוכחות כי לעולם לא יפחדו מהם כי יאמרו הרי חטאנו כאלה ולא רבצה בנו

הפנימית [שאחר סילוק הסתימה של יצה"ר] מתעוררת באהבה בפועל כנ"ל, זהו הגורם לבחי' אהבה. ומעתה מובן לפרש דברי קודש הנ"ל ששיעור שני פתחים הם יראה ואהבה, היינו שלב האדם נקרא בית הכנסת ששם מתכנסים כל כחות האדם, ושני מפתחי הלב כנ"ל הם שני הפתחים, ופתיחת שתי הסתימות שעליהן הן בחי' יראה ואהבה כנ"ל:

וזה עצמו הם דברי המדרש אם הלכת לביהכנ"ס להתפלל אל תעמוד על הפתח החיצון, היינו שיסתפק בהתפעלות ורגש חיצוניות הלב, אלא הוי מתכוין להכנס דלת לפנים מדלת, כי דלת היא הסותמת את הפתח, ויתכוין לסלק גם את סתימת פנימיות הלב עד הגיעו אל הנקודה הפנימית שהיא חלק אלוה ממעל, שתתעורר באהבה בהתגלות:

וזהו הפירוש של המדרש אשריו לאדם בשעה ששמועותיו לי, היינו שלא יסתפק בזה שחיצוניות הלב תקבל השמיעה ותתפעל ותתרגש לבד, אלא שהשמיעה תגיע לפנימיות הלב עד הנקודה הנפלאת שהיא חלק אלוה ממעל, וזהו ששמועותיו „לי", ואז יגיע לאהבה ודביקות הנדרשת:

ולפי דרכנו יש לפרש אמרם ז"ל (ר"ה ט"ז) דתוקעין ומריעין כשהם יושבין ותוקעין ומריעין כשהם עומדין כדי לערבב את השטן, וברש"י כשרואה ישראל מחבבין את המצוות. ועדיין אינו מובן דבודאי השטן בא לקטרג ומביא חבילות חבילות של עבירות כנגדן, ואיך יהי' זה גורם עירבוב. אך י"ל דשמיעת קול שופר שכתב הרמב"ם (פ"ג מהל' תשובה ה"ד) רמז יש בו כלומר עורו ישנים משנתכם וכו', הוא קול קורא מה לך נרדם קום קרא אל אלקיך והוא פתיחת המפתח החיצון של הלב בבחי' יראה, ואלו הן תקיעות דמיושב, ותקיעות דמעומד רומזין שלא יסתפק ברגש, והתפעלות שבחיצוניות הלב אלא עוד יחדור לפנימיות הלב עד הנקודה הנפלאה כנ"ל עד שתצא האהבה המוסתרת לפועל ובהתגלות, וזהו שפירש"י שישראל מחבבין את המצוות היינו שבאו לבחי' אהבה, והוא ע"י תקיעות דמעומד אחר תקיעות דמיושב שתקיעות דמעומד מגיעין עד פנימיות הלב ומתעוררין באהבה, והנה אמרו ז"ל (יומא פ"ו:) בתשובה מאהבה זדונות נעשין לו כזכיות, וע"כ נעשה השטן מעורבב ואינו יודע מה לעשות, כי אם יביא עוד חבילות חבילות של עבירות כנגדן גם מהן יעשו זכיות ותגדל כף הזכיות עוד יותר ע"כ בהכרח ישים יד לפה וישתוק מלקטרג:

ולפי מה שהגדנו שתקיעות דמיושב הן בחי' יראה ומעומד בחי' אהבה, יש לומר עוד אף שגם בלשון התקיעה שברים תרועה אחת הן וכאלו כך אלו, מ"מ מצינו שבפירוש המלות הם שונים שבזוה"ק שתקיעה מלשון (שמ"ב כ"א ו') והוקענום שהוא לשון תליי', שברים מלשון (שמות כ"ג כ"ד) שבר תשבר, ותרועה מלשון (תהלים ב' ט') תרועם בשבט ברזל, ושלשה אלו מסירין את שלש קליפות הלב. ויש לפרש הלשון לטובה. תקיעה מלשון (ישעי' כ"ב כ"ג) ותקעתיו יתד במקום נאמן. שברים מלשון (בראשית מ"ב) וירא יעקב כי יש שבר במצרים, ובב"ר (פ' צ"א) כי יש שבר זה הרעב כי יש סבר זה השבע, כי יש שבר ויוסף הורד מצרימה, כי יש סבר ויוסף הוא השליט, כי יש שבר ועבדום וענו אותם, כי יש סבר ואחרי כן יצאו ברכוש גדול, ועוד שם במדרש אל תהי קורא יש שבר אלא יש סבר, שראה באספקלריא שסברו במצרים וכו', הרי שלשון שבר משמש דבר והפיכו. וכן גמי יש לפרש הלשון שברים מלשון תקוה טובה, וכן תרועה מלשון ריעות (במדבר כ"ג כ"א) ותרועת מלך בו שבתרגום ושכינת מלכיהון ביניהון, וע"כ תקיעות דמיושב שבבחי' יראה לסלק הסתימה מתפרשין כלשון הזוה"ק הנ"ל להסיר שלש קליפות הלב, ותקיעות דמעומד שהן בבחי' אהבה מתפרשין לדביקות אהבה כנ"ל:

פרשת נצבים

שנת תר"ע

במדרש תנחומא הפוך רשעים ואינם ובית צריקים יעמוד וגו' כל זמן שהקב"ה מסתכל במעשיהם של רשעים ומהפך בהם אין להם תקומה וכו'. הנה כ"ק אאמו"ר זצללה"ה אמר שאין הפירוש מעשיהם של רשעים העבירות שעושים, דא"כ מה שייך לומר מסתכל ומהפך בהם, אך הכוונה על המצוות שעושים, דהקב"ה מסתכל ומבחין בהם דאם יתהפך עליו הגלגל לא יעמוד במעשים הטובים האלו לכך אין מעשיהם נחשבים אצלו כלום, ובית צדיקים יעמוד כי כל מה שיהי' עמהם הם עומדים על מקומם ועושים מעשים טובים, עכתדה"ק:

ויש להוסיף ביאור, דמעשי צדיקים נעשים ברעותא ועומקא דלבא בנקודה הפנימית שבלב, ע"כ אין להם שינוי, והם כנקודה בתוך העיגול, דאף שיהפך הכדור ממעלה למטה תשאר הנקודה בתוכה על עמדה כמו שהי', משא"כ מעשי רשעים דאף שעושים מעשים טובים אינם עושים מרעותא דלבא רק בחיצוניות, ממילא כשיהפך עליו הגלגל ישתנה מכל וכל:

וזהו הענין שרצה משרע"ה בכריתת ברית בין ישראל להקב"ה, דהנה הרב ז"ל מלאדי (בלקוטי תורה פ' זו) כתב דכריתת ברית בין אוהבים איננה על זמן של עכשיו, דאז כשהם אוהבים אינם צריכים כריתת ברית, אך הברית היא אלהבא, דאף כשיתבטל הדבר ותתבטל האהבה ישארו בברית אהבה. וזהו שהכניס משרע"ה בלבות ישראל בזאת הברית שיהיו מעשיהם מעומקא דלבא, וממילא לא יהי' שינוי למעשיהם מאחר שעצם שלהם היא כן, ואף אם עושים איזה דבר רע ח"ו היא רק במקרה. והבחינה לזה, אם העשי' היא מעומקא דלבא היא ברשפי אש שלהבתי' וגו', אבל כשעושין בקרירות היא רק מחיצוניות הלב ולא ממקור החיות. וז"ש (משלי ל"א כ"ח) לא תירא לביתה משלג כי כל ביתה לבוש שנים ופירש"י מלובשים בכפל נתון תתן, פתוח תפתח, הענק תעניק, כל אלו מצילין אותן משלג גיהנם, עכ"ל. כי הגיהנם של שלג בא מחמת עשיית המצוות בקרירות, והיינו שאין העשי' באה מפנימיות הלב ממקור החיות ששם היא ברשפי אש כנ"ל, ומאחר שהוא עושה מחיצוניות ענשו גיהנם של שלג, אבל לא תירא לביתה משלג וגו' שכפל הלשון היא המקור והפעולה, להורות שהעשי' היא ממקור החיות פנימיות הלב:

וז"ש במד"ר לפי שהיו ישראל יוצאין מפרנס לפרנס ממשה ליהושע לפיכך עשאן מצבה כדי לזרזן, דלכאורה אינו מובן במה עשה אותם מצבה. ולהנ"ל יובן דכיון שהכניס בלבם שיעשו מעומקא דלבא א"כ עשה אותם מצבה שלא יפלו ח"ו דאף שילכו מפרנס לפרנס ממשה ליהושע, דפני משה כפני חמה ופני יהושע כפני לבנה וזקנים שבאותו הדור אמרו אוי לאותה בושה אוי לאותה כלימה והיתה הנהגה אחרת, דמרע"ה הי' בבחי' מוח והנהגתו היתה בדרך אחרת מיהושע, והדור ראו תמיד נסים ונפלאות השי"ת, משא"כ ביהושע שהדור באי הארץ היתה עבודתם להתחזק באמונה, ועוסקים בעניני עולם וחורשין וזורעין, ומאמינים בחיי עולם וזורעים, א"כ היו יכולין ליפול ח"ו ממדרגתם, וזה שעשה להם משה מצבה שיקוים בהם ובית צדיקים יעמוד. ובאמת בכל ש"ק מתעוררת הנקודה שבלב, ששבת שהיא יום השביעי כנקודה בתוך שש קצוות, וזה שאמר התדב"א (פ"א) ימים יוצרו ולו אחד בהם זה יום השבת לישראל:

וזה הענין שקורין פ' נצבים קודם ר"ה, דהנה ר"ה שהוא בחודש השביעי ג"כ כנקודה בתוך שש קצוות, ומזה עצמו בא הדין בר"ה לדון על כל המעשים כמה פנימיות יש בהם, לכך קורין פ' נצבים מקודם להזכיר כריתת הברית עם ישראל להורות

אע"פ שהחזיר לו וכו'. מפני בג"ר סוף סוטה (דף י"ב.): אפילו לא הקניט את חבירו אלא בדברים וכו' עד שיביאו דשלך לו. מימרא דר' לעזר פ' בתרא דיומא (דף פ"ו.):

ואם היה רבו וכו'. כ"כ הר"ן והרא"ש, ונראה שטעמם מדגרסינן בגמ' (שם) דרב הלך רי"ג שמעתי לנקמה ממילא מרבי מרינה והיכי עביד הכי והאמר רי"י בר מרינה כל המנקם ממנו מתכריז על יקנם ממנו יותר מג' פעמים רב אמר. ומפרשים דה"ק דר' מרינה סוה רבו וכשסיל רבו שלמי מעמלר כי מרם שנרוך לנקם ממנו שפיל מעמים. והיינו לא פעמים:

י אסור לאדם להיות אכזרי וכו'. שם בפסיק שנכתב דרי מרינה היכי עבד הכי והאמר רבא כל המעביר על מדותיו מעבירין לו על כל פשעיו. וכפוף המחבר (נ"כ.) סגי מהן אלא יהיה מוטחל המרי אמאמר חשבון לכל פרכיס אל מלמיס:

ד אמרי עניו הוא. כלומר מפני שבעוסר מהיכרין בר"ש לשמם בעצרה יתיס לנו לעשות מלות ומעשים טובים:

ה בשעה ששקולין עונות אדם עם זכיותיו אם רשע הוא אינו נמחל לו לעולם עד שיתן לחבירו מה שהוא חייב לו וירצהו. אע"פ שהחזיר לו ממון שהוא חייב לו צריך לרצותו ולשאול ממנו שימחול לו. אפילו לא הקניט את חבירו אלא בדברים צריך לפייסו ולפגע בו עד שימחול לו. לא רצה חבירו למחול לו מביא לו "שורה של שלשה בני אדם מריעיו ופותעין בו ומבקשין ממנו. לא נתרצה להן מביא לו שניה ושלישית לא רצה מניחו והולך לו וזה שלא מחל הוא החוטא. [ז]ואם "היה רבו הולך ובא אפילו אלף פעמים עד שימחול לו:

ז אסור לאדם להיות אכזרי ולא יתפיים אלא יהא נוח לרצות וקשה לכעוס ובשעה שמבקש ממנו החוטא למחול מוחל בלב שלם ובנפש חפיצה. ואפילו הצר לו וחטא לו הרבה לא יקום ולא יטור והו דרכם של [ז]זרע ישראל הלבם הנבון אבל העובדי כוכבים עדלי לב אינן כן אלא הבריחן שטרה נצח. וכן הוא אומר על הגבעונים לפי שלא מחלו ולא נתפיסו והגבעונים לא מבני ישראל המה: **יא** החוטא לחבירו ומת חבירו קודם שיבקש מחילה מביא עשרה בני אדם ומעמידן על קברו ויאמר בפניהם חטאתי לה' אלהי ישראל ולפלוני זה שכך וכך עשיתי לו. ואם היה חייב לו ממון יחזירו ליורשים. לא היה יודע לו יורשין ניתנו בבית דין ויתודה:

פרק שלישי

א כל אחד ואחד מבני האדם יש לו זכיות ועונות. מי שזכיותיו יתירות על עונותיו צדיק. ומי שעונותיו יתירות על זכיותיו רשע. מחצה למחצה בינוני. וכן המדינה אם היו זכיות כל יושביה מרובות על עונותיהן הרי זו צדקה. ואם היו עונותיהם מרובין הרי זו רשעה. וכן כל העולם כולו:

ב *אדם שעונותיו מרובין על זכיותיו מיד הוא מת ברשעו. שנאמר על רוב עונך. וכן מדינה שעונותיה מרובין מיד היא אובדת שנאמר זועקה מדום ועמורה כי רבה וגו'. וכן כל העולם

לחם משנה

מאכילין אל יעקב ממנו יותר מעלנו שעמיס ויסס מם מבלין שעורה כני מדם ותעמיתן על קברו וכו' ותמבלר כל זה בדברי רבינו: ואם היה רבו הולך ובא וכו'. שם (דף פ"ו.): רב אמר פעיק קדרת קמיה דרבי פילי וכו' אמר ר' אמרמן וכו' אמר ר' אמרמן אמר רב בעבים אליקר מעלי יומא דכיפורי ולא אמרפיס ויסיכ עביד הכי ואסמר ר' יוסי בר אמרמן אמר מתכרבו וכו' ומפני רבי ר"ל רב אמרי מסמרר סיס על עצמו. ומרבו מתכרבו וכו' ומפני רבי ר"ל רב אמרי מסמרר סיס על עצמו. ומרבו נתרם רבו אמר כלומר דר' מרינה רבו סיס. ומקשו עוד ור' מרינה מלמוד מסר וסא אמר רבא כל המעביר על מדותיו וכו' אלא ר' מרינה מלמוד מסר וסא וכו' כלומר דאם בטלוטו מרב שעמוד דאם קפיצה מעמ שנת סוה ר' מרינה מלמוד מסר וסא וכו' אמר ר' אמרמן בשבילי דיומא דכיפורי ולכך לא דאמר דמרוייה מהכמל ויכנה לבנגל וסם ויסיה דאם. וא"ס בעצמ רבינו אמאמר דבנגל וסיה אלא אמר מלר מרוייה מהכמל מה מס ויסיה ר' אמרמן אמר א

כרתיב לא תעשה וואלפסון בלי"א

תק ז

סדר תפלה, אמר לו כל זמן שישראל חוטאין יעשו לפני כסדר הזה ואני מוחל להם. וכבר דברו בזה בספרן של צדיקים אם הכוונה לקריאת י"ג מדות לחוד או שיעסקו בפועל במדות אלה להדמות להקב"ה וללכת בדרכיו מה הוא רחום אף אתה רחום וכו'. ועכ"פ ודאי שעדיף אם עוסקים גם בפועל במדות אלה. וע"כ מהנכון שנקבע הלימוד בימים אלה בס' תומר דבורה להרמ"ק המיוסד על ענין זה איך שידמה האדם עצמו לקונו להדבק במידותיו. וכ"א יקבע לעצמו איזה זמן בכל יום לעסוק בספר זה, ואם גומרים יעסקו בספרי מוסר אחרים. ובזמנינו אלה העיקר הוא לתקן ההנהגה בין אדם לחברו אשר ע"ז משים הבע"ד כל כוחו כי אם היה שלום ואחדות בישראל כבר היינו נגאלים.

ובימי רצון אלו עלינו להתלבש במקיפי הקדושה כנ"ל להסיר הבגדים הצואים ולהלביש בגדי מחלצות, שלא נהיה על דרך שאומרים בסליחות כבגד עדים כל צדקותנו. וע"י שנתקן מלבושנו נעורר שיתלבש הקב"ה בלבושו צדקה, ויעזור השי"ת שנזכה לשוב אליו ית' ונרגיש את גודל אהבתו אל כל איש ישראל אפי' הגרוע ביותר כאשר כבר היה דברנו בזה שזהו קוטב פרשה זו כולה מ"ש כי אהבך ה' אלקיך. ובעוה"ר חסרה לנו האמונה באהבה זו שאוהב הקב"ה את עמו ישראל. ומובא בזוה"ק (ח"ב ה' ע"א) כי אילו היו ישראל יודעים את גודל האהבה שהקב"ה אוהבם היו נוהמים כאריות ומגביהים בגדיהם לרדוף אחריו. וענין זה בא הנביא ישעי' להודיענו בהפטרת פרשה זו כי ההרים ימושו הגבעות תמוטינה וחסדי מאתך לא ימוש וברית שלומי לא תמוט, ואחר זה מסיים להודיענו מי האומר דברים אלה "אמר מרחמך ה'" שתדעו שהקב"ה הוא מרחמכם ואוהבכם. ויזכנו השי"ת לשוב אליו ית"ש ויקויים בנו המאמר בתשרי עתידין להגאל אכי"ר.

ס"ג תשמ"ט

כי תבא

נראה, כי תיבת "שמחה" בלשון הקדש הוא מלשון "סמך" דהיינו בטחון ומנוחת הנפש שיש לו על מי לסמוך וממילא אינו חסר כלום. כי שמח וסמך הם דומים במבטא. (וכן השריש הרב ר' שמשון ר"ה בספריו, כי תיבות הדומים זל"ז במבטא הם שייכים זל"ז). ושמחה הוא שלמות ולכן צדיקים ישמחו לפני האלקים וישישו בשמחה. ו"עצבות" הוא מלשון "עזב" (כי זי"ן וצדי"ק הם מתחלפים ככל אותיות זסרש"צ כידוע, וגם קרובים במבטא). כי מי שאינו בוטח בהקב"ה הוא נעזב ואין לו על מי לסמוך. ובס' תניא קדישא פל"א כתוב וז"ל — אך באמת אין לב נשבר ומרירות הנפש נקראים בשם עצבות כלל בלה"ק. עכ"ל. ועיי"ש. והנראה כי "מרירות" הוא מלשון "מר" ואדון כי יש לו אדון בשמים ולהכי מתמרמר על שאינו עובדו ומרירות מביאה לידי שמחה כדאיתא התם בס' התניא. ולב "נשבר הוא מלשון יש "שבר" במצרים שהוא בטחון. וזהו "המרור" שאנו אוכלים בפסח שהוא כנגד תפארת שהוא ממתיק הגבורות. עיי"ש בתניא.

*

והיה כי תבוא אל הארץ וגו'. בספרי איתא עשה מצוה זו שבשבילה תיכנס לארץ ע"כ. ותמהו המפרשים דהרי מצות ביכורים חיובה רק לאחר ירושה וישיבה (כמש"כ רש"י) והיאך שייך לומר שבשביל קיום מצות ביכורים יכנסו לארץ.

להלן בפרשת מקרא בכורים אומר ויביאנו אל המקום הזה, פירש"י זה ביהמ"ק. והענין בזה,

כי מקום המקדש הוא האבן שתי׳ שממנו הושתת העולם ושם נקודת ראשית הבריאה שקדמה לבריאת שאר חלקי הבריאה, וע״כ באה המצוה להביא ראשית הפירות למקום הראשית שהוא בהמ״ק. וכבר ביארנו שכן הוא גם בחי׳ ראש השנה שהוא בחי׳ המקדש בזמן כי הוא הראשית של הזמן. ובראש השנה מתפשט בחי׳ בית המקדש בכל העולם, וע״כ אין עליה לרגל בר״ה כבשאר הרגלים כי אז בחי׳ המקדש באה אלינו במקומות מושבותינו וא״צ לעלות למקדש. ולכן יש השתחוואות בתפלות ר״ה ויו״כ כי במקום המקדש ראויים להשתחואות כמ״ש ושם נעלה ונראה ונשתחוה לפניך. ובעשי״ת הם הימים שעליהם נאמר דרשו ה׳ בהמצאו, שאז הקב״ה מצוי אצלנו בכל את ואתר. ובשבת העל״ט הזכרנו דברי בעל התניא שבחדש אלול הקב״ה בבחי׳ מלך בשדה ובר״ה בבחי׳ המלך בארמונו. ואמנם בר״ה מתגלית מלכותו בכל העולם ומלכותו בכל משלה, ובכל מקום הוא ארמון המלך. וזה ענין מנהג ישראל שהש״ץ אינו אומר ״המלך״ לפני העמוד אלא אומרו במקומו, כי בחי׳ ר״ה הוא שא״צ לגשת למקום מיוחד אל המלך אלא המלך בא אלינו למקומנו. וכעת מצאתי תנא דמסייע לבחי׳ זו דבספר אמרי נועם כותב שרא״ש השנ״ה בגימ׳ בי״ת המקד״ש.

ובגמ׳ (סנהדרין) שלש מצות נצטוו ישראל בכניסתן לארץ, להעמיד להם מלך ולהכרית זרעו של עמלק ולבנות להם בית הבחירה. והנה עוד ענין רביעי יש השייך בהדי הני תלת שהיא מצוה מוטלת על השי״ת לקבץ גליות ישראל, אשר מצינו מחלוקת במדרשי חכז״ל אם קבוץ גליות קודם לבנין ביהמ״ק או להיפך, וכמ״ש בונה ירושלים ה׳ נדחי ישראל יכנס.

וכפי האמור ר״ה הוא בחי׳ המקדש, וע״כ בימי אלול אנו מכינים המצות המוטלות והשייכות לכניסת ישראל לארץ. וע״כ בשבת ראשון של חודש אלול היא פ׳ שופטים ששם קורין פ׳ מינוי מלך לקבל עלינו מלכותו ית״ש. ואח״כ קורין פ׳ כי תצא שבה מצות מחיית עמלק להעביר ממשלת זדון מן הארץ וכל הרשעה כעשן תכלה. ואח״כ קורין פ׳ כי תבוא שהיא פרשת בכורים המובאים לביהמ״ק, וזו כנגד מצוה השלישית של בנין ביהמ״ק. ואח״כ קורין פ׳ נצבים ששם הוא הענין הרביעי של קבוץ גליות המוטלת על השי״ת כמ״ש ושב וקבצך מכל העמים אשר הפיצך וגו׳. ואחר הכנות אלו אנו באים בר״ה ואומרים שיר המעלות ממעמקי״ם קראתיך ה׳. ותיבת ממעמקי״ם נוטריקון מ׳לך מ׳חיית ע׳מלק מ׳קדש ק׳בוץ י׳שראל מ׳העמים, שהם הענינים הנ״ל שערכנו בחדש אלול.

והנה יש לדקדק כמה דקדוקים בפ׳ בכורים.
א) למה נשתנו בכורים משאר מתנות כהונה שצריכים להביאם לכהן למקום המקדש ולא סגי בנתינה לכהן במקום אחר כשאר מתנות כהונה. ב) למה הקפיד הכתוב ״מארצך״ שצריכים להיות הבכורים גדלים בארצו ממש ולא סגי בקונה הפרות מאחר כמו בתרומות ומעשרות. ג) מה ענין קריאת פרשת ארמי אובד אבי אל הבאת בכורים. ד) אמר הכ׳ ובאת אל הכהן אשר יהיה בימים ההם ופירש״י אין לך אלא כהן שבימיך כמו שהוא ע״כ. וכבר תמה הרמב״ן מה החידוש בזה וכי למה לא יביא אל הכהן שבימיו וכי למי יביא. ה) מה ענין סמיכות פ׳ עמלק לפ׳ בכורים.

והביאור בכל זה, דהנה אדה״ר נברא בר״ה ובאותו יום קלקל ואכל מעץ הדעת וגרם להביא מיתה לעולם. והענין בזה, כי בחי׳ המיתה מורה על ההתיישנות וההזדקנות ואפיסת החיות ורעננות. וסדר העולם הוא שראשית ותחלת כל ענין נעשה ברעננות וחיות ובהמשך הזמן נתיישן. וברה״ה כאשר השנה מתחדשת מקבלים עו״ל מלכותו ית״ש בהתחדשות וחיות ואח״כ החיות נמוגה והולכת. וכן האדם בשנות בחרותו עוסק בעבודת ה׳ בחשק וזריזות ומזדרז לבוא לזמן התפלה ומתייגע בתפלה ובלימוד התורה. ובמשך השנים בטל החשק והחיות ונעשה כבד כעופרת ומתעצל לקום לתפלה, ואינו מתייגע עוד בתפלה ודי לו באמירת פסוד״ז בישיבה בנחת בלי יגיעה. והנה בהמ״ק הוא בחי׳ הראשית במקום. וכאמור בחי׳ הראשית היא בהתחדשות ורעננות, וע״כ במקום המקדש שורה תמיד בחי׳ הרעננות וההתחדשות. וכמאמר הכ׳ ״שתולים בבית ה׳ בחצרות אלקינו יפריחו עוד ינובון בשיבה דשנים ורעננים

יהיו". שבבית ה' אף בשיבה דשנים ורעננים יהיו. ומצינו שלחם הפנים היה חם ביום הלקחו אף שכבר עבר יותר משבוע מזמן אפייתו. ויעקב אבינו אמר אין זה כי אם בית אלקים ואנכי לא ידעתי. ופירש"י שאילו ידעתי לא ישנתי במקום קדוש כזה ע"כ. והיינו משום שבמקום המקדש אין ראוי השינה כי שם בחי' הראשית שהיא ההתחדשות ורעננות. וכמו שבר"ה שהוא הראשית בזמן איתא בירושלמי שאין לישן בו ומאן דדמיך בריש שתא דמיך מזליה, ה"נ בבהמ"ק שהוא הראשית במקום אין לישן שם. ותמצא שתיבות "דשני"ם ורעני"ם יהי"ו עולה כמנין רא"ש השנ"ה וכמנין בי"ת המקד"ש.

וזה ענין פגם אדה"ר שהוא הראשית לכל נשמות ישראל והוא בחי' מקדש בנפש ונברא בזמן הראשית בר"ה. וע"י שקלקל בחטא עץ הדעת קלקל בחי' הראשית והביא בחי' המיתה שהיא השינה והזקנה בלא חיות ורעננות. ובמס' מדות (פ"א-מ"ב) שאם מצאו כהן ישן על משמר שלו היה רשות לשרוף כסותו. והיינו להורות לו שהמשיך את קלקול אדה"ר שהביא בחי' המיתה. וכמו ששם אמה"כ וידעו כי ערומים הם ה"נ שורפים כסותו. והשינה היא בחי' מיתה כמ"ש בזוה"ק שדוד המלך לא ישן שתין נשמין רק כשינת הסוס כדי שלא יטעם טעמא דמותא. והוא הי' תיקונו של אדה"ר כידוע. וכן בברכות (נ"ז:), שינה הוא א' משששים שבמיתה. ולכן בימי הסליחות אנו משכימים בזריזות בבחי' הראשית שהיא החיות וזריזות. ואנו שופכים תחנונים אל תשליכנו לעת זקנה. וכפי' השפת אמת שלא תהא אצלנו העבודה בזקנה והתיישנות. וכאשר נתעורר בבוקר נקום בזריזות ובשמחה לעבודת התפלה. וכתפלה המוזכרת במס' ברכות (בסוף פ"ב), שנשכים ונמצא יחול לבבנו ליראה את שמך. ועי"ז תתעלה עבודת כל היום הן בלימוד התורה והן בעסק משא ומתן באמונה ובבטחון והשלכת יהבו על ה'. כי הכל בהשגחתו הפרטית ואין צריך להשתקע כ"כ במו"מ, וממילא ישאר זמן יותר פנוי ללימוד התורה.

ונקדים מ"ש בס' מאור עינים בלקוטים עה"פ אתם נצבים. וז"ל כי אמרו רז"ל (תענית ז.) גדול יום הגשמים כתחיית המתים. והענין הוא כי יש נשמות שאין יכולים להתעלות ובהסתלק האדם נשאר נשמתו בדומם בעפר הארץ קברו. וכשיורד המטר והארץ מוציאה צמחה מתעלה הנשמה מדומם לצומח. ואח"כ באכול בעל חי הצומח מתעלה למדריגת בעל חי, ואח"כ באכול איש הישראל הבעל חי ומברך עליו, מקדש אותו ומתעלה נשמתו במדבר. ואח"כ כשמתפלל ומדבר דברים לפני הש"י יוצאת הנשמה בהבל פיו ודבורו למעלה וזהו תיקונו. נמצא מי גרם זה המטר. וזהו ממש תחיית המתים שמה שהיה בדומם הנקרא מת נתעלה, ולכן גדול יום הגשמים כתחיית המתים עכ"ל. ועוד ידוע מדברי הבעש"ט זי"ע שלכל אחד מזדמנים נצוצות השייכות אליו במאכליו ובחפציו והם חלקי נפשו והשייכות אליו לתקנם. ומעתה נאמר שהפירות שבכרו בשדה והזדרזו משאר הפירות, בהם נמצאים נצוצי זריזות אשר יש לתקן בהם מה שפגם אדה"ר בבחי' הראשית. ויורד אדם לתוך שדהו ורואה תאנ"ה שבכרה, אשר זה היה העץ שפגם בו אדה"ר ובדבר שחטא בו נתקן כמ"ש ויתפרו עלי תאנה ויעשו חגורות. ובתרגום כ' על תיבת חגורות — זרזי"ן. ורומז לתיקון הזריזות שזה תיקון הפגם של אדה"ר שגרם בחי' המיתה והתיישנות. וע"כ פירות שבכרו בשדה שבהם יש חלקי תיקון של בחי' הראשית, צוה הקב"ה להביאם דייקא לביהמ"ק שהוא מקום הראשית, למקום של דשנים ורעננים ועי"ז יתוקן בחי' הראשית.

והנה אחז"ל שאסור לעם הארץ לאכול בשר. ובטעם הדבר אמר האריז"ל כי אין לו דעת לתקן הנצוצות הנמצאות בבשר. ומעתה הנה בפירות שבכרו שבהם נמצאים נצוצי זריזות אשר האוכלם יוכל בכוחם להוליד בקרבו מדת הזריזות אשר היא מן המדות הנכבדות והחשובות מאדם. אבל האדם הפשוט יש לחשוש שלא יאכלם בכוונה הראויה ולא יזכה לסגולת הפרות. ולכן מעלה אותם אל הכהן כדי שיאכלם בעבורו בכוונה הראויה. וע"ד שאצל הקרבנות איתא שהכהנים אוכלים ובעלים מתכפרים ה"נ ע"י אכילת הכהן הוא זוכה עבור הבעלים אשר הפירות האלו גדלו בשדהו וממילא שייכים לשורש נפשו, וזוכים הבעלים לתיקון מדת הזריזות.

ומעתה שמא יעלה על לב האדם לומר דהתינח בכהן שבדורות הקודמים. אבל הכהן שבימי אין כוחו גדול שיוכל לזכות אותי ע"י אכילתו את פירותי, וע"כ הזהיר הכ' "ואל הכהן אשר יהי' בימים ההם", אין לך אלא כהן שבימיך, משום שהכהן שבדור ההוא שייך אל שורש נפשו. וע"ד דאי' (במד"ר רות פ"כ-ח) גילין וגילין חבורות וחבורות מביא הקב"ה לעולם וכו' ע"כ. ונמצא שהכהן שבדור ההוא שייך לשורש נפשו ויפה יוכל להועיל לאיש המביא פירותיו אליו שיתוקן במדת הזריזות בבחי' דשנים ורעננים.

ולכן נסמכה פ' בכורים לפ' עמלק, כי עמלק הוא בחי' ראשית כמ"ש ראשית גוים עמלק והוא בא לאבד מישראל בחי' הראשית דהיינו הרעננות והחיות כמ"ש "אשר קרך בדרך", שקירר וצינן אותך מחמימות ורעננות בעבודת ה'. וע"כ סמכה תורה פ' בכורים הבאה לתקן פגם זה כמו שנתבאר.

וזהו שאומרים ארמי אובד אבי, כי גם הוא בא לאבד את הזריזות מישראל שרצה ליתן ליעקב שכרו בצאן את הבהמות הזקנות והחלשות אשר בהם נמצאים נצוצות של זקנה ועצלות וכמו שדרשו חז"ל עה"כ צאן לבן הנותרות. ועי"ז ישפיעו בבעליהם תכונת העצלות והזקנה. אלא שסכל הקב"ה עצתו והעביר מלאך ה' הצאן מעדרו של לבן כדי שיולידו צאן יעקב בהמות בריאות וחזקות וזריזות. וכמ"ש שהיו הצאן העטופים ללבן והקשורים ליעקב, היינו הצאן המתאחרות היו ללבן והזריזות ליעקב. ועוד מצינו אצל בלעם שהוא גלגול לבן כדחז"ל, שכ' ויקם בלעם בבוקר, ורצה לעמוד על ישראל בכוח הזריזות. וע"כ מזכירים כאן בפ' בכורים אשר באים לתקן מדת הזריזות את מעשי לבן הארמי אשר רצה לבטל מישראל כח הזריזות.

והנה ע"י שישראל מתעוררים במדת הזריזות באתערותא דלתתא איתער לעילא וגורמים בזה שיזדרז הקב"ה לגאול את ישראל בבחי' אחישנה. וכמו שמסיימת ההפטרה בפרשה זו אני ה' בעתה אחישנה. ובזה יבואר דברי הספרי עשה מצוה זו שבשבילה תיכנס לארץ, דקאי על מדת הזריזות שהיא יסודה של מצות בכורים. וקאי אפי' על זמן הגלות שתחבב את מדת הזריזות שזו מצוה הבכורים, שבשבילה תכנס לארץ. כי עי"ז תעורר שיחיש הקב"ה את הגאולה בבחי' אחישנה מדה כנגד מדה, אכי"ר.

ס"ג תשמ"ז

ולקחת מראשית כל פרי האדמה וכו'. כבר בארנו כמה פעמים שמקום המקדש היא מקום ראשית הבריאה, אבן השתיה, שמשם הושתת העולם ועל כן באה המצוה להביא ראשית הפירות למקום הראשית שהוא ביהמ"ק, כי תאנה זו שביכרה כאשר חברותיה התאנים ושאר הפירות עדיין אחוזות תרדמה תחת תכריכי הלבן של החורף, סימן הוא שיש בה בחינת ראשית וע"כ היא שייכת למקום הראשית, מקום מקדשינו.

והנה כשפגם אדה"ר בחטא עץ הדעת הביא בחינת מיתה לעולם ומזה נמשך ענין הזקנה וההתישנות על כל הנבראים וכן ענין שינה שהיא א' מס' במיתה כדאיתא בגמ' ולכן דוד לא היה ישן שתין נשמי כדי שלא יטעום טעם מיתה.

ואעפ"כ היו כמה חלקי הבריאה בעולם שנה נפש שלא שלט בהם פגם החטא, והם, כל אותם הנפשות שיש להם בחי' ראשית כמו דוד המלך שהוא חי וקים ומושלל מבחי' מיתה ולכן לא הי' ישן שתין נשמי כנ"ל, כדי שלא יטעום אפי' טעם מיתה כמ"ש בזוה"ק. וכן אליהו מבחי' זו ולכן לא טעם טעם מיתה וקבורה. ולכן בסעודת מלוה מלכה שהיא הסעודה שנהנית ממנו עצם הלוז שממנו מתהוה הגוף לעת התחי', וסעודה זו היא בחי' חיים היפך בחי' המיתה, ולכן מזמרים אודות אליהו הנביא ומלך המשיח שהם נשמות המשוללים מבחי' המיתה. וידוע שהר"ר אלימלך זי"ע העיד על עצמו שהוא לא נהנה או לא רצה ליהנות כשאכל אדה"ר מעץ הדעת, וכן בכל א' מישראל יש נקודה אחת ניצוץ משיח ששם אין שולט פגם החטא, נקודת הלוז, כדאיתא בספה"ק ועוד מעט ואין רשע, שבכל א' אפי' רשע גדול יש נקודה קטנה ששם אינו רשע, ועל נקודה זו אין יכול להיות בחי' מיתה ולכן ממנו נתהוה הגוף לעת התחי'. ומבואר

וַאֲשֶׁר אֵין לוֹ כֶּסֶף לְכוּ שִׁבְרוּ וֶאֱכֹלוּ וּלְכוּ
שִׁבְרוּ בְּלוֹא־כֶסֶף וּבְלוֹא מְחִיר יַיִן וְחָלָב:
ב לָמָּה תִשְׁקְלוּ־כֶסֶף בְּלוֹא־לָחֶם וִיגִיעֲכֶם
בְּלוֹא לְשָׂבְעָה שִׁמְעוּ שָׁמוֹעַ אֵלַי וְאִכְלוּ־טוֹב
וְתִתְעַנַּג בַּדֶּשֶׁן נַפְשְׁכֶם: ג הַטּוּ אָזְנְכֶם וּלְכוּ
אֵלַי שִׁמְעוּ וּתְחִי נַפְשְׁכֶם וְאֶכְרְתָה לָכֶם

יַיתִי וַיַלַף וּדְלִית לֵיהּ
כְּסַף אֶתוֹ שְׁמָעוּ וַאֲלִיפוּ
וָאֶתוֹ שִׁמְעוּ בְּלָא
דְּרִמִין וּבְלָא בְּמָמוֹן
אוּלְפָן דְּטַב מַדְמָר
וּמִתְחַלְב: ב לְמָא תִתְקְלוּן
כְּסַפְכוֹן בְּלָא לְמֵיכַל
וַלְאוּתְכוֹן בְּלָא לְמִשְׂבַּע
קַבִּילוּ לְמֵימְרִי וַאֲכוּלוּ
דְּטַב וְתִתְפַּנַּק בְּדִדְהֵין נַפְשְׁכוֹן: ג אַרְכִינוּ אוּדְנֵיכוֹן וְקַבִּילוּ לְמֵימְרִי שְׁמָעוּ וְתִתְקַיֵּם נַפְשְׁכוֹן

רש"י

שברו. לשון לשטר כר (מלכים מב ג) קנו: יין וחלב. נקח טוב מיין וחלב: (ב) למה תשקלו כסף. למה תגרמו לכם לשקול כסף לאומיכם בלא לחם:

מצודת דוד

ואשר וגו'. רוצה לומר ואף אם אין לו כסף לקנות המים, כי בחנם ימצא. כלומר התאב לדבר ה' ילך אל הנביא לשמוע דבר ה' מבלי מתן כסף: לכו שברו. לכו קנו דבר מאכל ואכלו, ועל דברי התורה יאמר. וחוזר ומפרש לכו שברו בלא כסף ובלא מחיר, בזולת מתן מחיר קנו יין וחלב, רוצה לומר כל ענייני חכמת התורה תוכלו ללמוד בזולת מחיר: (ב) למה תשקלו כסף. מה לכם בזה שתשקלו כסף בחנם בלא מאכל לחם. רוצה לומר למה תרבו לתת מחיר בעבור לימוד חכמות הנכריות שאין בהם תועלת: ויגיעכם. למה תתנו הון הבאה ביגיעה בעבור דבר שאין משביע. ועל החכמות הנכריות יאמר, וכפל הדבר במלות שונות: שמעו וגו'. ללמוד חכמת התורה: ואכלו טוב. כן יקרא חכמת התורה, כמו שנאמר כי לקח טוב וגו' תורתי אל תעזובו (משלי ד ב): ותתענג וגו'. זהו תענוג הנשמה בעולם הבא: (ג) הטו אזנכם. לשמוע אמרי: ולכו אלי. לכו ממקומכם לבא אלי ללמוד תורתי: שמעו וגו'. שמעו אלי ותזכו לעמוד בתחיה בימי המשיח: ואכרתה. אז אכרות לכם ברית אהבה להיות מתקיימת עד עולם:

רד"ק

מתאוה לתורה ולחכמה, כמו שנאמר בנבואת עמוס (ח יא) לא רעב ללחם ולא צמא למים כי אם לשמוע את דברי ה': ואשר אין לו כסף. לא יחוש כי אינו צריך, כי בחנם יתנו לו יין וחלב. נמשלה תורה ליין, מה יין משמח הלב כמו שנאמר (תהלים קד טו) ויין ישמח לבב אנוש, אף דברי תורה כן שנאמר (שם יט ט) פקודי ה' ישרים משמחי לב. וחלב, כמו שהחלב קיום היונק וגדולו, כן דברי תורה קיום הנשמה וגידולה, שהיא הולכת וגדלה בלימודה במדרגתה כמו שהיא. ואמר אכילה על היין והחלב, כי הם מאכל ומשקה לגוף:

מדרשי חז"ל

אמר רבי אושעיא: למה נמשלו דברי תורה לשלשה משקין הללו, במים ביין ובחלב, דכתיב הוי כל צמא לכו למים, וכתיב לכו שברו ואכלו ולכו שברו וגו'. לומר לך מה שלשה משקין הללו אין מתקיימין אלא בפחות שבכלים, אף דברי תורה אין מתקיימין אלא במי שדעתו שפלה. דבר אחר, מה שלשה משקין הללו אין נפסלין אלא בהיסח הדעת, אף דברי תורה אין משתכחין אלא בהיסח הדעת. (תענית ז.).

ג) הטו אזנכם וגו'. האחן לגוף כקנקל לכלים, מה קנקל הזה כלים נתתים עליו ואתה נותן מוגמר תחתיו וכולם מרגישים, כך רמ"ח אבריו של אדם על ידי האחן כולם חיים. (פסיקתא).

(18)

וְאֶגְזֹר לְכוֹן קְיָם עָלָם
טַבְוָת דָּוִד דְּמְהֵימְנָן:
ד הָא רַב לְעַמְמַיָּא
מַנְיָתִיהּ מְלַךְ וְשַׁלִּיט עַל
כָּל מַלְכוּתָא: ה הָא עַם
דְּלָא תַיְדַע יִפְלְחִנָּךְ וְעַם
דְּלָא יַדְעוּךְ יְרָהֲטוּן
לְאַסְקָא לָךְ מִסִּין בְּדִיל
דִּי אֲלָהָךְ וּלְקַדִּישָׁא דְיִשְׂרָאֵל אֲרֵי שַׁבְּחָךְ: ו תְּבָעוּ דְּהַלְתָּא דַיְיָ עַד דְּאִתּוּן חַיִּין בְּעוֹ מִן
רש"י

(ג) חסדי דוד. שמגמול לדוד חסדיו: (ד) עד לאומים. שר וגדול עליהם, ומוכיח ומעיד דרכיהם על פניהם: (ה) הן גוי לא תדע תקרא. לשמושך, אם אלי תשמעו לשם ה' הנקרא עליך: (ו) בהמצאו. קודם גזר דין, כעוד שהוא אומר לכם דרשוני:

מצודת ציון

ג) הנאמנים. ענין דבר המתקיים. וכן במקום נאמן (לעיל כב כג): ד) לאומים. אומות. כמו ושני לאומים (מלכים ב יח כג): נגיד. ענין שררה: ה) ירוצו. מלשון ריצה ורדיפה: מארך. מלשון פאר ויופי:

מצודת דוד

חסדי. כחסדי, רוצה לומר יהיה כמו החסדים הקיימים אשר הבטחתי לדוד שלא תופסק המלוכה מזרעו: (ד) הן עד לאומים נתתיו. באמת נתתי את דוד להיות לעד ולראיה מול האומות, רוצה לומר

ממשלת המלוכה אשר תתמיד בזרעו יקחו ראיה שדבר ה' תקום לעולם: נגיד ומצוה לאומים. המשיח הבא מזרעו יהיה נגיד, ויהיה מצוה אל האומות את המעשה אשר יעשון: (ה) הן גוי וגו'. רוצה לומר כמו שמתקיים החסד שהבטחתי לדוד כן תתקיים החסד שהבטחתי לך, כי באמת גוי אשר לא תדע מעולם תקרא אליך לשמש אותך: לא ידעוך. אשר הם לא ידעוך מעולם: אליך ירוצו. להיות סרים למשמעתך: למען ה'. רוצה לומר לא למען כח זרועך, כי אם למען ה' השוכן בקרבך: ולקדוש וגו'. למען קדוש ישראל אשר נתן לך פאר להשרות שכינתו בקרבך, וכפל הדבר במלות שונות: (ו) בהמצאו. בעוד הוא מצוי בכם, עד לא תגלו מארצכם.

רד"ק

לז כה): הנאמנים. הקיימים, כמו במקום נאמן (לעיל כב כג). כלומר כמו שחסדי עם דוד קיימים, כן תהיה ברית עמכם קיימת. ועוד זכר דוד בעבור שהוא יהיה המורה לעמים, כמו שאמר בתחילת הספר (לעיל ב ד) ושפט בין הגוים והוכיח לעמים רבים: (ד) הן עד. מזהיר ומעיד בכם, כמו העידותי בכם היום (דברים ד כו), העד העיד בנו האיש לאמר (בראשית מג ג), והועד בבעליו (שמות כא כט). ואף על פי שאלה והדומים להם ענין התראה, לשון עדות הם גם כן, כי המתרה מתרה בפני עדים כדי שלא יכחיש בו המותרה. וכן אמר העידותי בכם היום את השמים ואת הארץ, כאילו אמר בפניהם אני מתרה בכם, שיהיו עדים ביני וביניכם. ועל המשיח אמר שיהיה מזהיר העם ומוכיחם. ויונתן תרגם הא רב: לאומים. ברי"ו עם הדגש: נגיד ומצוה. בצר"י שלא כמנהג. אמר כי יהיה נגיד עליהם, ומצוה אותם כמו שהאדון מצוה על עבדיו: (ה) הן גוי. אמר כנגד ישראל, גוי שלא תדע, שהוא רחוק מארץ ישראל, תקרא אותו ריבוא לפניך, אף על פי שלא תדעם ולא ידעוך עד היום, בשמעם הנפלאות שעשה האל עמך ייראו ממך, וירוצו לעבודתך למה שתצום. ומי נתן לך זה התפארת, ה' אלהיך: (ו) דרשו ה'. אמר לבני הגלות דרשו ה' בהמצאו. הנכון בפירושו מה שפירש אדוני

מדרשי חז"ל

ו) דרשו ה' בהמצאו וגו'. מנין לגזר דין של ציבור שאינו נחתם, אינו נחתם והא כתיב כי אם חבבסי בנתר ותרבי לך בורית נכתם עונך לפני, אלא מנין שאפילו נחתם מתקרע, שנאמר מי כה' אלהינו בכל קראינו אליו. והא כתיב דרשו ה' בהמצאו, לא קשיא הא ביחיד הא בציבור. ביחיד אימת, אמר רב נחמן אמר רבה בר אבוה אלו עשרה ימים שבין ר"ה ליה"כ. (יבמות קח.).

דרשו ה' בהמצאו. היכן הוא מצוי, בבתי כנסיות ובבתי מדרשות, קראוהו בהיותו קרוב, היכן הוא קרוב, בבתי כנסיות ובבתי מדרשות. אמר ר"א ולא עוד אלא שהקב"ה עומד על גבם, מה טעם, אלהים ניצב בעדת אל. אמר ר' יחנן: ברית כרותה היא, כל היגע בתלמודו בבית המדרש לא במהרה הוא משכח, והיגע בתלמודו בצינעא לא במהרה הוא שוכח, מה טעם, ואת צנועים חכמה.

(ירושלמי ברכות פ"ה).

מה ראו [אנשי כנה"ג] לומר תשובה אחר בינה [בתפלת

בְּהִיוֹתוֹ קָרוֹב: ז יַעֲזֹב רָשָׁע דַּרְכּוֹ וְאִישׁ אָוֶן
מַחְשְׁבֹתָיו וְיָשֹׁב אֶל־יְהוָה וִירַחֲמֵהוּ וְאֶל־
אֱלֹהֵינוּ כִּי־יַרְבֶּה לִסְלוֹחַ: ח כִּי לֹא
מַחְשְׁבֹתַי מַחְשְׁבֹתֵיכֶם וְלֹא דַרְכֵיכֶם דְּרָכָי
נְאֻם יְהוָה: ט כִּי־גָבְהוּ שָׁמַיִם מֵאָרֶץ כֵּן
גָּבְהוּ דְרָכַי מִדַּרְכֵיכֶם וּמַחְשְׁבֹתַי

קֳדָמוֹהִי עַד דְּאִתּוּן
קָיְמִין: ז יַשְׁבֹּק רַשִׁיעָא
אוֹרְחֵיהּ דְּרִשְׁעָא וּגְבַר
אָנֵיס עֲשָׁתוֹנוֹהִי וְיִתּוּב
לְפוּלְחָנָא דַיְיָ וִירַחֵם
עֲלוֹהִי וְלִדְחַלְתָּא
דֶאֱלָהָנָא אֲרֵי מַסְגִּי
לְסַלָּחָא: ח אֲרֵי לָא
מַחְשְׁבָתַי מַחְשְׁבָתְכוֹן

וְלָא אוֹרְחָתְכוֹן תַּקָּנָן כְּאוֹרְחָת טוּבִי אֲמַר יְיָ: ט אֲרֵי כְּמָא דְרָמִין שְׁמַיָּא מִן אַרְעָא כֵּן תַּקָּנָן

רש"י

(ז) כי לא מחשבותי מחשבותיכם. מן שלי ושלכם שוות, לכך מי שומר לכם יעזוב רשע דרכו ויפסוק את דרכי, ואיש און מחשבותיו ויפסוק את מחשבותי, לעשות הטוב בעיני. ומדרש אגדה, כי לא מחשבותי וגו', מן דיני כדיני בשר ודם, אתם מי שמודה מדין מתמיה, אבל אני ודאי ירחמם (משלי כא יג): (ט) כי גבהו שמים וגו'. כלומר כי יש הבדל וחילוק מעלות ומקום מדרכיכם ומחשבותי יותר מדרכיכם כגבוה שמים על הארץ, אתם עומדים לב לגמרה מי ואני עומד לב להשיב אתכם:

מצודת דוד

ועדיין השכינה שורה עמכם: בהיותו קרוב. בפל הדבר במלות שונות: (ז) דרכו. דרך הרשע: מחשבותיו. יעזוב מחשבותיו: וישוב. יעשה תשובה אל ה' וירחם עליו: ואל אלהינו. ישוב אל אלהינו, ויש תקוה כי ירבה לסלוח: (ח) כי לא וגו'. כי אין מחשבותי כמחשבותיכם, כי אתם חושבים שלא יועיל לכם התשובה, ולבבי לא כן יחשוב: ולא דרכיכם דרכי. דרך מלך בשר ודם להמית את המורד בו ואין מועיל תשובה ופיוס, אבל דרכי לא כן הוא: (ט) כי גבהו. כערך גבהות השמים מן הארץ, כן דרכי גבהו בהבדל רב מדרכיכם. כי דרך מלך בשר ודם שלא ימחול כלל וכלל, ודרכי למחול מכל וכל: ומחשבותי ממחשבותיכם. אתם חושבים שאין תשובה מועיל כל עיקר, אבל מחשבותי שמועיל הרבה מאד:

רד"ק

אבי ז"ל, דרשוהו בענין שימצא לכם: בהיותו קרוב. בענין שיהיה קרוב, הוי היא דרישה בכל לב, כמו שכתוב (תהלים קמה יח) קרוב השם לכל קוראיו לכל אשר יקראוהו באמת. ודבותינו ז"ל פירשו בהזמצאו קודם גמר דין. ויונתן תרגם תבעו דחלתא דה' עד דאתון חיין בעו מן קדמוהי עד דאתון קיימין, ודצה לומר שיעשו תשובה קודם מיתה כי אז הוא נמצא וקרוב, ולא אחר מיתה, כי אחר מיתה אין תשובה לנפש, כמו שאמר (קהלת ט ה) כי אין מעשה וחשבון ודעת וחכמה בשאול אשר אתה הולך שמה: (ז) יעזוב רשע דרכו. במעשה ובפה, וכן יעזוב מחשבותיו הרעות, כי אין תשובה מועילה בוראה אם לא תהיה גם כן בנסתר. כי טובות האדם ורעותיו הם תלויות בדיד ובפה ובלב, ומשלשתן צריכה התשובה: כי ירבה לסלוח. אף על פי שהאדם הרבה להרע: (ח) כי לא. כי אם חטא אדם לחברו ינקם ממנו ולא ימחול לו, ואף על פי שימחול לו בוראה ישמור לו בלבבו. והנראה יקרא דרך כמו שפירשנו, והנסתר מחשבה. הנה אני מרבה לסלוח לא ככם, וכאשר אני מוחל אני מוחל באמת, ולא ישאר אצלי מחמת דבר: (ט) כי גבהו. כמו שאמר דוד כי כגבוה שמים על הארץ גבר חסדו על יראיו (תהלים קג יא), זהו חסד גדול בשישובו לירא מהול ימחול להם וייטב להם, גם אתם בגלות, אם הרעותם והרבה לכם גלותכם, שובו אלי ודרשוני וחמצאוני קרוב לבם, כי לא ימוש דברי הטוב שהבטחתי אתכם. והמשיל זה הענין לגשם היורד מן

מדרשי חז"ל

שמו"ע). דכתיב ולבבו יבין ושב ורפא לו. אי הכי לימא רפואה בתרה דתשובה, לא ס"ד דכתיב ושוב אל ה' וירחמהו ואל אלהינו כי ירבה לסלוח. (מגילה יז:).

ח) ולא דרכיכם דרכי נאם ה'. כשר ודם עושה לו שבעל בתר חו בבקעה, שמא יכול לעשות במים, אבל הקב"ה כתיב בו בים דרכך ושבילך במים רבים. (ילקו"ש).

אוֹרְחָתִי מֵאוֹרְחָתְכוֹן
וּמַחְשְׁבָתַי תִּקָּנָן
מִמַּחְשְׁבָתְכוֹן: י אֲרֵי כְּמָא
דְנָחֵית מִטְרָא וְתַלְגָּא מִן
שְׁמַיָּא וּלְתַמָּן לָא אָפְשַׁר
לֵיהּ דִּיתוּב אֶלָּהֵין מְרַוֵּי
יָת אַרְעָא וּמְרַבֵּי לָהּ
וּמוֹעִילָהּ וְיָהֵב בַּר זַרְעָא
כְּמִפַּת לְזָרֵע וְלַחְמָא
כְּמִפַּת לְמֵיכָל: יא כֵּן הֲוֵי
פִּתְגָּם טוּבִי דְנָפֵק מִן
קֳדָמַי לָא אָפְשַׁר דִּיתוּב
לְקֳדָמַי רֵיקָן עָבַד יָת דְּרָעֲיָנָא וּמַצְלַח לִדְשַׁלְּחָנָא לֵיהּ: יב אֲרֵי בְחֶדְוָא תִּפְקוּן מִבֵּינֵי
עַמְמַיָּא וּבְשְׁלָמָא תִּתּוּבְלוּן לְאַרְעָכוֹן טוּרַיָּא וְרָמָתָא יְבוּעוּן קֳדָמֵיכוֹן תּוּשְׁבְּחָא וְכָל אִילָנֵי

מִמַּחְשְׁבֹתֵיכֶם: י כִּי כַּאֲשֶׁר יֵרֵד הַגֶּשֶׁם
וְהַשֶּׁלֶג מִן־הַשָּׁמַיִם וְשָׁמָּה לֹא יָשׁוּב כִּי
אִם־הִרְוָה אֶת־הָאָרֶץ וְהוֹלִידָהּ וְהִצְמִיחָהּ
וְנָתַן זֶרַע לַזּוֹרֵעַ וְלֶחֶם לָאֹכֵל: יא כֵּן יִהְיֶה
דְבָרִי אֲשֶׁר יֵצֵא מִפִּי לֹא־יָשׁוּב אֵלַי רֵיקָם
כִּי אִם־עָשָׂה אֶת־אֲשֶׁר חָפַצְתִּי וְהִצְלִיחַ
אֲשֶׁר שְׁלַחְתִּיו: יב כִּי־בְשִׂמְחָה תֵּצֵאוּ וּבְשָׁלוֹם
תּוּבָלוּן הֶהָרִים וְהַגְּבָעוֹת יִפְצְחוּ לִפְנֵיכֶם

רש"י

(י) כי כאשר ירד הגשם והשלג. ולא ישוב ריקם, לן ייטיב לעולם: (יא) כן יהיה דברי אשר יצא מפי. להוליעכם על ידי הנביאים, לא ישוב ריקם, לן ייטיב לכם מה שמענו לכם: (יב) כי בשמחה תצאו. מן הגלות: ההרים והגבעות יפצחו לפניכם רנה. שיתנו לכם פרנס ונמחס ויהנו

מצודת ציון

י) הרוה. ענין שביעה. כמו כגן רוה (לקמן נח יא): יב) תובלון. ענין הבאה. כמו יובל שי (לעיל יח ז): יפצחו. ענין פתיחת הפה בהרמת קול. כמו פיצחו הרים רנה (לעיל מד כג):

מצודת דוד

(י) כי כאשר וגו'. רוצה לומר כמו הגשם והשלג היורד מן השמים, אשר לא ישוב אל השמים על ידי חום השמש השואב הרטיבות, כי אם בתחילה מרוה האדמה וכו', ואחרי זה תשוב למעלה בחום השמש: והולידה. הוא הוצאת הצמח מהגרעין בעומק הארץ: והצמיחה. הוא הוצאת הצמח ממעל לארץ: ונתן. הגשם הוא סיבה לגדל תבואה, לזרוע מהם עוד במקום אחר, ולהיות למאכל להצריך לאכול: (יא) לא ישוב אלי ריקם. מבלי יעשה הדבר ההוא. ואחז בלשון בן אדם השולח מי לעשות דבר ותחזר לפעמים ריקם ולא גמר השליחות. ולפי שאמר במשל ושמה לא ישוב לזה אמר לשון לא ישוב: כי אם עשה. הדבר יעשה וגו'. ומוסב למעלה, לומר שבודאי תתקיים הבטחתי: והצליח וגו'. כפל הדבר במלות שונות: (יב) כי בשמחה תצאו. וזהו ההבטחה, אשר תצאו מן הגולה בשמחה ותובלון לארצכם בשלום: יפצחו וגו'. היא ענין מליצה, כי

רד"ק

השמים, ואמר: (י) כי כאשר ירד הגשם, ושמה לא ישוב. כי לא יצאה גשם לבטלה, שלא יעשה מעשה וישוב לו, זה לא יהיה. אלא מה יעשה, הרוה את הארץ: ונתן זרע לזורע. והגשם הוא הנותן, וכמו ונתנה הארץ (את) יבולה (ויקרא כו ד), ומתבואת הארץ יצניע האדם תחילה מה שיצטרך לזורע לו בשנה הבאה, והשאר הוא למאכלו. ופשוטו של פסוק נראה כי אחר שהרוה ישוב הגשם אל השמים, פירש אדוני אבי ז"ל כי שוב הגשם הוא חום השמש ששואף אותו, ולולי זה לא היתה הארץ צריכה גשם. גם נכון הוא מה שפירשנו בו ושמה לא ישוב לעולם, אלא יעשה שליחותו והרוה את הארץ: (יא) כן יהיה דברי. שהבטחתי אתכם להוציאכם מהגלות, ופי אמרוה הנביאים, לא ישוב אלי ריקם אלא באמת [illegible] מה שחפצתי: והצליח. הענין שלא ימצאהו פגע שיתבכל קצת ממנו, אלא הכל יעשה כמו שאמרתי: (יב) כי בשמחה תצאו. מהגלות: ובשלום תובלון. לארצכם: ההרים והגבעות, דכל עצי השדה. דרך משל, רוצה לומר שישמחו כל העולם:

מדרשי חז"ל

י) כי אם הרוה את הארץ והולידה וגו'. מיטרא בעלה דארעא הוא, שנאמר כי כאשר ירד הגשם וגו' כי אם הרוה את הארץ והולידה וגו'. (חגיגה ו:).

אמר ריש לקיש: מאי דכתיב יעצר את השמים, בשעה שהשמים נעצרים להוריד (של ומטר) דומה לאשה שמחבלת ואינה יולדת. והיינו דאמר ריש לקיש משום בר קפרא:

והא אמרי רבי יוחנן לפי שלא נאמר אחרונה · ואיזה מנת לקיים לא נרמז עכשיו אלא מעמד הר סיני · דכתיב ויאמר אלהים אל משה עלה אל ה׳ אתה ואהרן נדב ואביהוא ושבעים מזקני ישראל ונשתחויתם מרחוק · ולא נאמר אלא לשון נקבה (נקבה יד ע׳ב) דכתיב ונגשתם ונשתחויתם מרחוק · ולא נאמר אלא לשון זכר (זכר יד ע׳ב) דכתיב ונגש משה לבדו אל ה׳ · אלא מלמד שנגלה הקב״ה לישראל ונתן לב הנשים לדבר · ולא נגלה לנביאים · ולא נגלה לנביאים אלא לאחר שנתן לב הנשים לדבר

אברהם שהוא אצלי כי בירר לנו את המלכיות ובזה מנע את דוד מלכלותם למען ישארו המלכיות לשעבדנו נמצא כי אז לא ניתן כח לדוד על כל האומות רק להיות כעד ומתרה על העתיד מאשר השכילו בהצלחת מלחמותיו ואחר שהיחל במעט נתוסף לימות המשיח יהיה נגיד ומצוה לאומים כלומר כי כן אעשה לך ע״י החילך במעט שהוא שלא לשמה ולאחר לשמה והוא כי גם לך אעשה כן שאכרתה לך ברית עולם שתהיה מושל בכל העולם שהוא בכל הגויים כי גם תתחיל במעט כי תחלה הן גוי לא תדע אלא שהם ידעוך תקרא אך אחרי כן אין צריך לומר זה כי אם גם אשר לא ידעוך אליך ירוצו מעין מה שאתה תתחיל במעט ותבא לעשות הרבה ומה שגוי אשר לא ידעוך תקרא הוא לא למענך כי אם למה שידעו כי ה׳ אלהיך וזהו למען ה׳ אלהיך ומה שאח״כ אפילו גוי שגם לא ידעוך אליך ירוצו הוא על כי זולת היות ה׳ אלהיך גם למענך כי מקדושתך אשר השפיע בך קדוש ישראל המחדמה לך בקדושה כי פארך בהשפעת קדושתו ומזיו פאר אור פניך כי פארך קדוש ישראל יוסיפו להשתעבד לפניך נוסף על ההתחלה שהיה להיותו ה׳ אלהיך שגוי לא תדע אך ידעוך תקרא ובסוף גם אשר לא ידעוך על מה שפירש מזיו הדרו עליך כמדובר כי זה כל העולם אשר אמר ואכרתה לכם ברית עולם:

← ל דרשו ה׳ בהמצאו כו׳ הנה אמרו רז״ל וכי יש ימים שהוא מצוי וימים שאינו מצוי אלא אלו עשרת ימים שבין ר״ה ליום הכפורים אך עדיין צריך לשים לב אל כפל אומרו קראוהו בהיותו קרוב. ועוד שיראו דברים סותרים כי באומר בהמצאו יראה שהוא מצוי אצלנו ובאו׳ בהיותו קרוב יראה שאינו מצוי אצלנו אך קרוב הוא ממנו והנה ע״ד רז״ל היה אפשר לומר שאומר דרשו את ה׳ לפחות בהמצאו שהוא בעשרת ימי תשובה אך עלתי היא שלא תמתינו עד המצאו כי אם קראוהו בהיותו קרוב לימצא שהוא קודם ר״ה שהוא יום הדין ע״ד מאמרם ז״ל שהמתענים קודם ראש השנה מועילים שהב״ה מוותר להם שלש וזה הוא טוב להם כי יעזוב אז רשע דרכו ואיש און מחשבותיו ושוב אל ה׳ וירחמהו מאז וכשיחזור להתחזק בתשובה בזמן שנקרא אלהינו שהוא בר״ה שהוא מדת הדין אז ירבה לסלוח על מה ששם הרחמים התחיל לרחם במה ששב בתשובה מתחלה מה שאין כן אם ימתין מלשוב עד עשרת הימים ויבא ר״ה שהוא יום הדין ועודנו במשארות אשמותיו על שכמו כי מי יודע אם ידונו אותו משפט מות ביום הראשון על עוונותיו ואז גם כי ישוב קשה מאד לקרוע הגזר דין כי מי יבא אחרי המלך את אשר כבר עשוהו זה הוא להמשיך הכתובים בהקדמת רז״ל עוד יתכן על דרך הפשט בשום לב כי פסוק ראשון ידבר לנוכח ובלשון רבים ופסוק שני בלשון יחיד ושלא לנוכח יעזוב וכו׳. ועוד כי רשע ואיש און הכל אחד ולמה חילקן. ועוד אומר ואל אלהינו כי ה׳ הנ׳ באומרו ושוב אל ה׳ הוא אלהינו מה בא להוסיף וגם מה בין ירחמהו לירבה לסלוח. אך הנה בבני אדם הבלתי רשעים גמורים ימצאו שני סוגים א׳ הצדיקים הגמורים לגמרי אשר הוא ית׳

מצוי אצלם בעצם ויש סוג שני והם אשר היחלו לחטא אך רובם זכיות ואלו התחיל הוא ית׳ לפרוש מהם אך עודנו קרוב כי לא באו אל גדר רשעים ליאמר עליהם רחוק ה׳ מרשעים ויש סוג שלישי הם הרשעים והם המעט כי רוב ישראל הם מהשני סוגים הראשונים ועל כן בראשונים ידבר בלשון רבים ולנוכח כי ב׳ הסוגים הם צדיקים מה שאין כן השלישי שהם המעט ורחוקים מה׳ כי על כן ידבר בו בלשון יחיד ושלא לנוכח והנה הצדיקים הגמורים בעצם אשר ה׳ מצוי אתם הלא יתיישבו מלהחזיק בתשובה על איזה דבר מועט אשר לא יבצר כי מי יאמר זכיתי לבי או מלדרוש את ה׳ לבקש ממנו שיצילנו מיצה״ר ולא ידע כי רמאות היצה״ר לאיש כמוהו יביאהו פתאם בחטא אשר לא נשמר כתא מכמר ויקרנו כרב עמרם חסידא ודומה לו שהולרך לעטוק מרא בי עמרם ועליו מכביד ומגביר חיילותיו כי כל הגדו׳ מחבירו ילרו גדול הימנו והסוג השני גם הוא יתרפה מלהחזיק בתשובה באומר ברוך ה׳ ואעשיר כי הרוב הן זכיות ואש׳ הוא רשע גמור אשר הוא ית׳ רחק ממנו מתיישב מלשוב באומרו הלא רחק ממני ה׳ וגעלה נפשי בו ומה אועיל בתשובתי האם ישכח כל אשר הכעסתיו ושוב לא אהיה לרצון לפניו והלא אם יחטא איש לאיש גם כי ישוב ויבקש מחילה לא יבצר מלהשאר טינא בלבו ושוב לא ירצנו כאשר בתחלה ומה גם עתה מלך מלכי המלכים הקב״ה כי במה נחשב חרש את חרשי אדמה לפניו כי לא ישכח איך ברא אל לבו לעשות הרע בעיניו על כן יתיישב מן הרחמים ויימנע מלשוב ועל שלא אלה הנביא דבר על הראשונה אמר דרשו ה׳ בהמצאו לומר אל תבטחו לומר לדיקים גמורים אנחנו וה׳ אתנו אל נירא מהיצה״ר כי הנה דרשו ה׳ בהמצאו אתכם יהיה עמכם בל יפרד מכם פן תבא לידכם עבירה לא תדעו שחרה ותחפרו ותאבדו ועל הסוג השני אשר רובו זכיות אמר קראוהו בהיותו קרוב עודנו קרוב שלא רחק מכם הרבה פן תוסיפו לחטא וירבו העונות ותהיו רחוקים לגמרי לכן קראוהו בל ירחק יותר כי עתה זכיותיכם יעזרו אתכם לשוב וזהו קראוהו בהיותו קרוב ועל הסוג השלישי אמר יעזוב רשע דרכו וכו׳ והוא כי הרשעים יתחלקו לשני סוגים הא׳ רע לשמים והשני רע לבריות על אשר הוא רע לשמים אמר יעזוב רשע דרכו שהוא שלא בלבד יעזוב החטא עצמו כי אם גם יעזוב הדרך הוא מציאות דרך המביאו אל הרשע וזהו יעזב רשע דרכו ועל הרע לבריות באון ועמל אמר ואיש און מחשבותיו שלא בלבד יעזב פעולות האון כי אם גם המחשבות של ערומיות ותחבולות שהן מביאים אל פעולו׳ האון גם אותם יסלק מבא אל מחשבתו וזהו ואיש און מחשבותיו והנה התשובה אפשר מיראה ואז נעשים לו הזדונות כשגגות כמאמ׳ רשב״ל ואפשר מאהבה ויעשו לו כזכיות וזה יאמר ושוב אל ה׳ שהוא בבחינת היותו ה׳ שהוא תואר אל גדולתו הכוללת אשר הוא נאמן לשלם שכר וכשהוא אומר אנא אל עונש נאמן ליפרע רשעה כפרש״י פרשת וארא וחזו ושב אל ה׳ הנאמן ליפרע שהוא מיראה אז וירחמהו שהוא רחמים מה׳ אך לא מחילה גמורה אך אם ישוב מבחינת היותנו שלנו

ומתפללין תפלת תענית. וכשחל ראש השנה בב"ג ח) אז מתחילין (ז) ביום ראשון בשבוע שלפני השבוע שחל ראש השנה להיות בתוכה: ב נוהגין באשכנז להתענות כולם בערב ראש השנה וסמך לזה ממדרש רבי תנחומא ולקחתם לכם ביום הראשון (ויקרא כג מ) (ט) וכי ראשון הוא והלא חמשה עשר הוא אלא ראשון לחשבון

ב,ד(א) **נוהגים באשכנז להתענות כולם בערב ראש השנה** וסמך לזה ממדרש רבי תנחומא (אפור אות כב) ולקחתם לכם ביום הראשון וכו'. דע ט) שנמקוס מה שכתב רבינו הנים להם הכל כתוב במדרש אמר להו מלכא מאן דאזל אזל מכאן ולהלאה מושבנא וכן נמקוס מה שכתב רבינו ומוומר להם הכל כתוב שם והקדוש ברוך הוא אמר להם מאן דאזל אזל ומן הכא ולהלן מושבנא וכסוף הענין כתוב שם מיום הכפורים עד החג כל ישראל עסוקים במצות זה הוא עוסק בסוכתו וזה הוא עוסק בלולבו וביום הראשון של חג כל ישראל עוברים לפני הקדוש ברוך הוא ולולביהן בידן ומתרוגיהן בידן ומקלסין לשמו והקדוש ברוך הוא אומר להם מאן דאזל אזל ומן הכא ולהלאה מושבנא לפיכך קורא אותו יום הראשון: **ואהא** דדריש **וכי ראשון הוא והלא חמשה עשר הוא.** איכא למידק מנא ליה למדרש הכי אימא ראשון של חג קאמר ומצאתי כתוב בשם רבינו הגדול מהר"ר יצחק די ליאון ז"ל שהטעם מפני שבאותה פרשה הבא אלשה עניינים סוכה וחגיגה ולולב וגזר הכתוב בסוכה שתהיה בחמשה עשר וגם חגיגה ואם כן בלולב היה לו לכתוב כן שדרך הכתוב להזכיר עשיית הקרבנות או עשיית המצות הזמניות למנין החדש ולכן הוקשה להם ז"ל וכי ראשון הוא: **ואיכא** למידק על המדרש דאם כן ערב ראש השנה תשוב כיום הכפורים שהרי הוא מתכפר בו שלש העונות כמו יום הכפורים והוא תשוב כמו כל תשעה ימי תשובה שהרי בכל תשעה ימי תשובה אינו מתכפר אלא שלש וערב ראש השנה נבדו מתכפר שלש וי"ל דשלש ראשון קל להתכפר ושלש שני קשה יותר ושלש אחרון קשה מכולם וקל להבין. ואף על גב דבמדרש קאמר דערב ראש השנה גדולים מתענים נהגו באשכנז להתענות כולם משום דבדבר שהוא נער לו כל הרוצה לעשות עצמו גדול עושה כדאיתא בפרק קמא דתענית (י:) ומפני שאינה ראויה גמורה למנהג שהמנהג להתענות כולם והמדרש אינו וסמך לזה: **כתבו** הגהות מיימון בתחלת הלכות ראש השנה (הל' שופר פ"ל אות ח) יש בני אדם יז) שנהגים שלא להתענות ערב ראש השנה משום חוקות הגויים מיהו בספיקתא (דרב כהנא פס' כח) בפרשת ביום השמיני יא) יש מצוה להתענות בערב ראש השנה וכן יש בירושלמי פרק ב' דתענית (פוף הי"ב) יב) ר' יונתן ליס כל ערובתא ריש שתא חה ראיה למנהגנו עכ"ל: **מצאתי** כתוב בתשובה אשכנזית (שו"ת מהרי"ל סי' מד) בערב ראש השנה יכולים לאכול בצרית מילה השייכים לברית ומי שירצה (ד): **כתב** המרדכי פרק

ד **וכי ראשון הוא.** פירוש דליכא למימר דביום הראשון של חג הסוכות קאמר דלמה תלה יותר מצות נטילת לולב ביום הראשון של חג ובמצות עשיית סוכה וחגיגה תלה אותם במנין חמשה עשר בחדש ומילתא דאתא לדרשה לאורויי דיום חמשה עשר הוא ראשון בחדש לחשבון עונות דקודם חמשה עשר בחדש לא היו נחשבין דמערב ראש השנה הוא שלש ראשון ומאמר לחמה מלה אומר לחמה אומר לחמה אומר לחמ

כשעה שנמסלו עוונותיהן של ישראל מכאן והלאה מושכנא כי יום זה לאשון נחדש לאשתן עוונות:

ה **אבל ישראל אינם כן.** וכתב מהרש"ל (בגיאורו לעור) ויש מקשין לפי זה ילטוש בגדיש מרוקמים ולבני מרגמן וי"ל דאם כן אין כאן הוכחה שבטוח בו יתברך כי שמא אינו מפחד מיום הדין כלל ואינו אש אכל כשלוחש לבניש זוכר ביום המיתה אי נמי מרלה הקליחה על דרך (ישעיה ל יח) אם יהיו חטאיכם כשנים כשלג ילבינו וגו':

(ט) **משל למדינה שחייבת מס למלך ולא נתנו לו בא אליה בחיל לגבותו כשנתקרב אליה (י) בעשר פרסאות יצאו גדולי המדינה לקראתו ואמרו לו אין לנו מה ליתן לך הניח להם שליש. כיון שנתקרב יותר (יא) יצאו בינוני העיר לקראתו הניח להם שליש השני. כשנתקרב יותר יצאו כל בני העיר לקראתו והניח להם הכל. כך המלך זה הקדוש ברוך הוא. בני המדינה אלו ישראל שמסגלין עונות כל השנה. (יב) ערב ראש השנה הגדולים מתענין ומוותר להם שליש עונותיהם. בעשרה ימים בינונים מתענין ומוותר להם שני שלישים. ביום הכפורים הכל מתענין ומוותר להם הכל. במוצאי יום הכפורים עוסקים במצות סוכה ולולב ואין עושין עונות. לכך קורא יום טוב ראשון ראשון לחשבון עונות: ד ורוחצין ומסתפרין על פי המדרש יג) אמר רבי סימון כתיב** (דברים ד ז) **כי מי גוי גדול וגו' רבי חנינא ורבי יהושע אומרים איזו אומה כאומה זו שיודעת אופייה של אלהיה פירוש מנהגיו ודיניו. שמנהגו של עולם אדם שיש לו דין לובש שחורים ומתעטף שחורים ומגדל זקנו ואינו חותך צפרניו לפי שאינו יודע איך יצא דינו. אבל ישראל אינם כן לובשים לבנים ומתעטפים לבנים ומגלחין זקנם יד) ומחתכין צפרניהם טו) ואוכלים ושותים ושמחים בראש השנה לפי שיודעין שהקדוש ברוך הוא יעשה להם נס. לפיכך נוהגין לספר ולכבס טז) בערב ראש השנה ולהרבות מנות בראש השנה. ומכאן תשובה למתענין בראש השנה: גב) ונוהגין באשכנז שאין נפילת אפים בערב ראש השנה [כ] כמו בשאר ערבי ימים טובים אף על פי שנופלין על פניהם בבוקר באשמורת:**

קמא דרמא השנה (סו"ס תשמ) שמיקנו מכמים להתענות ארבעה ימים לפני רמא השנה כנגד ארבעה ימים שמרמא השנה ליום הכפורים שאוכלים בהם ומלו הם שני ימים של רמא השנה ובשבת בתמיים וערב יום הכפורים (ה):

ד(ב) **ומסתפרין על פי המדרש אמר רבי סימון כתיב כי מי גוי גדול וגו' שיודע אופייה של אלהיה.** פירוש שהם פירשו גדול מלשון גידול כלומר שנתגדלה עם אלהיה ויודעת מדוחיו:

דרכי משה

ודעת המתים מהני כמו שמצינו בכלב שנשתטח על קברי אבות (סוטה לד:). ועיין לקמן סימן תר"ה (אות א) אם נוהגים להביא כפרות בערב ראש השנה כמו שנוהגים בערב יו"כ: עוד כתב מהרי"ל (הלכות תענית סי' ז, הלכות ימים נוראים סי' י עמ' רסד) תענית ערב ראש השנה אין צריך להשלים ואין קורין ויחל וכן כתב במנהגים (מהר"א טירנא מנהג ער"ה עמ' צ) דאינו ת"צ לכן אין לומר בערב ברכת כהנים ולא אלהינו ואלהי אבותינו וכו' ודין ענגו עיין לעיל סימן תקס"ב (אות ד—ו): (ה) וכן כתב המרדכי בריש יומא (סי' תשכג) וכן הוא המנהג שכל אחד מתענה עשרה ימים לכל הפחות:

פרישה

(ט) **משל למדינה וכו'.** ופ"פ מה ענין משל זה לפירוש קושייתו דהא יכול לתרץ בקיצור דכיון דביום הכפורים נמחלו העוונות ואמר כך עוסקין במצות סוכה ולולב נמצא שהש"ו הוא רמאון לאשתן עוונות וי"ל דאי לאו המשל היימי אומר דביום הכפורים לא נמחלו כל העוונות כי אם רובן ועדיין נשארו קצת עוונות ישנות בידם ואפילו הכי נקרא יום הכפורים דהשם יתברך כיפר להן מלגזור עליהן מיתה ואבדון בעוונם ולא הוי אמי שפיר מלא רמאון אבל השתא נשמע מן המשל דביום הכפורים נמחל הכל כמו שהמלך מוחל כל המס מרוב הבקשות שביקשו מאתו וק"ל: (י) **בעשר פרסאות.** לכך אמר עשר פרסאות כנגד עשרת ימי תשובה ואף על גב דאנו מתענין בערב רמא השנה שהוא קודם עשרת ימי תשובה היינו משום דאי אפשר להתענות ברמא השנה אבל אין לומר משום דצריך לצאת לקראתו קודם שיבוא ובא לתוך עשר פרסאות דאם כן אין דמיון יום כפור למה דאמרינן במשל כשנתקרב יותר יצאו כל בני העיר לקראתו וביום כפור אין מתענין הכל עד שיבוא בעיר שהרי יום כפור הוא היום שרצה השם יתברך לעבוד מתוך מנחי אדם כמ"ש בתורה: (יא) **יצאו בינוני העיר וכו'.** פירוש גם הגדולים עדיין הם עם המלך ובמיוח שיצאו לקראתו לא הלכו מאתו אלא מלוין אותו לעיר ותמיד המה עמו בבקשתם והשתא הוא דומה לנמשל דבעשרת ימי תשובה הבינונים מתענין וכל שכן הגדולים: (יב) **ערב ראש השנה הגדולים** וכו'. והא דבשבכנו מתענין כולם מפני שבבבר שהוא נער לו כל הרוצה לעשות עצמו גדול עושה כדאיתא בפרק קמא דתענית ואין להקשות אם כן בעשרת ימי התשובה דקאמר בינונים מתענין ולמה אין עושין הכל עצמם בבינונים ועוד שהרי בעשרת ימי תשובה גם הגדולים מתענין וכמ"ש וי"ל דדוקא יום אחד מצי שהכל עושין עצמם גדולים ולא להתענות הרבה ימים שאין מצוי לעשות הכל כגדולים אלא הבינונים וק"ל ולכן כתב רבינו מתחלה ומתוך לזה ממדרש וכו' ולא כתב ורבינו לזה שאין מכאן ראיה גמורה שכאן משמע שאין מתענין אלא הגדולים. כ"י: **ומוותר להם הכל.** איכא למידק דא"כ ערב רמא השנה תשוב כמו יום הכפורים כיון שמכפר בו אלא כמו ביום הכיפורים וי"ל אלא רמאון קל להתכפר ואלא שי קשה יותר ואלא אתרון קשה מכולן וק"ל. כ"י. ולכך נמי אמר ומוותר להם הכל: **כי מי גוי גדול וכו'.** (פירש"י ז"ל) [פירש"י שהם פירשו] גדול מלשון גידול שנתגדלה עם אלהיה ודעת מנהגיו. כ"י: **לובשים לבנים וכו'.** ז"ל מורי יש מקשים לפי זה ילבש בגדים מרוקמים ולבני מרגמן וי"ל אא"כ אין הוכחה שבטוח בהש"ת כי אמת אינו מפחד כלל מיום הדין ואינו אש אכל עכשיו אלובש לבנים זכרון ליום המיתה מרלה שזוכר ביום הדין אלמא שבטוח בהש"ת ל"ל מרלה הקליחה על דרך אם יהיו חטאיכם כשנים כשלג ילבינו עכ"ל ועיין מ"ש לקמן סוף סימן תקפ"ד:

דרישה

[ב] **כמו בשאר ערבי ימים טובים.** [לא] הוי טעמא מפני שהוא יום כניסת החג דזה אינו דגם שאר ימים שלפניהם נמי אין אומרים תחנון בפסח כל חדש ניסן וגם ערב שבועות גם כן מטעם דאין אומרים תחנון מראש חדש סיון וכן מיום כפור עד סוכות אין אומרים תחנון וכן ערב יום כפור הוא יום טוב לעצמו:

הגהות והערות

יג) עיין מדרש רבה דברים פרשה ב אות טו ובירושלמי ראש השנה פ"א ה"ג, ובילקוט שמעוני עה"ת רמז תתכה, ובילקוט תהלים רמז תתפה: יד) **ומגלחים** "זקנם" כ"ה בכתה"י ובדפוסים קדמונים ובדפוס שלפנינו, וכגירסא זו איתא בירושלמי שלפנינו ראש השנה פ"א ה"ג, וגרסאות שונות בזה לפני הראשונים, א. רבים מהראשונים גורסים ומגלחים "זקנם" כגירסתנו, עי' שבלי הלקט השלם סי' רפד, תניא סי' עב ורבינו סעדיה גאון כתב בפי' ספר עזורא דהכי גרסינן בתלמוד ארץ ישראל וכו' ומגלחים זקנם וכו' עכ"ל, וכ"ה במרדכי ר"ה סי' תשח בשם רבי נחשון גאון, וכ"ה בראא"ש סוף ר"ה, ובאו"ז ח"ב סי' רנו, ובשו"ת ריב"ש סי' תקיג, ובביאור הגר"א סי' זה, ב. ובספר המנהיג הל' ר"ה אות א הגירסא ומגלחים את "שערם", וכ"ה הגירסא בילקוט שמעוני פר' ואתחנן רמז תתכה, ובילקוט תהלים רמז תתפה מזמור קמח, וכ"ה בהגהות מיימוניות הל' שופר פ"א אות א דגרסינן בירושלמי וכו' בויקרא רבה איתא נמי כהאי גוונא שמגלחים "שערם" עכ"ל (ולפנינו ליתא בויקרא רבה), וכ"ה בתשב"ץ ח"א סי' קנו, ובחידושי רשב"ץ ר"ה טז ע"ב, ג. ויש בראשונים שלא נזכר מה מגלחים, במחזור ויטרי (עמ' 345) איתא אבל ישראל מגלחין ומספרין וכו' ירושלמי ע"ש, ובילקוט המכירי תהלים מזמור פא ירושלמי וכו' ומגלחים, וכן בקיצור פסקי הרא"ש ר"ה פ"א סי' ה, וברוקח סי' שעא בירושלמי ערב ר"ה ישראל מגלחים, ויש גורסים בירושלמי "ומתקנים" זקנם, וכ"פ במראה הפנים, ועי' שו"ת מנחת אלעזר ח"ב סי' מח ובשדי חמד כללים מערכת ג סי' עה ושם בפאת השדה סי' א ושם במערכת ר"ה אסיפת דינים סי' ט ועיין גם בספר עמודי ארזים עמוד ז אות ד: טו) **בטור** הגרפס עם דפו"ר ב"י, ובדפוס פ"יבי די שאקו, ובדפוסים הקדמונים, וכת"י אחד ליתא תיבות "ומחתכין צפרניהן" וכן בשו"ע סי' זה ליתא, ובדפוס דיהנפורט הגיה כן בחידושי הגהות, ובכתה"י ובדפוס ספרד, מגטובה ובטור הגרפס עם דפו"ר ב"ח ובדפוס שלפנינו איתא תיבות אלו: טז) **כ"ה** בטור הגרפס עם דפו"ר ב"י, ב"ח. ובכתה"י ובדפוס ספרד פ"יבי די שאקו, מגטובה, הגירסא "לרחוץ ולספר", ולשון המחבר סעי' ד "מכבסין ומסתפרין":

23

ועל פי זה נראה לי לבאר כמשך פסוקי פרשת (דברים לב) האזינו השמים ואדברה ותשמע הארץ אמרי פי וגו', כי שם ה' אקרא הבו גודל לא-להינו, הצור תמים פעלו כי כל דרכיו משפט, שחת לו לא בניו מומם, והספיקות רבו.

א' למה (קנ) בשמים אמר לשון האזינו מקרוב ובארץ אמר שמיעה מרחוק, ומה שאמרו חכמינו ז"ל (ספרי) שהי' משה רבינו ע"ה קרוב לשמים, גם זה צריך הבנה.

ב' למה בשמים אמר אדברה שהוא קשות, ובארץ אמר אמרי פי שהוא לשון רכה, (קנא) כמו שנאמר (שמות יט ברש"י) כה תאמר לבית יעקב וגו'.

ג' למה בשמים אמר האזינו לשון רבים, ובארץ אמר תשמע לשון יחיד, והוי לי' למימר גם כן תשמעו.

הגם דכבר בארתי בכתבי (קנב) דבחבו חכמי הקבלה כי השמים הוא על ידי געגועים, מה שאין כן בקדושת מרכז הארץ וכו' יע"ש.

אבל דברי רבותינו (אדר"נ פל"ז) (קנג) כי יש שנעה אחרות גם כן הדרת קושיא לדוכתי.

ד' מה ענין כי שם ה' אקרא אהא דלעיל.

ה' נמשך הכר שם הרחמים כמו שנאמר כי שם ה' אקרא, וישראל נזכר שם א-להים כמו שנאמר הבו גודל לא-להינו, וגם בשמו אין לו שחר כלל.

הגם דב' קושיות אלו נגד דבריו קושיא ד' וה' כי' חפשר לבאר על פי המשך דברי הפור הנזכר לעיל.

והוא דכתב הרלשיך ישעי' סימן נ"ה דרשו ה' בהמצאו קראוהו בהיותו קרוב, יעזוב רשע דרכו ואיש און מחשבותיו וישב אל ה' וירחמהו ואל אלה-ינו כי ירבה לסלוח, והקשה ז"ל הנה אמרו חכמינו ז"ל (ר"ה יח.) אלו י' ימים שבין ראש השנה ליום כפוריים שהוא מצוי אצלינו, וקשה דלפי זה (קנד) אין חחר ואמר קראוהו בהיותו קרוב, דמשמע שאינו מצוי אצלינו, גם (קנה) כי בשם הרחמים

נועם לתולדות

רק העברה, וביום כיפורים נמחל הכל, והי' וויתור ומחילה גמורה.

(קצ) האזנה הוא מקרוב להאוזן ושמיעה הוא מרחוק, ואחז"ל מרע"ה שהי' קרוב לשמים אמר האזינו השמים מקרוב ותשמע הארץ מרחוק, וישעי' שהי' קרוב להארץ ורחוק משמים אמר שמעו שמים מרחוק והאזיני ארץ מקרוב.

(קצא) כה תאמר לבית יעקב, פירשיז"ל אלו הנשים, להם תאמר אמירה רכה.

(קצב) חכמי התכונה כתבו דהשמים הוא על ידי הרבה גלגלים, ולכן שייך בהם לשון רבים, אבל להארץ יש מרכז נקודת הארץ, לכן שייך בה לשון יחיד.

(קצג) לדברי רבותינו ז"ל דיש שבעה ארצות, הרי גם ארצות יש הרבה, והי' צריך לומר ותשמענה הארצות לשון רבים.

(קצד) קראוהו בהיותו קרוב, משמע דאינו מצוי רק הוא קרוב להמצא.

(קצה) בהזכירו השם הוי"ה אמר

אמר וירחמהו, ובשם אלה-ינו ירבה לסלוח משמע יותר רחמים משם הוי"ה.

וביאר על פי דברי הפור הנזכר לעיל שבגדולים מתענין פרב רחש בשנה ומוותר שלש וכו', וכה שאמר דרשו ה' בהמצאו, רצה לומר על כל פנים בי' ימים שבין ראש השנה ליום הכפורים שבבר הוא מצוי, אך עצמו הוא שלא תמתינו עד המצאו (קנו) כי אם קראוהו בהיותו קרוב לימצא שהוא קודם ראש השנה שהוא יום הדין, כי יעזוב רשע דרכו מאז קודם ראש השנה שהוא רחמים, ואז כי ישוב אל ה' וירחמהו שאז מוותר שלש, וכשיחזור להתחזק בתשובה בזמן שנקרא א-להינו שהוא בראש השנה יום הדין אז ירבה לסלוח וכו' ודפח"ת.

ולי נראה לפרש כפשוטו דהא לפי המשל הנזכר בפור מבואר שיש מחילה אף

שאינו מתעוררין בתשובה קודם ראש השנה כי אם בגדולים, אבל הבינונים ושאר המדינה מתעוררין בתשובה בראש השנה ואילך.

ובזה אתי שפיר (קנז) דרשו ה' בהמצאו, בראש השנה ואילך דרך כלל המדינה ובינוני המדינה, ובלבד שיאמר הגדולים לקראתו מקודם שקראוהו בהיותו קרוב שלא בא עדיין למדינה, הה שאמר ושב אל ה' וירחמהו, דהיינו קודם ראש השנה שיאמר הגדולים לקראתו שאז נקרא רחמים, ואז ואל א-להינו כי ירבה לסלוח, ורצה לומר מאחר שיאמר הגדולים קודם ראש השנה אז גם כי כלל המדינה לא יאמר רק בראש השנה ואילך שנקרא א-להינו גם כן ירבה לסלוח, שוויתר הכל כמו בנמשל הנזכר לעיל וק"ל.

ובזה יובן קושיא ד' ה' הנזכר לעיל שאמר משה כי שם ה' אקרא, כי כלפי שנזכר

נועם לתולדות

וירחמהו, ובהזכירו השם אלקים המורה על מדת הדין אומר "ירבה" לסלוח, דמשמע דמרבה יותר ממדת רחמים, והלא לפי הסברא צריך להרבות לסלוח יותר בעת ששולט מדת הרחמים.

(קצו) קראוהו בהיותו קרוב, היא עצה טובה דיקראו אל ה' קודם הזמן דנמצא, היינו עוד קודם ימי הדין של ראש השנה, ואם יהי' יעזוב רשע דרכו, קודם ראש השנה בזמן ששולט מדת הרחמים, אז ישוב אל ה' וירחמהו, היינו שיותר השליש הראשון, ואם יוסיף להתחזק ולחזור בתשובה, אז כשיגיע הזמן ואל "אלקינו" היינו כשיגיעו ימי הדין, אז ירבה לסלוח ויותר הכל.

(קצז) דרשו ה' בהמצאו, הכוונה על הכלל כולו לחזור בתשובה בהמצאו, והוא מראש השנה ואילך, ובתנאי דיהי' קראוהו בהיותו קרוב, הכוונה דהגדולים קראו להקב"ה בהיותו קרוב להמדינה, וטרם דהגיע, היינו קודם ראש השנה, וישוב אל ה' וירחמהו, הכוונה דהגדולים שבו בתשובה אל ה' קודם ראש השנה בהזמן דשולט השם הוי"ה ומדת הרחמים, ואז אל אלקינו כי ירבה לסלוח, היינו גם מראש השנה ואילך דהוא זמן דין ושולט בחינת אלקינו גם כן ירבה לסלוח, אחר דהגדולים קראו קודם ראש השנה, דאז מוותר הכל ביום הכיפורים כמו המשל שהביא השו"ע.

שם בגבית קרחוכו בכיתו קרו"ב קודם רחם בשנה שנקרא רחמים, לכן אמר משה (קצח) כי שם ה' אקרא, אבל אתם כלל המדינה הבו גודל לא-לקינו, ברחם בשנה שנקרא א-לקינו שאז ואל א-לקינו כי ירבה לסלח, כי מאחר שיצאו גדולי המדינה לקראת המלך הוא משה שקרא לשם הוי"ה שנקרא רחמים דהיינו קודם רחם בשנה, די לכללות המדינה במה שהבו גודל לא-לקינו מרחם בשנה ואילך שיתכפר המחבר לעיל וק"ל.

ובזה יבואר פסוק (דברים כט) אתם נצבים היום כולכם לפני ה' א-לקיכם ראשיכם שבטיכם, ודרשו חכמינו ז"ל (פסיקתא רבתי מא) אתם נצבים היום ברחם בשנה (קצח) והוא תמוה, ולפי המחבר לעיל אחי שפיר (ר) אתם נצבים היום ברחם בשנה שתהי' לכם תקומה, והיינו אם לפני ה' א-לקיכם יצאו לקבל פני המלך לפני בא המלך, אז תהי' לכם תקומה דיוותר לכם הכל.

(קצח) אני אקרא אל "הוי־ה" בשעה דשולט מדת הוי־ה ורחמים, והוא קודם ראש השנה, ואז אתם ההמונים הבו גודל "לאלקינו" היינו די דתתנו גודל בזמן דכבר שולט מדת אלקינו ודין.

(קצט) לכאורה מה שייך לומר דבראש השנה נצבים יותר מבשאר ימות השנה

(ר) אתם נצבים היום כולכם, היינו דיהי' לכולכם תקומה, אם לפני ה' אלקיכם, היינו טרם ולפני אשר יבא ה' אלקיכם לישב על כסא דין, אם קודם לזה יצאו ראשיכם שבטיכם זקניכם כל "איש" ישראל, הכוונה דאם כל אחד המכונה איש היינו הגדולים

(רא) בחצוצרות וקול שופר הריעו לפני המלך ה', דיריעו ויעשו תשובה לפני וקודם דה' יהי' בחינת מלך ודין, כן לפני ה' אלקיכם, הכוונה לפני וטרם דהקב"ה ישב על כסא דין.

(רב) אשרי להעם וכללות המדינה אם הם יודעים לרצות את בוראם בראש השנה דהוא יום תרועה, אבל הוא בתנאי אם "הוי־ה" באור פניך יהלכון, היינו אם הגדולים הנקראים אור פניך היו בשליחות העם ההמונים בעת דשולט השם הוי־ה

במדינה ליצב על כסא דין, וחב שנאמר לפני ה' א-לקיכם.

וכמו שכתב המו"ר (או"ח ס"ס תקפ"ה) (רח) (תהלים צח) בחצוצרות וקול שופר הריעו לפ"י המלך, שבא ל בחטא וכו' יעו"ש וק"ל.

וזה שנאמר (תהלים פט) אשרי העם יודעי תרועה ה' באור פניך יהלכון, (רג) ורצה לומר אשרי העם שהם כללות המדינה שיודעים לרצות רבונם בתרועה שהוא על כל פנים ברחם בשנה הנקרא יום תרועה, והיינו אם שלאו תחלה הגדולים שנקרא אור פני אל המבואר בזוהר (הקדמה ז:), ולאור פניך שהם הגדולים יהלכון הם בתחלות גם כן אחריהם ברחם בשנה ומשם ואילך, ואז טוב להם וק"ל.

עוד יש לומר על פי משל ששמעתי ממורי למדינה שהי' להם גבור אחד ובמה עליו כל בני המדינה ולא למדו המוסי

נועם לתולדות

(רד) אם נוהגין כולם להתענות ערב ראש השנה אם כן הוא סותר המשל דרק הגדולים מתענים, אבל לדרכנו אומר דאין סומכין עצמם על הגדולים רק כל אחד יודע תרועת מלחמה, והולכים בעצמם לקראת המלך דיוותר להם עונותיהם, וכמו שפירש האלשיך וישוב אל הוי־ה וירחמהו, דיוצאים לפני המלך עוד קודם ראש השנה ובשעה דשולט השם הוי־ה ומדת הרחמים.

(רד) בוודאי יותר נכון אם אין סומכין עצמם על הגדולים, אבל לפי המשל

כמלחמה כי הם אין עצמן על גבור כמלחמה שהי' ביניהם, ואחר כך בעת המלחמה שרצה הגבור להכין כלי זיין והשומה מתחבא וגנב ממנו כלי זיינו אחד לאחד עד שלא נשאר לו דבר להלחם, וגם אנשי המדינה שסמכו עליו נלכדו עמו וכו' ודפח"ח.

ובזה יובן אשרי העם יודעי תרועה, רצה לומר כשהעם אינם סומכין על הגבור רק כל עצמם יודעי תרועת המלחמה, ואז באור פניך יהלכ"ן לקראת המלך, אינן סומכין על הגדולים רק כל עצמן, וכמו שכתב המור (או"ח סימן תקפ"א) (רג) מוהגין כולם להתענות בערב ראש השנה וכו', ולאחורה סותר המשל וכו', ולדבריו אחי שפיר שאינן סומכין על הגבורים שהם הגדולים, וכמו שכתב האלשיך המחבר לעיל, ואז באמת אשרי העם וגו' וק"ל.

העולה מזה דודאי אשרי לעם שמקדימין עצמן, אבל באמת לפי המשל הנשם יתברך הוא שנתרצה לעם בקדימת פנים

של הגדולים לבד, (רד) וחב שאמר משה רבינו ע"ה כי שם ה' אקרא, אבל אתם הבו גודל לא-לקינו והמחבר לעיל.

איברא כדי להמשיך מה זה שייכים לפסוק הקודם, נראה לי לבאר גם כן הספיקות שזכרנו, והוא דיש לחרץ קושיא ג' בלא קושיא א' הנשמו, דאחי לומר דעת את הזקנים שבדור שיתנהגו בדרך משה רבן של כל הנביאים (רה) שמליצו שהי' פנוי מכל אדם, ומה זה שמליצו שהי' מקנאה את ישראל שהיו הפוים והשונים, כן ביחוסן שנתייחסו (פנחס ברשיז"ל) ושם י"ה הפיד עליהן, וכן בחכמתן שהיו כולם נביאים בהקיץ בקבלת התורה, וכן בעשרה (בכורות ה:) שהי' לכל אחד ג' חמורים מעוטים מכספם וחכמם של מלרים, ואיך אלא בכבודן ואמר (דברים ט) ממרים הייתם עם ה' וגו', (שם) מקניפים הייתם את ה' בחורב וגו', והיולא הזה שדיבר עמם קשות כמו שנאמר (דברים א ברשיז"ל) אלה הדברים אשר דבר משה אל כל ישראל וגו'.

נועם לתולדות

קודם ראש השנה, וגם עכשיו יהלכון עם הגדולים באחדות אז טוב ואשרי להעם.

(רג) אם נוהגין כולם להתענות ערב ראש השנה אם כן הוא סותר המשל דרק הגדולים מתענים, אבל לדרכנו אומר דאין סומכין עצמם על הגדולים רק כל אחד יודע תרועת מלחמה, והולכים בעצמם לקראת המלך דיוותר להם עונותיהם, וכמו שפירש האלשיך וישוב אל הוי־ה וירחמהו, דיוצאים לפני המלך עוד קודם ראש השנה ובשעה דשולט השם הוי־ה ומדת הרחמים.

(רד) בוודאי יותר נכון אם אין סומכין עצמם על הגדולים, אבל לפי המשל דסומכין עצמם על הגדולים, אמר מרע"ה כי שם ה' אקרא, היינו דאני הנני מקדים עצמי וקורא בשם "הוי־ה" ובעת דשולט מדת הרחמים, אבל אתם בעצמיכם הבו גודל לאלקינו, היינו בראש השנה שהוא הזמן דשולט אלקינו ומדת הדין.

(רה) מרע"ה העניו מכל האדם מצינו דהרבה לקנטר ולהכעיס ולבייש אנשים דהיו גדולים וחשובים הן ברוחניות דמצינו שהקב"ה בעצמו העיד על ייחוסם שבטי י־ה עדות לישראל, והן בחכמה היו גדולים וחשובים שזכו כולם לראות השכינה בהקיץ בשעת מתן תורה, והן בגשמי היו גדולים

לא) שלא נדחה המאכלת בא עלי א] ונקרטע וניפסל מן הקרבן כפתו אביו כיון שבא ליתן את המאכלת על ב] צוארו באו המלאכים והיו בוכים ומצווחים לפני הקב"ה שנאמר (ישעיה ל"ג ז) הן אראלים צעקו חוצה ומה היו צועקים (סה) נשמו מסילות חיכון חוא סתן שכרן של עוברי דרכים שהיה אברהם מודיעך בעולם. שבת עובר בטל מתן שכרם של אורחים שהיו באים מ"מ ולנים אצל אברהם לאכול תנם ולעשות אותך ברכה בעולם אלא חפר ברית ומפר ג] את חברית שאמרת לאברהם. את בריתי אקים את יצחק חרי חמאכלת על צוארו עד איסתי אתה מסתין א"ר ברכיה. צעקו (נז) חוצה חיצה כתב (נב) אמרי' (נז) חיצה היה בידך ד] מכושיניה מיד אמר הקב"ה למיכאל מה אתה עומד אל תניחנו התחיל מיכאל קורא אותו (בראשית כ"ב) ויקרא אליו מלאך ה' מן השמים ויאמר אברהם אברהם ב' פעמים שהיה מסחר לשוחטו וחיה צווח בו כאדם הצועק מתוך צרה מה אתה עושה אברהם ה] הופך פניו אצלו אמר לו מה אתה עושה אל תשלח ידך אל הנער אמר לו ו] ואנחנקנו ואמר ואל תעש לו מאומה אמר ז] לו אברהם (נח חוץ מזו ומזו הקב"ה אמר לי ח] לקרב את בני ואתה אומר לא תקריבנו מיד (נט) (כה) קפץ עליו ויאמר ט] בני. כי נשבעתי נאם ה' כי יען ונו' את בנך את יחידך מהו את יחידך מלמד שאמר אברהם להקב"ה אדם אם מנסה את חבירו אינו יודע מה בלבו אתה יודע מה בלבבות והייתה מנסה אותי (ס) [כו] לא היה גלוי (רחוס) לך שאני שוחטו אמר לו הקב"ה גלוי וצפוי לפני אפילו נפשך אמרתי לך לא הייתה [כז] מעכב (סא) את יחידך (תהלים כ"ב) חצילה מחרב נפשי מיד כלב יחידתי אמר לו אברהם (סב) למה עשית לי כך אמר לו הקב"ה שהייתי מבקש (סג) ליודעך בעולם שלא על חנם בחרתי בך מכל האומות (בראשית כ"ב) כי עתה ידעתי כי ירא אלהים אתה מיד (סד) ויקרא אברהם את שם המקום ההוא ה' יראה אשר יאמר היום בהר ה' יראה א"ר ירמיה אמר לו רבונו של עולם גלוי היה לפניך שהיה לי מה לחשיבך כשאמרת לי ליקרב את יצחק אילו השבתי אותך לא היה לך מה לחשיבני שהייתי אומר לך אתמול אמרת לי (בראשית כ"ח) כי ביצחק יקרא לך זרע ועכשיו אתה אומר לי לשחטו ולא חשבתי אותך אלא עשיתי עצמי כאלם וכחרש (תהלים ל"ח י"ד) ואני כחרש לא אשמע וכאלם לא יפתח פיו כשהיה בניו של יצחק נידונים לפניך ביום זה ואפילו יש להם כמה קטיגורים מקטרגים אותם כשם שרמסתי ולא השיבותיך [כח] כך אתה לא י] תשות להם (בראשית כ"ב) ויקרא אברהם את שם המקום ה' יראה אשר יאמר היום מהו היום (סר) בהיום מפני שר"ח היה אמר לו הקב"ה וכך אני עושה אמר לו אברהם השבע לי מיד בי נשבעתי נאם ה' (סה) הוי בחודש השביעי איר ברכיה בירחא דשבועתא אמר לו אברהם ומה אני הולך בלא קרבן אמר לו הקב"ה שא עיניך וראה את הקרבן שאחריך וישא אברהם את עיניו וירא והנה איל ויעלהו לעולה תחת בנו אמר רבי

(נוסחת תנרא"ן) ע] אקרטע. ב] חצאר. ג] אתה חברית. ד] סכו שיני'. ה] חפך. ו] ואחנקנו. ז] תיבת לו ליתא. ח] להקריב. ט] תיבת בני ליתא. י] חשיב להסן:

ביאור

(כלומר מזה שלא הפסיד יכולים לבטל שמשתוף לא דמו). שלא הרגיש לא המאכלת כו' ואקרטע ואפסול כו' כל"ל מקרטע פירוש ומלגו מיין בפרוך מרך קרטע ועיין בילקוט שחסר שם מתי ואקרטע ועריך לבניה שם: (נז) מילה היא ביידך מכסיניה ר"ל מלילה תולין היא לך שישחטו ילחק: (נח) חוץ מזו ומזו ר"ל דבריה אלו שאתה מלוני לפני נגדולים ממך בכמה מעלות לא אליים: (נט) קפץ עליו הדבור ויאמר כו': (ס) לא היו גלוי לך כל"ל: (סא) לא יחידך כמה דאת אמר מלילה נפשי כו'

פירוש הרד"ל

פ"ס: [כה] קפץ עליו הדבור ואמר כי בשבעתי כל"ל: [כו] לא היה גלוי מקודם לך שאני שוחטו כל"ל: [כז] מעכב שנאמר ל"ם יחידך כד"ם הלילה מחרב כל"ל: [כח] כך אתה לא תשיב לבם כל"ל:

הגיי

כל"ל ור"ל מה דקאמר ולא תעכב כו' לא יחידך ר"ל בשם עלמך שבקשתא יחידה כמו שאמר דוד מלילה כו' דקרא לנשמתו יחידתי: (סב) למה עשית ר"ל שלא"ב למה שיים לריך סנסיון: (סג) ליודעך בעולם לסודים ולגלות לכל ידאתך לא הלילה: (סד) בהיום כו' וכך אני עושה ר"ל שהקב"ה אמר לאברהם שיעשה לעתיד בהיום שלא יסיב לתקמרנים מדם כנגד מדם מה שלא הסיב אברהם לבקב"ה וכבר רמתיו לעשות לטוט: (סה) כוי בתודש כו' מוזר על סדרם שהמיל בו בירחא דשבועתא שבשבע

סקב"ם

הגהות ופי' מהרז"ן

וכבוד לשון רבים. שהיה לאמר דורש. פירוש בדרך שבשם ויגיל פוא שלשון בחודש רבים: (לא) שלא נדחה. ר"ל שלא הרגיש שהמאכלת בלא אלי אקרטע פי' ויפסל ויתנק עצמו ומיין מתחומא פרשת ויגיל: (נ) אמרי חיצים פוא ביידך מכוסיניה. ובכ"ל ב ר"ם סני' בילקוט פוא בריים לאיבם יש בריים פירוש בדבר שהי; (מתכנ

(26)

רבי פנייה היה אברהם מקרב את אימוריו ואמר [כט] הרי אמוריו של יצחק בני כך על כל דבר אמר כך יהא לפניך כמו (סו) שיצחק בני קירבתי [ל] בעניין שנאמר ויסלוך אדם בנו תחתיו מהו אחר נאחז בסכך אמר לו הקב"ה ראה מה לפניך בניך העומדים אחריך כשיהיו מסובכים ונאחזים בעבירות מה הם עושים בקרניו נוטלים את הקרנות האלו ותוקעים בהם ואני נזכר עקידתו של יצחק ומזכה אותם בדין ומה עסקי של שופר כאדם שמכניס בזו ומוציא בזו כך בניך אפילו יש להם כמה קטיגורים (לז) אני מכניס בזו ומוציא בזו אמר להם משה (סח) כך השופר [לח] סגינורת להם היו נוטלים שופרות בראש השנה ותוקעים בה (ויקרא כ"ג) בחודש השביעי באחד לחודש: ז

ז דבר אחר בחודש השביעי זה שאמר הכתוב (תהלים ס"ב) אך הבל בני אדם כזב בני איש במאזנים לעלות המה מהבל יחד (סט) מהו אך הבל א] המה (ע) אלא (ג) הבלים והבל כזבים שישראל מכזבים כל ימות השנה באים בחשבון במאזנים לעלות בחודש השביעי (עא) שהוא מזל שביעי (לד) במזל מאזניים ב] שביעית בחודש כך דרש רבי בן מריה מהו תשרי. (עב) תשרי ותשבוק חובינו. אמר הקב"ה בעולם חזה על ידי שופר הייתי מרחם עליכם ואף לעתיד לבא אני מרחם עליכם על ידי שופר ומקרב גאולתכם מניין ממה (עג) (מ) שקראו בעניין בנביא (יואל ב' ג') תקעו ד] (בחודש) שופר בציון הריעו (לה) וכן (סה) כי בא יום ה' כי קרוב: סליק

פרשה מב פיסקא תקעו שופר

א (יואל ב') תקעו ה] (בחודש) שופר בציון ילמדנו רבינו מ) ב"ד שלא קידשו החודש ג) (א) בעינטב בעדים (ב) מהו אם נתקדש אמר רבי אבהו בשם רבי חייא הגדול אם

(נוסחת תנרא"ן) א] תיבת חסה ליתא. ב] שביעי ובחודש. ג] יוחנן בן מרים. ד] תיבת בחודש ליתא. ה] תיבת בחודש סגי":

ביאור

סקב"ם לאחרסם: (סו) שיצחק בני קרבתי ר' פנחס אמר אמר לפניו רבש"ע הוי רואה כאילו הקרבתי אם ילחק בני אחלם ואח"כ הקרבתי אם אחיל הזה אחמיו סיך מס לשה אמר וימלוך יוחס בנו אחמיו כן הוא בא"ר וכן לריך לבניה כאן ופירוש מ"ם שאחמיו הוא כמו וימלוך יוחס עיין בא"כ שם שאבניה רואה שאחמיו הוא כמו אחריו שהרי אבניו של יוחס אלך ב"כ וא"מ אינו נקמ וימלוך יוחס הרי מוכח אינה בסוף פרשה ושלח ובכמה דוכתי ועיין בידי משה בשם פי' אב"ן לפי שיוחס אלך בחיי אבניו ב"כ לפי שבלמרע כו' ונס זה ל"ע: (סז) אני מכניס בזו הקטגוריה ומוציאם ואינו נזקק לסם לסטיב על קטרוגם: (סח) כך הסופר הגוריה לסם ר"ל כיון הסופר הוא מעורר רחמים ללמד הגוריה עליכם תהיו טמים כו': (סט) מהו אך הבל הבל דמשמע מיעוט: (ע) אלא הבלים וכזבים כו' ר"ל מה שמוטין עוטה כל הבלים בחשבון בחודש הזה הוא מזל מאזנים הם נתחלים לסם ואמר דברים הסם מהבל יחד שנמחלים ב"י הבל הם הוא הופר: (עא) במזל הבאיעי שהוא מזל מאזנים כל"ל: (עב) תשרי ותשבוק אמתל עוטהיו ותעזוב אותם: (עג) בנבואה

(יואל ג') תקעו שופר בציון והריעו בהר קדשי כי בא יום ה' כי קרוב כל"ל: סליק

(א) בעין הבל כל"ל והוא הם הם מקום שמקדשים הם את המודש כלאמריכן בר"ם זל לעין הבל וקדשים: (ב) מהו אם נתקדש ר"ל יש לסתפק אם נתקדש אף שלא היו עדים או לא נתקדש

פירוש הרד"ל

[כט] הרי אמוריו אמה אמוריו של יצחק כל"ל: [ל] בעניין שנאמר (מלכים ב' מ"ז) ויסלוך יוחס בנו תחתיו כל"ל. ור"ל הסם מלך יוחס אחה אבניו עוזיהו בעודנו חי שנתנגע בס"ם הם לשמלה ויוחס עוסם אם עם קמרן. ומביא לראיה מזה לפרש לשון אחה בנו אמ"ם שבנו חי: [לא] סגינורת לבם היו כל"ל. (בעריך ע' אן ס' בקינוים. דמס ז'. אמיון. מלמד. מסמסם מסקד. נקלינוים. סוקלים. תקרי. הבנים מסמיקאם זו ואינו לפניו]: מס

פסיקתא פיסקא בחודש השביעי רבתי

רבי פנייה היה אברהם מקרב את אימוריו ואמר [כט] הרי אמוריו של יצחק בני כך על כל דבר אמר כך יהא לפניך כמו (סו) שיצחק בני קירבתי [ל] בעניין שנאמר ויסלוך אדם בנו תחתיו מהו אחר נאחז בסכך אמר לו הקב"ה ראה מה לפניך בניך העומדים אחריך כשיהיו מסובכים ונאחזים בעבירות מה הם עושים בקרניו נוטלים את הקרנות האלו ותוקעים בהם ואני נזכר עקידתו של יצחק ומזכה אותם בדין ומה עסקי של שופר כאדם שמכניס בזו ומוציא בזו כך בניך אפילו יש להם כמה קטיגורים (לז) אני מכניס בזו ומוציא בזו אמר להם משה (סח) כך השופר [לח] סגינורת להם היו נוטלים שופרות בראש השנה ותוקעים בה (ויקרא כ"ג) בחודש השביעי באחד לחודש: ז

ז דבר אחר בחודש השביעי זה שאמר הכתוב (תהלים ס"ב) אך הבל בני אדם כזב בני איש במאזנים לעלות המה מהבל יחד (סט) מהו אך הבל א] המה (ע) אלא (ג) הבלים והבל כזבים שישראל מכזבים כל ימות השנה באים בחשבון במאזנים לעלות בחודש השביעי (עא) שהוא מזל שביעי (לד) במזל מאזניים ב] שביעית בחודש כך דרש רבי בן מריה מהו תשרי. (עב) תשרי ותשבוק חובינו. אמר הקב"ה בעולם חזה על ידי שופר הייתי מרחם עליכם ואף לעתיד לבא אני מרחם עליכם על ידי שופר ומקרב גאולתכם מניין ממה (עג) (מ) שקראו בעניין בנביא (יואל ב' ג') תקעו ד] (בחודש) שופר בציון הריעו (לה) וכן (סה) כי בא יום ה' כי קרוב: סליק

פרשה מב פיסקא תקעו שופר

א (יואל ב') תקעו ה] (בחודש) שופר בציון ילמדנו רבינו מ) ב"ד שלא קידשו החודש ג) (א) בעינטב בעדים (ב) מהו אם נתקדש אמר רבי אבהו בשם רבי חייא הגדול אם

(נוסחת תנרא"ן) א] תיבת חסה ליתא. ב] שביעי ובחודש. ג] יוחנן בן מרים. ד] תיבת בחודש ליתא. ה] תיבת בחודש סגי":

ביאור

סקב"ם לאחרסם: (סו) שיצחק בני קרבתי ר' פנחס אמר אמר לפניו רבש"ע הוי רואה כאילו הקרבתי אם ילחק בני אחלם ואח"כ הקרבתי אם אחיל הזה אחמיו סיך מס לשה אמר וימלוך יוחס בנו אחמיו כן הוא בא"ר וכן לריך לבניה כאן ופירוש מ"ם שאחמיו הוא כמו וימלוך יוחס עיין בא"כ שם שאבניה רואה שאחמיו הוא כמו אחריו שהרי אבניו של יוחס אלך ב"כ וא"מ אינו נקמ וימלוך יוחס הרי מוכח אינה בסוף פרשה ושלח ובכמה דוכתי ועיין בידי משה בשם פי' אב"ן לפי שיוחס אלך בחיי אבניו ב"כ לפי שבלמרע כו' ונס זה ל"ע: (סז) אני מכניס בזו הקטגוריה ומוציאם ואינו נזקק לסם לסטיב על קטרוגם: (סח) כך הסופר הגוריה לסם ר"ל כיון הסופר הוא מעורר רחמים ללמד הגוריה עליכם תהיו טמים כו': (סט) מהו אך הבל הבל דמשמע מיעוט: (ע) אלא הבלים וכזבים כו' ר"ל מה שמוטין עוטה כל הבלים בחשבון בחודש הזה הוא מזל מאזנים הם נתחלים לסם ואמר דברים הסם מהבל יחד שנמחלים ב"י הבל הם הוא הופר: (עא) במזל הבאיעי שהוא מזל מאזנים כל"ל: (עב) תשרי ותשבוק אמתל עוטהיו ותעזוב אותם: (עג) בנבואה

(יואל ג') תקעו שופר בציון והריעו בהר קדשי כי בא יום ה' כי קרוב כל"ל: סליק

(א) בעין הבל כל"ל והוא הם הם מקום שמקדשים הם את המודש כלאמריכן בר"ם זל לעין הבל וקדשים: (ב) מהו אם נתקדש ר"ל יש לסתפק אם נתקדש אף שלא היו עדים או לא נתקדש

פירוש הרד"ל

[כט] הרי אמוריו אמה אמוריו של יצחק כל"ל: [ל] בעניין שנאמר (מלכים ב' מ"ז) ויסלוך יוחס בנו אחמיו כל"ל. ור"ל הסם מלך יוחס אחה אבניו עוזיהו בעודנו חי שנתנגע בס"ם הם לשמלה ויוחס עוסם אם עם קמרן. ומביא לראיה מזה לפרש לשון אחה בנו אמ"ם שבנו חי: [לא] סגינורת לבם היו כל"ל. (בעריך ע' אן ס' בקינוים. דמס ז'. אמיון. מלמד. מסמסם מסקד. נקלינוים. סוקלים. תקרי. הבנים מסמיקאם זו ואינו לפניו]: מס